

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949: 44
HANDELSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
MED FÖRSLAG TILL
VISSA ÅTGÄRDER TILL
RATIONALISERING AV GAT- OCH
KANTSTENSINDUSTRIEN

AVGIVET AV
1946 ÅRS STENINDUSTRIUTREDNING

S T O C K H O L M

1 9 4 9

Statens offentliga utredningar 1949

Kronologisk förteckning

1. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. Idun. 303 s. Jo.
2. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar. Idun. 194 s. Jo.
3. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utåtanden och förslag i vissa frågor. Idun. 163 s. Jo.
4. Utredning med förslag om lösdrivvarlagens upphävande m. m. Marcus. 213 s., bil. 1 73 s., bil. 2 106 s. I.
5. Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. Beckman. 122 s. K.
6. Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning angående skyddsarbetets organisation m. m. Marcus. 140 s. Ju.
7. Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. Beckman. 80 s. S.
8. Betänkande angående förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. Norstedt. 105 s. Ju.
9. 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande angående besättning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. Marcus. 168 s. Fi.
10. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. Beckman. 45 s. K.
11. Betänkande om sinnesslövdagen. Katalog och Tidsskriftstryck. 248 s., 1 karta. I.
12. Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. Idun. 94 s. S.
13. 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. Beckman. 83 s. Fi.
14. Bilagor till 1942 års järnvägskostnadsutrednings betänkande. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. Promemorior. Av A. Sjöberg. Beckman. 269 s. K.
15. P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimrapport. Beckman. 23 s. H.
16. Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. Beckman. 75 s. Fö.
17. Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. Idun. 277 s. Ju.
18. Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. Kihlström. 265 s., 16 pl. H.
19. 1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottnings- m. fl. arbeten. Idun. 183 s., 26 pl. S.
20. Dissentelagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. Marcus. XLVIII. 390 s. Ju.
21. Svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 318 s. K.
22. Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. Heggström. 232 s. Fö.
23. Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. Norstedt. 28 s. Ju.
24. Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. Idun. 84 s. I.
25. 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. Norstedt. 220 s. H.
26. 1945 års försäkringsutredning. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring. Norstedt. 160 s. H.
27. Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. Katalog och Tidsskriftstryck. 237 s. Fi.
28. Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag av givet av folkbibliotekessakkunniga. Gummesson. 173 s. E.
29. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 3-4. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Uppsala län och Södermanlands län. Beckman. 57 s. K.
30. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 9. Tiden juli 1947-juni 1948. Av K. Åmark. Idun. 382 s. Fo.
31. Social upplysning. Idun. XVI. 175 s., 89* s. S.
32. Yrkesutbildning för varubud m. fl. Norstedt. 66 s. E.
33. En generalplan för rikets farleder och hamnar. Bilaga 2 till SOU 1949: 21 om svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 242 s. K.
34. Betänkande med förslag angående ändrade grunder för fördelning och uttagande av kostnad för byggande och underhåll av skogsvägar. Gernandt. 66 s. Jo.
35. Skolöverstyrelsens utlåtande över vissa av 1940 års skolutrednings betänkanden och 1946 års skolkommissions principbetänkande jämte sammanfattning av avgivna yttranden. Heggström. 404 s. E.
36. Utredningar i anslutning till 1949 års nationalbudget. Marcus. 67 s. Fo.
37. Klientelet på arbetshemmen. En socialpsykologisk utredning om försämliga försörjare och störande understödstagare. Beckman. 206 s. S.
38. Betänkande rörande arbetnings- och förskottsköp m. m. Gummesson. 67 s. Ju.
39. Betänkande angående statens konstsamlingars organisation och lokalbehov. Marcus. 231 s. E.
40. Betänkande med förslag angående förenklat rekvisitions- och granskningsförfarandet beträffande vissa statsbidrag till folkskoleväsendet. Katalog och Tidsskriftstryck. 98 s. E.
41. Betänkande och förslag angående studiehjälpsverksamheten vid de allmänna läroverken m. fl. statliga och statsunderstödda läroanstalter. Beckman. 103 s. E.
42. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 1-2. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Stockholms stad och Stockholms län. Beckman. 38 s. K.
43. Betänkande med förslag till livsmedelsstadga m. m. Beckman. 365 s. I.
44. Betänkande med förslag till vissa åtgärder till rationalisering av gat- och kantstensindustrin. Beckman. 102 s. H.

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949: 44
HANDELSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
MED FÖRSLAG TILL
VISSA ÅTGÄRDER TILL
RATIONALISERING AV GAT- OCH
KANTSTENSINDUSTRIEN

AVGIVET AV
1946 ÅRS STENINDUSTRIUTREDNING

STOCKHOLM 1949
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
[1224 49]

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
<i>Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet</i>	5
I. <i>Utredningens uppdrag</i>	7
II. <i>Granitindustriens uppkomst och utveckling</i>	10
a. Sammanfattning av 1937 års granitutrednings redogörelse	10
b. Gat- och kantstensindustriens utveckling efter år 1938	13
c. Produktion och konsumtion av gatsten	15
Export	15
Inhemsk förbrukning	17
Lagerhållning i statens stenförråd	20
d. Produktion och konsumtion av kantsten	22
III. <i>Utsikterna till fortsatt gat- och kantstensexport</i>	25
IV. <i>Utsikterna till inhemsk förbrukning av gat- och kantsten</i>	30
a. Allmänna synpunkter på behovet av beläggningar	30
b. Jämförelse ur ekonomisk synpunkt mellan olika beläggningar	31
c. Behovet av gatsten	35
Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens beräkningar	35
Väghållarnas synpunkter på valet mellan olika beläggningstyper ..	36
Utredningens beräkningar	40
d. Behovet av kantsten	43
e. Förutsättningar för inhemsk förbrukning av gat- och kantsten	44
V. <i>Utredningens förslag till åtgärder i det nuvarande läget</i>	46
VI. <i>Speciella frågor</i>	51
a. Statlig kontroll över öppnandet av nya stenbrott m. m.	51
b. Användning av statens stenförråd såsom buffertlager	59
Beräkning av erforderligt buffertlager	60
Statens stenförråds fördelning på olika lagerplatser	63
Bestämmelser för buffertlagrets användning	69
Förvaltning av buffertlagret	72
c. Rekrytering av ny arbetskraft till gat- och kantstensindustrien	73
d. Säkerställande av den äldsta arbetskraftens fortsatta sysselsättning	77
e. Åtgärdernas betydelse för kommunerna	78
Kommuner i Göteborgs och Bohus län	81
Kommuner i Blekinge län	83
Kommuner i Hallands, Kristianstads och Kalmar län	84
f. Anslag för stenbeläggningsarbeten	84
Tillgängliga anslag	85
Beräkning av statsbidrag till stenbeläggningar	86
Beräkning av statsanslag till inköp av gat- och kantsten samt inköps- och lagerkontroll	88

	Sid.
g. Arbetskraft för stenbelägningsarbeten	89
h. Organ för kontroll av stenindustrien	91
Statens stenleveranscentral 1916—1931	91
Statens steninköpskommitté 1931—1933	92
Statens steninköpskommitté 1936—1942	92
Statens steninköpsdelegation 1942—	92
Kostnader för nuvarande kontroll	94
Förslag till nytt organ, benämnt statens granitindustrinämnd	95
Arbetsuppgifter	95
Sammansättning	96
Kostnader	96
Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens befattning med ärenden rörande gat- och kantstensindustrien	96
Länsstyrelsernas befattning med ärenden rörande gat- och kantstens- industrien	97
VII. <i>Sammanfattning</i>	98
<i>Bilagor:</i>	
1. Förslag till lag om brytning av granit och gnejs inom vissa delar av riket	100
2. Förslag till kungörelse med föreskrifter angående tillämpningen av lagen om brytning av granit och gnejs inom vissa delar av riket	102

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet.

Genom beslut den 4 januari 1946 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst sju utredningsmän att inom departementet biträda med utredning rörande rationalisering av gat- och kantstens-industrien.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade dåvarande statsrådet och chefen för handelsdepartementet samma dag såsom utredningsmän överdirektören, numera generaldirektören i väg- och vattenbyggnadsstyrelsen K.-G. Hjort, ledamoten av riksdagens första kammare K. H. Andersson, agronomen, numera byrådirektören i arbetsmarknadsstyrelsen N. Andreen, förtroendemannen i svenska stenindustriarbetareförbundet O. W. Karlsson, ledamoten av riksdagens andra kammare, civilingenjören M. S. Ljungberg, driftsingenjören i Skandinaviska Granit aktiebolaget, civilingenjören S. A. Mattsson samt ledamoten av riksdagens andra kammare, folkskolläraren G. T. Skoglund. Tillika uppdrogs åt Hjort att i egenskap av ordförande leda utredningsmännens arbete.

Till sekreterare åt utredningsmännen förordnades t. f. förste byråingenjören, numera byråchefen i kommunikationsdepartementet G. Hall samt byråingenjören i väg- och vattenbyggnadsstyrelsen G. Mannberg.

Utredningsmännen ha antagit benämningen 1946 års stenindustriutredning.

Till fullföljande av sitt uppdrag har utredningen funnit påkallat att från statliga och kommunala myndigheter samt från Sveriges granitindustriförbund, Sveriges granitindustris exportförening m. fl. införskaffa upplysningar och statistiska uppgifter. Vidare har utredningen efter erhållna bemyndiganden företagit ett antal resor, varunder ingående studerats gat- och kantstentillverkningen inom de typiska stenindustridistrikten i Göteborgs och Bohus, Hallands, Blekinge och Kalmar län. I samband med dessa resor ha utredningsmännen jämväl gjort jämförande studier av olika vägbeläggningstyper på

de allmänna vägarna och i vissa städer. Vidare ha konferenser hållits med representanter för åtskilliga av de kommuner, till vilka stenindustrin är lokaliserad, ävensom med tjänstemän vid några av de större städernas gatuförvaltningar.

Enligt de utredningen meddelade direktiven skulle det ankomma på utredningen att överväga, huruvida en erforderlig rationalisering av stenindustrin borde genomföras genom förstatligande eller på annat sätt. Därest utredningen därvid skulle komma att föreslå förstatligande av industrien borde ställning jämväl tagas till frågan, vilka grenar av stenindustrin, som förstatligandet borde omfatta.

Såsom utredningen i sitt till denna skrivelse fogade betänkande påvisar, har det icke varit möjligt att för närvarande med någon säkerhet bedöma, när och i vilken omfattning exporten av gat- och kantsten, vilken under världskriget praktiskt taget helt legat nere, kan bliva återupptagen. Ehuru gat- och kantstensindustrin alltid varit en typisk exportindustri, av vars produkter tidvis ända upp till 90 % exporterats, måste denna industri alltså tills vidare huvudsakligen baseras på den inhemska förbrukningen och därigenom drivas i förhållandevis begränsad omfattning. Då för närvarande förutsättningar saknas att bedöma möjligheterna att avsätta industriens produkter på exportmarknaderna har utredningen icke kunnat framlägga något förslag till industriens slutliga rationalisering på längre sikt. På grund härav har utredningen icke heller ansett sig böra för närvarande pröva frågan om industriens förstatligande utan åtnöjt sig med att framlägga förslag till sådana rationaliseringsåtgärder, som i nuvarande läge kunna och böra genomföras.

Med hänsyn till ovissheten om den tidpunkt, då förhållandena på exportmarknaderna hunnit stabilisera sig så, att de framtida möjligheterna till export av stenindustriens produkter kan överblickas, vill utredningen därför förorda, att dess uppdrag i och med de nu framlagda förslagen anses slutfört.

Utredningen får under hänvisning till det anförda härmed vördsamt överlämna »Betänkande med förslag till vissa åtgärder till rationalisering av gat- och kantstensindustrin».

Stockholm den 22 september 1949.

K.-G. HJORT

KARL H. ANDERSSON

NILS ANDREEN

O. W. KARLSSON

MARTIN LJUNGBERG

SVEN A. MATTSSON

GÖSTA SKOGLUND

/ Gösta Hall   Gunnar Mannberg

I. Utredningens uppdrag.

I anledning av två vid 1945 års riksdag väckta likalydande motioner begärde riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 7 juni 1945 en allsidig och förutsättningslös utredning rörande rationalisering av den svenska gat- och kantstensindustrien med beaktande därvid huruvida ett förstatligande av densamma kunde vara påkallat. I skrivelsen hänvisades till 1937 års granit-utrednings betänkande (SOU 1939: 11), däri bland annat påyrkats en sammanslagning av stenindustriföretagen till ett färre antal enheter, varigenom nuvarande splittring av verksamheten på ett flertal sinsemellan med varandra inom samma område konkurrerande firmor borde motverkas. En dylik sammanslagning skulle enligt den i skrivelsen uttryckta uppfattningen knappast kunna komma till stånd utan statligt initiativ och statlig medverkan. Vidare borde möjligheterna till fortsatt övergång från småbrottsdrift till storbrottsdrift undersökas.

I anförande till statsrådsprotokollet den 4 januari 1946 framhöll dåvarande statsrådet och chefen för handelsdepartementet såsom sin mening, att en fortsatt rationalisering inom stenindustrien vore önskvärd, och förordade att en utredning i frågan komme till stånd.

Departementschefen erinrade vidare om att läget inom gat- och kantstensindustrierna länge varit synnerligen otillfredsställande och ytterligare förvärrats genom att exporten under kriget praktiskt taget upphört. Dock vore de av staten redan vidtagna åtgärderna djupt ingripande.

Efter att hava erinrat *dels* om de statliga åtgärder som hittills vidtagits, *dels* om gat- och kantstensindustriens utveckling under senare år framhöll departementschefen att framtidsutsikterna för gat- och kantstensindustrierna te sig synnerligen ovissa. Under goda år har tidigare så mycket som 90 % av gatstenen exporterats. Skulle emellertid ingen export av större omfattning komma till stånd, kommer produktionen icke att kunna avsevärt ökas. I så fall få ansträngningarna övervägande inriktas på att om möjligt skapa nya industrier i kommuner, där stenindustrien är koncentrerad — något som redan i vissa fall skett. Detta är en fråga som sannolikt under alla förhållanden kommer att framstå såsom trängande, men som dock torde böra övervägas av andra organ än den nu ifrågasatta utredningen.

Det är emellertid möjligt, att en betydande exportökning inträder. Detta vore givetvis att hälsa med tillfredsställelse. Samtidigt kan emellertid en exportökning på något längre sikt vålla nya problem. Det förefaller nämligen osäkert, huruvida en sådan förbättring kan bli av mera varaktig natur. Exportkonjunkturerna ha under tidigare årtionden varit synnerligen varierande. Det kan i varje fall befaras, att en export, som till väsentlig del be-

tingas av återuppbyggnadsbehov i krigshärjade länder, kan komma att mycket starkt gå tillbaka efter ett begränsat antal år. Skulle så ske, komme stenindustrien att först undergå en ny expansion för att sedan återigen utsättas för en måhända lika plågsam sammandragning som den — med kortare uppehåll — genomgått under de senaste femton åren.

Det synes angeläget, att en sådan utveckling i görligaste mån förhindras. Den nya utredningen torde icke kunna gå förbi detta grundproblem om hur variationerna i produktionens omfattning skola kunna begränsas. Det gäller här att å ena sidan utnyttja de möjligheter som kunna erbjuda sig att förbättra avsättningen men att å andra sidan motverka, att en alltför omfattande nyrekrytering av arbetskraft sker på grund av rent tillfälliga konjunkturer. Vid sidan av handelspolitiska åtgärder böra härvidlag övervägas även andra ingrepp av olika slag. Sålunda bör prövas, huruvida icke export från statens gatstenslager bör tillgripas, när totalexporten uppnått en viss nivå och en ytterligare stegring i produktionen kan förutses bliva av särskilt oviss varaktighet. Lagerhållningen skulle i så fall planmässigt kunna utnyttjas såsom en produktionsstabiliserande buffert. Vidare bör övervägas, om icke under enahanda förhållanden skall iakttagas större restriktivitet i fråga om sådan användning av sten för inhemska gatu- och vägbyggnader, som icke är betingad av rent teknisk-ekonomiska motiv. Detta skulle för övrigt ligga helt i linje med den nuvarande politiken, som innebär, att omfattningen av de statliga steninköpen bestämmes efter det antal arbetare, åt vilka det med hänsyn till föreliggande omständigheter anses vara både möjligt och erforderligt att bereda sysselsättning inom gatstensindustrien. Det är också av denna anledning som steninköpen finansieras från anslaget till åtgärder för arbetsmarknadens reglering.

Det ter sig över huvud taget föga önskvärt att i längden bibehålla de nuvarande avsättningssubventionerna. Dylika åtgärder kunna vara icke blott försvarbara utan även nödvändiga på kort sikt, men de kunna icke betraktas såsom rationella inslag i en långsiktig politik annat än när det gäller att stödja en ur konsumenternas synpunkt socialt viktig förbrukning. Det torde därför böra ankomma på det nya utredningsorganet att undersöka möjligheterna för en successiv avveckling av avsättningssubventionerna och — i den mån dylika möjligheter befinnas föreligga — även framlägga plan för en sådan avveckling. Härvid skall emellertid stenarbetarnas och stenkommunernas sociala behov noga beaktas.

Under alla förhållanden ter sig en rationalisering av stenindustriens struktur såsom synnerligen önskvärd. En sådan skulle sannolikt gynnsamt påverka exportmöjligheterna och dessutom öka utsikterna att utan sociala olägenheter minska eller, i bästa fall, helt avveckla avsättningssubventionerna. Om å andra sidan avsättningen av gatstenen också i framtiden till väsentlig del skulle bero av statliga åtgärder, måste det i längden framstå såsom särskilt olämpligt att vidmakthålla den splittring och överorganisation, som synes känneteckna här ifrågavarande produktion.

Det får ankomma på utredningen att överväga, huruvida en erforderlig rationalisering bör genomföras genom förstatligande eller på annat sätt. Det finns otvivelaktigt vissa skäl, som kunna tala för ett förstatligande. Det är sålunda möjligt, att detta är det enklaste sättet att åstadkomma nödigt för-
 enhetligande av företagsstrukturen. Det är också tänkbart, att det är lättare att förhindra sådana spekulativa ansvallningar i produktionsvolymen, vilka kunna skärpa ett eventuellt nytt bakslag, om industrien äges av det all-
 männa, än om andra kontrollmetoder användas. Särskilt om hemmamarkna-
 den även i framtiden skulle svara för en mycket väsentlig del av avsättningen
 och därmed statliga och kommunala organ i Sverige komme att utgöra de
 största kunderna, kunde det te sig naturligt att driva stenindustrien i sam-
 hällelig regi. Det viktiga är emellertid, att industrien ur samhällsekonomiska
 och sociala synpunkter blir mera effektivt organiserad än för närvarande.
 Om det vid närmare granskning visar sig, att detta syfte bäst kan nås på
 andra vägar, som icke innebära förstatligande, böra dessa vägar också före-
 dragas.

Skulle utredningen emellertid föreslå förstatligande av stenindustrien, bör
 den även ta ställning till frågan, vilka grenar av denna industri, som ett för-
 statligande bör omfatta. Utredningen bör enligt riksdagens skrivelse i ämnet
 beröra gat- och kantstensindustrierna. Företag som arbeta inom dessa bran-
 scher äro emellertid i många fall verksamma även inom andra stenindustri-
 branscher. Det kan då ifrågasättas, huruvida ett förstatligande bör inbe-
 gripa alla de stenindustrigrenar, som i många fall äro förenade inom samma
 företag, eller endast de nyssnämnda båda grenarna. Skäl kunna anföras både
 för den ena och den andra synpunkten. Ett motsvarande problem kan fram-
 träda även när det gäller vissa andra metoder för genomförande av önskvärd
 rationalisering.

Utredningen torde även böra pröva vissa frågor av närmast socialpolitisk
 natur. Den bör sålunda söka taga vara på ett uppslag som lämnas i granit-
 utredningens betänkande, enligt vilket arbetare över 60 år borde kunna er-
 hålla tjänstepension. En dylik pensionering skulle göra det ur social syn-
 punkt lättare att lägga ned mindre arbetsplatser med övervägande äldre ar-
 betare. Skulle utredningen förutse, att det finansiella läget i skattetyngda
 kommuner ytterligare komme att försvåras genom att vissa arbetare på grund
 av sådana rationaliseringsåtgärder som här avses bringas att flytta till annan
 kommun, bör därjämte övervägas, huruvida icke staten borde vidtaga sär-
 skilda anordningar för att lätta bördan i sådana kommuner.

II. Granitindustriens uppkomst och utveckling.

a. Sammanfattning av 1937 års granitutrednings redogörelse.

Beträffande den svenska granitindustriens historia fram till år 1938 har 1937 års granitutredning i sitt förenämnda betänkande med förslag till befrämjande av avsättningen av den svenska stenindustriens produkter (SOU 1939: 11) lämnat en ingående redogörelse. Av denna framgår i korthet följande.

Sveriges rikedom på lätt åtkomliga bergarter har medfört, att för byggnadsändamål lämpade stenarter tidigt börjat bearbetas. Så var redan under medeltiden fallet med vissa kalk- och sandstensförekomster särskilt på Gotland och Öland. Sedermera erhöles även marmorn på Kolmården, de kambrisk-siluriska bergarterna i Närke samt Öster- och Västergötland, porfyren i Älvdalen samt kalkstenen i Brunflo m. fl. platser stor användning. I motsats till dessa lösa bergarter togs graniten och gnejsen först under mitten av 1800-talet i bruk för byggnadsändamål i sådan omfattning, att man kan tala om en egentlig granitindustri.

Sedan det första större granitstenhuggeriet startats år 1842 på Malmön i Bohuslän, närmast för leveranser till Trollhätte kanal, tillkommo under 1850-talet ett flertal stenhuggerier i Blekinge, huvudsakligen inriktade på export av byggnadssten och blocksten. Alltsedan dess har industrien varit inriktad på export, en inriktning som alltjämt är bestämmande för industriens struktur. Förutsättningarna härför hava också varit gynnsamma, då de för industriell verksamhet lämpade bergformationerna förekomma rikligast utmed rikets kuster, vilket ur transportsynpunkt varit av den största betydelse. Den svenska stenen, som sjöledes transporterats från vid kusten belägna stenbrott, har kunnat med framgång göra sig gällande på utländska marknader.

Sedan användningen av gatsten i stället för fältsten (kullersten) för gatueändamål under 1850-talet kommit i gång i Tyskland och Danmark upptogs tillverkning av gatsten, först i Blekinge och därefter i Halland och Bohuslän. I sistnämnda landskap utvecklades stenindustrien mycket kraftigt och Bohuslän blev inom kort det mest betydande produktionsdistriktet.

Till en början bedrevs stenindustrien i rent hantverksmässiga former. En mera industriellt betonad drift kom till stånd först sedan behovet av gatsten och byggnadssten i Tyskland undergått en kraftig ökning under de sista årtiondena av 1800-talet. Utvecklingen återspeglas av en i 1937 års granitutrednings betänkande införd tabell över Sveriges export av granitindustriprodukter under åren 1875—1938. Av denna framgår, att värdet av den exporterade gatstenen, kantstenen och byggnadsstenen utgjorde år 1875 cirka

60 000 kronor, år 1880 cirka 700 000 kronor och år 1900 cirka 8 000 000 kronor. Den industrialisering av driften, som denna ökning av produktionen framtvingade, tog sig bland annat uttryck i strävanden att samla de spridda smärre företagen till lokalt avgränsade större enheter.

Sålunda kom redan i början av 1900-talet stenindustrin i Blekinge att helt domineras av aktiebolaget A. K. Fernströms granitindustrier och vid samma tid förvärvades praktiskt taget alla stenhuggerier i Halland söder om Falkenberg av firman Nic. Petersen junior i Flensburg.

I Bohuslän anlades under de sista decennierna av 1800-talet ett flertal industrier, i Lysekilsdistriktet på svenskt och i nordligaste delen på norskt initiativ. De norska anläggningarna utvidgades så småningom i Bohuslän ända ner till Svenneby, Tossene och Askums kommuner. Under det att de svenska företagen speciellt framställde ämnesblock och kantsten för leverans till Danmark och Tyskland, producerades vid de norska anläggningarna i huvudsak byggnadssten för den engelska marknaden.

I ostkustdistriktet, omfattande i huvudsak Kalmar län, omlades under de sista årtiondena av 1800-talet produktionen från polerad byggnadssten till ämnesblock och sedermera även gatsten. Leveranserna verkställdes framför allt till Polen, Ost- och Västpreussen samt Pommern.

År 1897 bildades den första försäljningssammanslutningen inom stenindustrin, till vilken emellertid anslöto sig endast de företag, vilka voro sysselsatta med export till Tyskland.

Kantstensindustrin började komma i gång på 1880-talet och utvecklades sedan i takt med den stegrade efterfrågan. Parallellt med en ständigt stigande avsättning av kantsten på den svenska marknaden, huvudsakligen för städernas behov, ökades exporten. I icke oväsentlig grad bidrog här till utbyggandet av städernas ytterområden samt senare den begynnande användningen av bituminösa beläggningar såväl inrikes som utrikes. Speciella kantstenhuggerier, förlagda till härför lämpade bergområden, anlades i Blekinge, Halland och Bohuslän.

Den under 1800-talets senare del uppkomna exporten av gatsten, kantsten, byggnadssten och ämnesblock ökade kontinuerligt fram till år 1902, då dess värde steg till cirka 10,5 miljoner kronor. Under år 1903 inträffade emellertid ett kraftigt bakslag, då exportvärdet sjönk till cirka 0,6 miljoner kronor. Krisen var dock tillfällig och redan från och med år 1904 återvanns exportmarknaden och utvecklades så, att värdet av granitproduktexporten under år 1913 närmade sig 16 miljoner kronor. Det första världskriget medförde emellertid en kraftig nedgång i exporten. Till en början fortsattes dock driften i förhoppningen att kriget icke skulle erhålla någon längre varaktighet. I slutet av år 1915 upphörde dock nästan all stentillverkning. Den härigenom förorsakade arbetslösheten gav impulsen till statens första ingripande för bekämpande av arbetslösheten inom stenindustrin genom anvisande av medel för sysselsättning av arbetslösa stenhuggare i Bohuslän och Blekinge vid väg- och fiskehamnsbyggnader.

Enligt 1937 års granitutredning skulle stenarbetarnas antal vid första världskrigets början ha uppgått till cirka 14 000, varav cirka 60 % redan år 1916 övergått till andra yrken. För att bereda möjligheter till arbete åt den återstående stenhuggarkåren upprättades genom beslut av 1916 års riksdag en lånefond, ur vilken lån på förmånliga villkor kunde beviljas städer och andra kommuner ävensom vägdistrikt för inköp av gat- och kantsten.

Sådana inköp verkställdes under år 1916 för 1,9 miljoner kronor och under år 1917 för 0,6 miljoner kronor. Då möjligheterna att försälja stenen emellertid snabbt försämrades, påbörjades i stället inköp för statens räkning av gat- och kantsten. För detta ändamål anvisades år 1917 1,8 miljoner kronor och under åren 1918—1922 ytterligare tillhoppa cirka 7,5 miljoner kronor. Leveranserna av sten till statens förråd fortsatte fram till sommaren 1924.

De till staten levererade stenpartierna utlämnades till en början omedelbart till statliga verk och inrättningar, men lagrades sedermera. Från och med år 1922 tillhandahölls stenen utan kostnad åt vägdistrikt och städer. Den arbetsstyrka, som genom statens och genom kommunala beställningar sysselsattes, uppgick till omkring 3 000 man och utgjordes huvudsakligen av sådana stenhuggare, vilka genom sin bosättning voro bundna vid bestämd arbetsplats.

Efter det första världskrigets slut kunde exporten återupptagas och nådde år 1920 ungefär hälften av det värde den hade under de sista förkrigsåren. Ökningen av exporten gick dock långsamt och först under 1924—1925 nådde exportvärdet 1913 års nivå. År 1924 hade exporten nått sådan omfattning att statens hjälpverksamhet icke längre erfordrades, vilket förhållande dock måste ses mot bakgrunden av den mycket kraftiga minskningen av stenhuggarnas antal.

Efter år 1924 och fram till år 1929 visade exporten frånsett ett bakslag under år 1926 en kraftig ökning och nådde år 1929 en omfattning av cirka 1 150 000 ton till ett värde av cirka 26 miljoner kronor, varav 850 000 ton utgjordes av gatsten med ett värde av 16 miljoner kronor.

Även om sålunda värdet av exporten under toppåret 1929 nådde ett avsevärt större belopp än någonsin tidigare, var omfattningen, kvantitativt sett, något mindre än under toppåren före det första världskriget. År 1913 exporterades sålunda omkring 1 180 000 ton granitprodukter, varav cirka 870 000 ton gatsten.

Exportmarknaden försämrades kraftigt under perioden 1930—1935 och driftsinskränkningar blevo nödvändiga redan under förstnämnda år. Därav föranledda permitteringar av arbetskraften nödvändiggjorde statsingripande, först genom igångsättande av nödhjälpsarbeten och därefter genom statsbeställningar av gatsten. Sålunda anvisades av riksdagen för inköp av gatsten år 1931 3,5 miljoner kronor och år 1932 4 miljoner kronor. Härigenom kunde åtminstone en del av stenhuggarkåren beredas sysselsättning. Emellertid uppstod ändock en omfattande arbetslöshet, som bland annat medförde att arbetslösa stenhuggare började uppträda såsom egna företagare. Överpro-

duktionen medförde en nedpressning av exportpriserna å stenprodukterna som blev så kraftig, att de importerande länderna nödgades vidtaga importrestriktioner till skydd för sin inhemska stenindustri.

I detta läge utfärdade Kungl. Maj:t efter verkställd utredning kungörelse angående utförsel ur riket av vissa arbeten av sten (SFS nr 512/1933), innebärande sådan reglering av exporten, att gat- och kantsten icke finge utföras av annan än den, åt vilken Kungl. Maj:t meddelat tillstånd till utförsel. Sådan rätt lämnades en för ändamålet bildad sammanslutning, Sveriges granitindustris exportförening m. b. p. a., och dess medlemmar. Sedan exportreglering därefter införts jämväl i Norge och Finland slöts under år 1935 avtal mellan Sverige och sistnämnda länder om visst samarbete på exportmarknaden.

Arbetslösheten inom stenindustrien ökade emellertid alltjämt. För att motverka densamma utlämnades under åren 1934 och 1935 av Kungl. Maj:t lån till exportföreningen för tillverkning av sten för export. Under år 1936 anvisades vidare sammanlagt 5 miljoner kronor till inköp av gatsten för statens räkning. Anvisning av statsmedel för sådant ändamål har därefter ägt rum varje år.

Exporten hade under tiden fram till och med år 1935 varit ständigt sjunkande men visade därefter ånyo under åren 1936—1937 klart stigande tendens. Redan här må emellertid nämnas att åren 1938 och 1939 åter visade sjunkande exportsiffror.

b. Gat- och kantstensindustriens utveckling efter år 1938.

Exporten av gat- och kantsten upphörde i och med det andra världskrigets utbrott praktiskt taget helt och har därefter icke nått någon mera betydande omfattning. Under åren 1946—1948 har dock en ökning inträffat, som varit särskilt märkbar år 1948.

Den gatstenstillverkning för statens räkning som år 1936 påbörjades och alltjämt pågår, har dirigerats med tanke på att stenindustrien skulle hållas i gång i avvaktan på att exporten åter skulle öka. Tillflödet av ny arbetskraft har varit stängt. Den arbetsstyrka, som beretts sysselsättning, utgöres numera i stor utsträckning av äldre familjeförsörjare, vilka icke lämpligen kunna överföras till andra verksamhetsområden. Statsbeställningarna få utnyttjas endast i den mån företagen icke ha andra beställningar att effektuera. Den arbetsstyrka som tack vare statsbeställningarna beretts sysselsättning uppgick vid början av år 1939 till omkring 3 000 man men har numera såsom av det följande framgår sjunkit till mindre än 1 000 man.

För de nu pågående statsbeställningarna gäller enligt Kungl. Maj:ts beslut den 28 augusti 1942 och den 2 mars 1945, att arbete med statsbeställningar av gatsten icke får pågå i större omfattning än att antalet inom industrien med statliga eller andra beställningar sysselsatta arbetare uppgår till högst 1 050, varav högst 150 utgöras av sådan fullgod arbetskraft, som är nödvändig för rationell drift i storbrott. Även kant- och byggnadssten har

i någon omfattning tillverkats för statens räkning. Uttagningen av arbetskraft sker efter anvisningar av arbetsmarknadsstyrelsen, inom vilken finnes en särskild delegation för handläggning av ärenden rörande statsbeställningarna.

Antalet under de senaste åren vid de statliga stenbeställningarna i genomsnitt sysselsatta arbetare, fördelade på olika län, framgår av följande tabell:

År	L ä n				Samtliga län	
	Göteborgs och Bohus	Blekinge	Hallands	Kalmar	Hela antalet	Därav dagsverkare
1943	701	113	¹⁾ 41	37	892	107
1944	762	114	—	42	918	110
1945	811	94	—	33	938	116
1946	814	87	—	8	909	124
1947	783	84	—	3	870	122
1948	790	79	—	—	869	115

¹⁾ Varav cirka 20 kantstenschuggare.

Av dessa arbetare har följande antal varit sådan fullgod arbetskraft, som erfordrats för rationell drift i storbrott.

År	L ä n				Samtliga län	
	Göteborgs och Bohus	Blekinge	Hallands	Kalmar	Hela antalet	Därav dagsverkare
1943	60	—	5	17	82	64
1944	67	—	—	22	89	70
1945	78	—	—	16	94	78
1946	91	1	—	5	97	91
1947	93	—	—	2	95	92
1948	122	—	—	—	122	89

Den av Kungl. Maj:t medgivna maximistyrkan, 1 050 man, har icke vid någon tidpunkt varit sysselsatt. Detta sammanhänger dock med att någon del av arbetsstyrkan regelmässigt är frånvarande på grund av sjukdom m. m. Största antalet vid statsbeställningarna sysselsatta uppnåddes under november månad 1945 och utgjorde 965 man.

Samtliga med statsbeställningar sysselsatta arbetare utom de, vilka ovan angivits såsom fullgod arbetskraft, nödvändig för rationell drift i storbrott, ha erhållit sysselsättningstillstånd på grund av sjukdom, ålder eller tungt vägande familjescäl, varigenom de icke kunnat antaga annat arbete inom eller utom hemorten. Åldersfördelningen bland de stenarbetare, som hade sådant sysselsättningstillstånd vid utgången av år 1948, framgår av följande tabell.

	Under 30 år	30—40 år	41—50 år	51—60 år	61—70 år	över 70 år	Summa
Antal	—	61	207	267	251	49	835
Procent	—	7.3	24.8	32.0	30.0	5.9	100.0

De industriföretag, vilka åtnjöt statsbeställningar vid årsskiftet 1948/49, voro följande:

1. Företag, anslutna till Sveriges granitindustriförbund:

Skandinaviska Granit aktiebolaget, Göteborg,

Granit aktiebolaget C. A. Kullgrens enka, Uddevalla,

Aktiebolaget A. K. Fernströms granitindustrier, Karlshamn,

Aktiebolaget förenade granitindustrier, Karlshamn.

N. S. Beer & Co, Fredrikstad,

Aktiebolaget Lysekils stenindustri, Strömstad,

Aktiebolaget Bohuslänska granitkompaniet, Strömstad,

Karl O. Mattsson, Göteborg,

Eliasson & Johansson, Varberg,

Aktiebolaget Bohusläns stenförädling, Hunnebostrand.

2. Företag, ej anslutna till Sveriges granitindustriförbund:

A. W. Lundqvist, Gåseberg,

Andelsföreningen Bohusläns kooperativa stenindustri u. p. a., Hovenäset,

Andelsföreningen Hunnebostrands kooperativa stenindustri, Hunnebostrand,

J. W. Fredriksson, Askum.

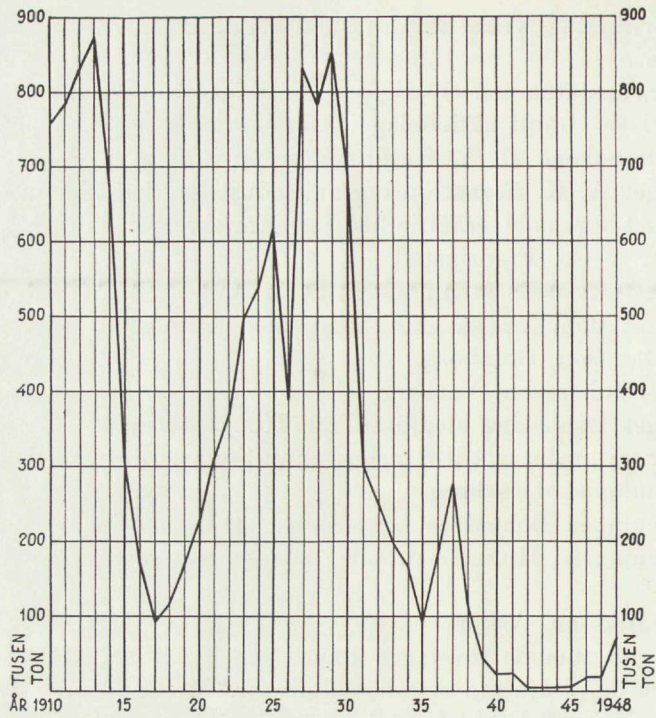
Utöver de nu nämnda företagen finnas ytterligare ett antal som tillverka gatsten, ehuru de ej åtnjuta statsbeställningar. Med undantag av två företag äro de dock av mindre betydelse och vart och ett sysselsätter varaktigt endast ett fåtal stenhuggare.

Åtskilliga av de företag, vilka sålunda bedriva gatstenstillverkning, hava samtidigt på sina program tillverkning av kantsten samt byggnadssten (stor- och finsten). Brytningsplatserna äro spridda huvudsakligen inom norra och mellersta delarna av Göteborgs och Bohus län samt inom Blekinge län, men även inom Hallands och Kalmar län bedriva några av företagen alltjämt gat- och kantstenstillverkning. De särskilda företagens brytningsplatser ligga spridda på sådant sätt, att inom åtskilliga kommuner flera olika företag äro verksamma. Brytningen sker såväl i storbrott som i småbrott.

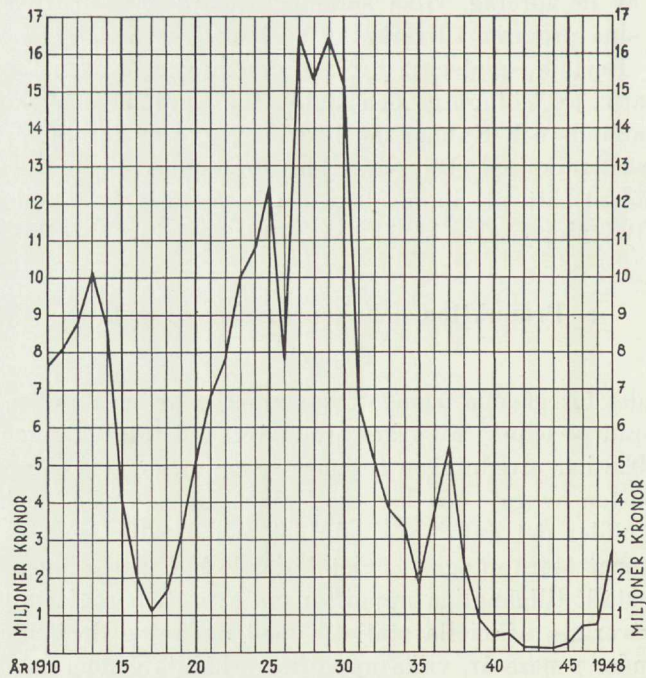
c. Produktion och konsumtion av gatsten.

Export.

Såsom av det föregående framgått har granitindustrin städse varit huvudsakligen baserad på export av granitprodukter. För utvecklingen av exporten fram till år 1938 har utredningen tidigare redogjort, varvid jämväl omnämnts, hurusom exporten av gat- och kantsten praktiskt taget helt och hållet varit omöjliggjord under det andra världskriget och därefter endast i mindre utsträckning kunnat återupptagas. I det följande har utredningen i tvenne diagram sammanställt tillgängliga uppgifter om exportens omfattning och värde, hämtade ur Sveriges officiella statistik med undantag dock för exporterade kvantiteter under senare år, vilka uppgifter erhållits genom granitindustriens exportförening.

Sveriges export av gatsten i ton under åren 1910—1948.

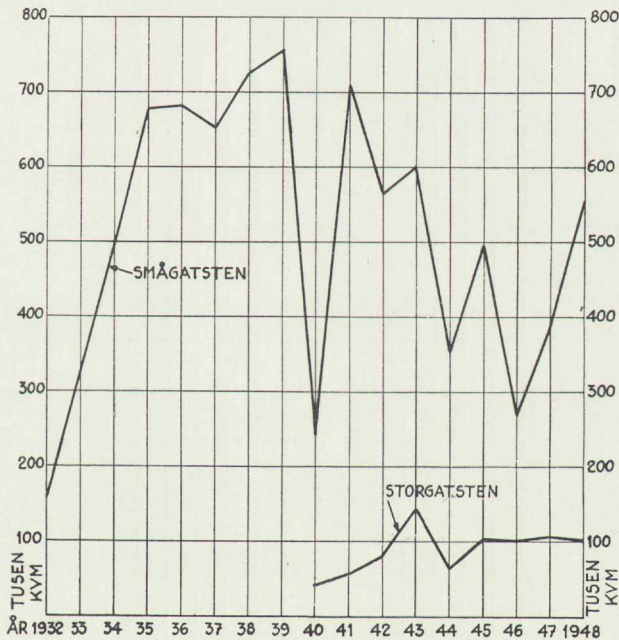

Värdet av Sveriges export av gatsten under åren 1910—1948.

Inhemsk förbrukning.

Beträffande den inhemska förbrukningen av gatsten före år 1930 finnas icke några exakta uppgifter. Med ledning av 1937 års granitutrednings betänkande, svenska kommunaltekniska förbundets statistiska uppgifter, statens väginstituts rapporter samt från väg- och vattenbyggnadsstyrelsen inhämtade upplysningar, kan emellertid en ungefärlig bild av dess storlek erhållas. Sålunda torde under tiden mellan sekelskiftet och år 1915 inom landet ha förbrukats omkring 100 000 m² storgatsten per år. Användningen av smågatsten var under samma period obetydlig. Under perioden 1916—1924 torde förbrukningen av storgatsten ha hållit sig vid ungefär samma nivå, omkring 100 000 m²/år, under det att förbrukningen av smågatsten ökade till omkring 60 000 m²/år. Även under åren 1925—1930 höll sig konsumtionen av storgatsten vid omkring 100 000 m²/år, men användningen av smågatsten ökade till omkring 350 000 m²/år.

Den inhemska förbrukningen av gatsten från år 1932 framgår av följande diagram, vari dock uppgifter om storgatstensförbrukningen kunnat lämnas först från år 1940.

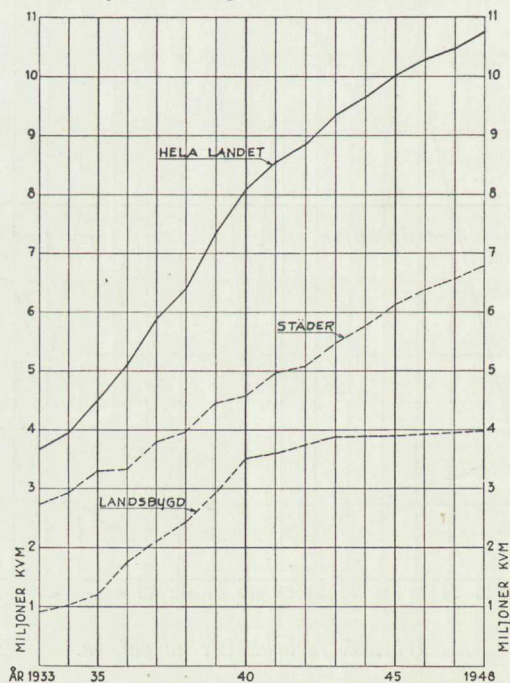
Inhemsk förbrukning av gatsten.

Av inhemska förbrukare inköpta, tillverkade eller från statens stenlager erhållna kvantiteter smågatsten under åren 1932—1948 och storgatsten under åren 1940—1948. Uppgifterna för åren 1932—1939 äro icke fullständiga. Vissa av stenleverantörerna ha icke kunnat lämna uppgifter för hela perioden. Vidare ingå icke de stenkantiteter som inköpts från mindre leverantörer och förbrukarnas egna tillverkningar.

Den inhemska konsumtionen har i vad avser vägar och gator resulterat i att den 1 januari 1948 dessa till en sammanlagd yta av närmare 15 000 000 m² voro stenbelagda. Fördelningen av denna beläggningsyta på beläggningar av smågatsten och storgatsten framgår av följande sammanställning, i vilken även angivits den omfattning, vari andra beläggningstyper finnas. Uppgifterna äro approximativa, enär bland annat säkra uppgifter om bredden å de olika beläggningsarna icke äro tillgängliga.

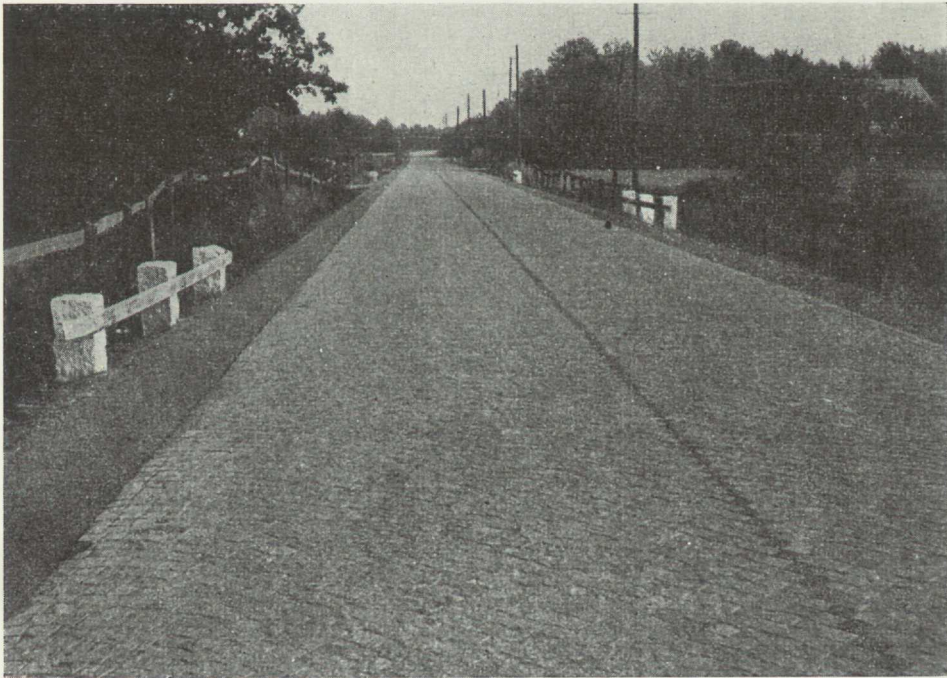
Beläggningstyp	På landsbygd samt i städer och samhällen, där kronan är väghållare m ²	I städer och samhällen, som äro väghållare m ²	Summa m ²
Smågatsten.....	3 960 000	6 785 000	10 745 000
Storgatsten (och fältsten).....	105 000	4 085 000	4 190 000
Cementbetong.....	1 705 000	605 000	2 310 000
Högklassiga bituminösa beläggningar ..	7 000 000	6 900 000	13 900 000
Enkla bituminösa beläggningar.....	12 200 000	10 300 000	22 500 000
Summa	24 970 000	28 675 000	53 645 000

Den takt, vari det med smågatsten belagda väg- och gatunätet ökats sedan år 1933, illustreras av följande diagram.

Med smågatsten belagda vägar och gator i Sverige.

(Av diagrammet framgår, att ökningen av stenbeläggningarna efter år 1940 huvudsakligen ägt rum i städerna, under det att nya stenbeläggningar endast i obetydlig omfattning utförts på landsbygden, däri inräknade städer och samhällen, i vilka kronan är väghållare.)

Moderna stenbeläggningar.

Storgatstensbeläggningarna torde under senare år icke ha uppvisat någon nämnvärd totalökning. Vissa äldre beläggningar av denna typ, särskilt inom Stockholm, hava försetts med slitbana av högklassig bituminös beläggning och tjänstgöra alltså numera såsom underlag för sådan beläggning. Den förbrukning av storgatsten, som skett under senare år har huvudsakligen använts för upplagsplatser, som stöd längs spårvägsspår, som rännstenar m. m. Förbrukning till andra ändamål inom väg- och gatuväsendet är knappast att förvänta.

Lagerhållning i statens stenförråd.

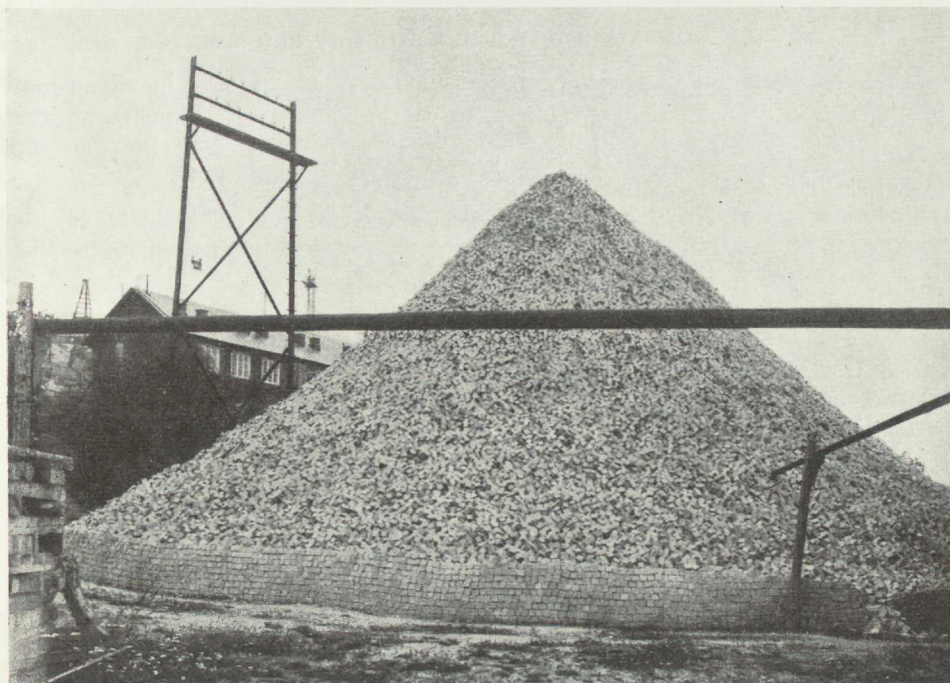
På grund av att den för statens räkning tidigare under en lång följd av år bedrivna gatstenstillverkningen varit större än den inhemska förbrukningen, har lagerbehållningen blivit relativt omfattande.

Statens stenförråd, vilka återfinnas på ett antal platser i Bohuslän och Blekinge, innehålla såväl smågatsten som storgatsten. Växlingarna i stenförrådets storlek under de senaste åren framgå av följande tabell, innehållande lagerhållningen vid slutet av varje angivet år.

Tidpunkt	Smågatsten m ²	Storgatsten m ²
1942	2 303 415	48 750
1943	1 960 052	46 405
1944	1 855 090	152 580
1945	1 798 340	166 705
1946	1 919 889	158 944
1947	1 870 946	152 561
1948	1 598 054	124 071

Beträffande tillverkningskostnaderna och nuvärdet av lagret har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, under vars förvaltning förråden stå, lämnat följande uppgifter per den 31 december 1948.

Sort	Kvantitet m ²	Tillverknings- kostnad kronor	Värde, beräknat efter den 31 dec. 1948 gällande tillverkningspris kronor
Smågatsten	1 598 000	7 800 000	11 300 000
Storgatsten	124 000	1 235 000	1 620 000
Summa	1 722 000	9 035 000	12 920 000

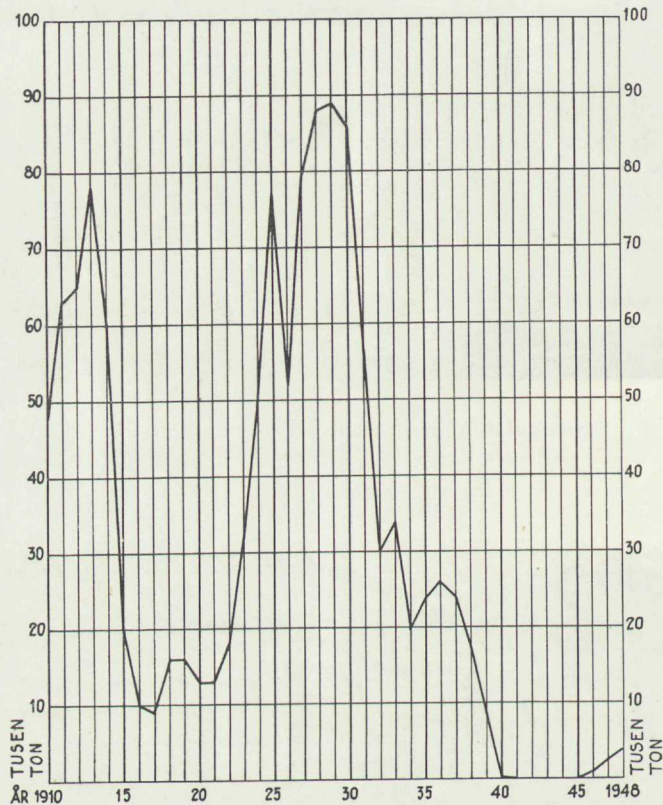
Smågatsten ur statens förråd, lagrad vid Rixö.

Storgatsten i upplag.

d. Produktion och konsumtion av kantsten.

Alltsedan kantsten av granit började komma till användning har även kantstensindustriens produkter huvudsakligen varit exportvaror. Exporten av kantsten utgjorde exempelvis under perioden 1912—1936 cirka 24 % av den sammanlagda gat- och kantstensexporten. I likhet med gatstensexporten visar även denna export betydande ojämnheter. Av följande diagram framgår den ungefärliga storleken av den totala exporten av kantsten under åren 1910—1948.

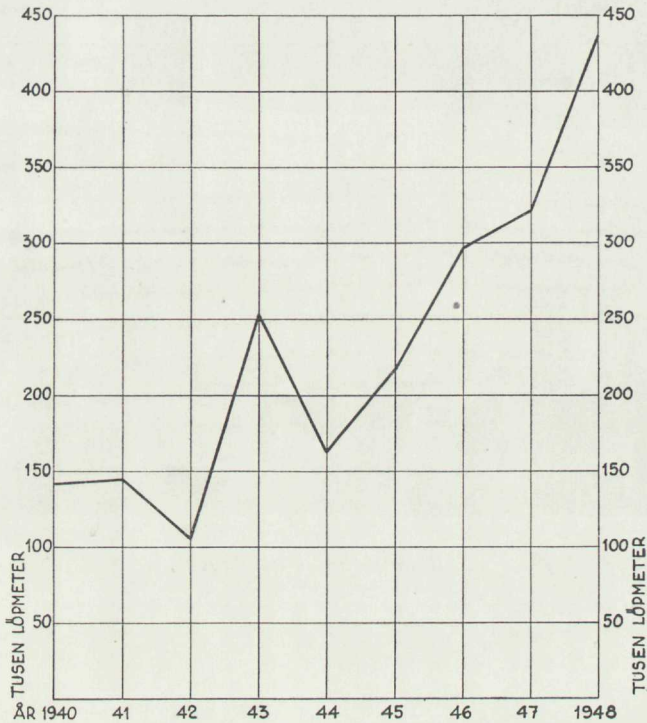
Sveriges export av kantsten i ton under åren 1910—1948.

Av de länder, som varit de största förbrukarna av svensk granitkantsten ha Holland, Belgien och England efter krigsslutet åter börjat inköpa kantsten, även om det hittills endast gällt mindre kvantiteter.

Den inhemska förbrukningen av kantsten har däremot visat någorlunda jämn utveckling. Denna stabilitet i efterfrågan på den inhemska marknaden har berott därpå, att utbyggandet av städernas och de större samhällenas gatunät skett i en betydligt jämnare takt än vägnätet i övrigt. Genom att pro-

duktionen och konsumtionen av kantsten hållit jämna steg, har någon nämnvärd lagring av kantsten icke förekommit. Detta kan emellertid till väsentlig del bero jämväl på svårigheten att lagra kantsten.

Förbrukningen av kantsten inom landet under senare år framgår av följande diagram.

Inhemsk förbrukning av kantsten.

Diagrammet visar, att den inhemska förbrukningen ökat, trots att utbyggnader av nya gator och vägar samt utförandet av beläggningar i många fall fått eftersättas med hänsyn till bristen på arbetskraft och material under den i diagrammet redovisade perioden. De lämnade uppgifterna avse såväl huggen kantsten som råkantsten. Särskilt på den inhemska marknaden har råkantsten under senare år fått en allt mer ökad betydelse.

Råkantsten i upplag.

III. Utsikterna till fortsatt gat- och kantstensexport.

Utredningen har i föregående kapitel redogjort för den svenska granitindustriens uppkomst och utveckling och därvid lämnat vissa uppgifter rörande storleken av Sveriges export av granitprodukter. I samband därmed framhölls industriens utpräglade karaktär av exportindustri, men samtidigt underströks, att exporten under åren närmast före det andra världskriget var av relativt liten omfattning och praktiskt taget helt upphörde vid krigsutbrottet. Det erinrades vidare om att exportreglering infördes redan under år 1933 samt att rätt till utförsel av gat- och kantsten därefter lämnades Sveriges granitindustriens exportförening m. b. p. a. och dess medlemmar.

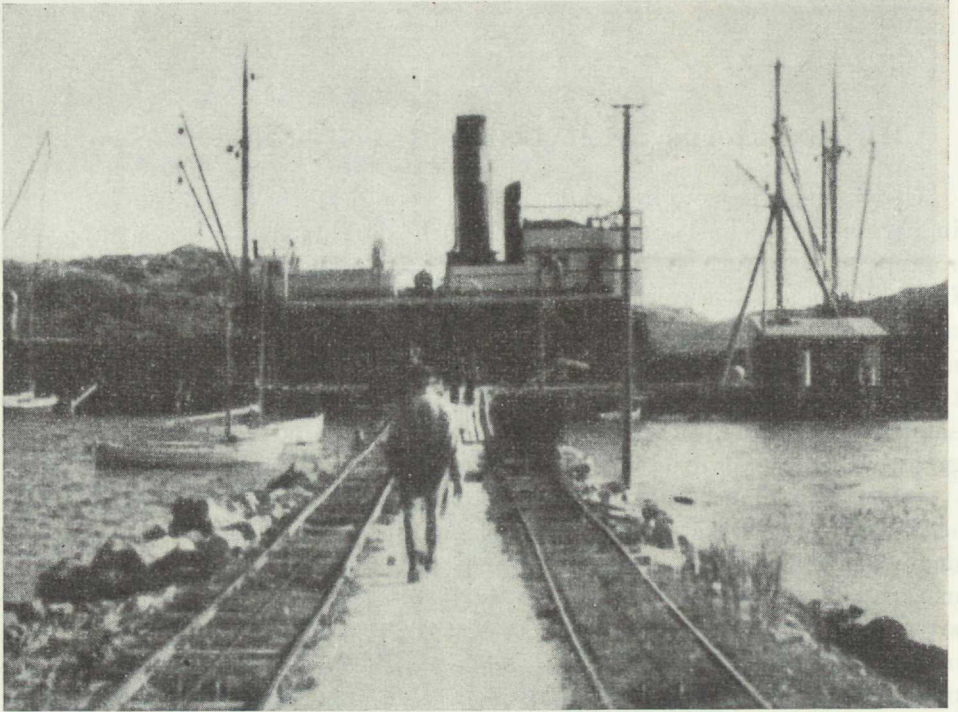
Innan utredningen ingår på undersökning av möjligheterna till rationalisering av gat- och kantstensindustrien har det givetvis varit nödvändigt att undersöka i vad mån utsikter förefinnas att återvinna den förlorade exportmarknaden. Utan en något så när tillförlitlig prognos över storleken och arten av en återupptagen export av gat- och kantsten synes det nämligen möta betydande svårigheter att bedöma, i vilken omfattning denna industri på längre sikt kan och bör bedrivas.

I syfte att skaffa underlag för en sådan prognos har utredningen upptagit kontakt med granitexportföreningen, vars verkställande direktör vid tvenne tillfällen inför utredningen redogjort för sin syn på exportproblemet. Därvid har i huvudsak framkommit följande.

Exporten av gatsten från Sverige nådde sin största omfattning år 1913 och uppgick då till 874 000 ton. Under det första världskriget sjönk den år 1917 till en bottennivå av 94 000 ton. Viss export av sten till Danmark uppehölls emellertid såväl under som efter kriget. Efter krigsslutet kom viss export snabbt i gång till ytterligare ett par av de länder, vilka icke varit krigförande, under det att exporten till de övriga exportmarknaderna icke kunde återupptagas förrän flera år senare. Först år 1927 nådde exporten ungefär samma omfattning som år 1913, i det den uppgick till 830 000 ton.

Under inflytande av den världsekonomiska krisen sjönk exporten under åren 1931—1935 katastrofalt och nådde sistnämnda år en bottennivå av 93 000 ton. Den återhämtning, som därefter så småningom skedde, blev icke fullständig och avbröts redan år 1938. Det andra världskriget medförde en praktiskt taget total avstängning från exportmarknaderna.

Då det gäller att söka bedöma, om och i vilken utsträckning exportmarknaderna för gat- och kantsten stå att återvinna efter det andra världskriget är det givetvis av betydelse att göra en återblick på förhållandena efter det första världskriget. Såsom nämnts dröjde det då åtskilliga år, innan exporten kom i gång till de länder, vilka deltagit i kriget. Den materiella skadegörelsen har

Utlastning av sten för export.

under det andra världskriget blivit väsentligt större än under det första. För de krigshärjade länderna torde man kunna utgå ifrån, att det måste ställa sig mera brådskande, att i första hand återuppbygga industrier, bostäder m. m. än att sörja för den förbättring av gator och vägar, vartill gatstenen nyttjas. Icke heller finnas nu i Europa såsom efter det första världskriget några av kriget oberörda, köpkraftiga marknader för den svenska stenen.

Granitexportföreningens direktör har emellertid för utredningen framhållit, att man redan nu kan konstatera ett betydande behov av gatsten i olika länder, vilket behov på grund av valutasvårigheter och andra handelspolitiska förhållanden dock hittills icke kunnat i önskvärd omfattning utnyttjas av den svenska granitindustrien. Vid iståndsättandet efter kriget av dessa länders gatu- och vägnät samt vid nyanläggningsarbetena under en kommande fredsperiod gäller det för den svenska granitindustrien att hävda den svenska gatstenens ställning gentemot gatsten av annat ursprung och gentemot andra beläggingsmaterial. Det förhåller sig icke så, som ibland göres gällande i Sverige, att gatstenen på världsmarknaden är ett av utvecklingen utdömt material. Storgatstenen kan i vissa fall icke tillfredsställande ersättas med något annat material, och smågatstenen är alltså på den europeiska kontinenten en beläggning med stora utvecklingsmöjligheter. Om

världshandeln får utveckla sig fritt, bör det ej finnas anledning att misströsta om avsättningsmöjligheterna på världsmarknaden för svensk gätsten i den omfattning, som den svenska gätstensindustriens produktionsförmåga möjliggör i nuvarande arbetsmarknadssituation med begränsade möjligheter till nyrekrytering av arbetskraft.

I vissa av de handelsavtal, som efter kriget träffats mellan Sverige och främmande länder, har export av granitprodukter förutsatts. Av skilda anledningar ha i några fall de i avtalen upptagna exportkontingenterna icke kunnat utnyttjas, medan i andra fall försäljningsmöjligheterna i och för sig varit väsentligt större än de medgivna kontingenterna. Följande redogörelse bygger i huvudsak på uppgifter från granitexportföreningens direktör och avser tiden intill utgången av år 1948.

Danmark. Den tidigare mycket betydande avsättningen av gätsten till detta land har sedan åtskilliga år strypts helt och hållet, i det att danska regeringen vägrat tilldelning av valuta för gätstensköp. Däremot har Danmark verkställt viss import av sten från Norge.¹

Tyskland. Med hänsyn till rådande förhållanden i Tyskland kunna exportmöjligheterna för närvarande icke bedömas.¹

Holland. Handelsavtalet för år 1946 innehöll en kontingent om 35 000 ton gätsten och 9 000 ton bearbetad granit (till sistnämnda grupp räknas kantsten). Den verkliga exporten uppgick emellertid till endast 14 868 ton, varav 9 626 ton utgjorde speciell för Rotterdams räkning under kriget hos aktiebolaget Brosten i Lysekil tillverkad gätsten.

I 1947 års handelsavtal förutsattes en export av 10 000 ton granitprodukter. Den verkliga exporten översteg denna och utgjorde 9 211 ton gätsten och 1 299 ton kantsten, och dessutom har förhållandevis stor export av byggnadssten och skrotsten förekommit.

Handelsavtalet för år 1948 upptog en kontingent av 6 000 ton gät- och kantsten. Den verkliga exporten under nämnda år har emellertid uppgått till 9 487 ton gätsten och 1 321 ton kantsten.

Belgien. Handelsavtalet för år 1946 inrymde en kontingent för gätsten och kantsten till ett värde av 4 miljoner kronor, motsvarande i runt tal 100 000 ton. Väg- och gatuarbetena kommo emellertid icke i gång i planerad omfattning och den verkliga exporten nådde därför en storlek av endast 457 ton.

I 1947 års handelsavtal förutsattes en export av 25 000 ton, varav 5 094 ton gätsten och 332 ton kantsten blevo exporterade.

Sedan vägbyggnadsverksamheten i Belgien åter kommit något bättre i gång efter kriget har genom försäljningar under första kvartalet 1948 den i handelsavtalet för år 1948 upptagna kontingenten, motsvarande cirka 25 000 ton gätsten helt utnyttjats och ett antal försäljningar utöver kontingenten har även gjorts. Sålunda har exporten under året uppgått till 42 589 ton gätsten och 420 ton kantsten.

Frankrike. I avtalet för avtalsperioden 1 juli 1945—30 juni 1946 inrymdes en kontingent, motsvarande cirka 5 000 ton gätsten, som också exporterades.

¹ Under år 1949 väntas dock någon export till detta land kunna ske.

Även för avtalsperioden 1946/47 utgjorde kontingenten 5 000 ton, som också helt utnyttjades. I avtalet för perioden 1 november 1947—31 oktober 1948 upptagen kontingent, motsvarande cirka 7 000 ton gatsten, har placerats. Vid under april 1948 i Paris förda förhandlingar angående den fortsatta utvecklingen under avtalsperioden av det svensk-franska varuutbytet har överenskommelse träffats om en tilläggskvot å 1 000 ton. Den verkliga exporten under 1948 har uppgått till 14 050 ton gatsten. Kvantitetens storlek bör ses mot bakgrunden av den synnerligen ogynnsamma utvecklingen av betalningsbalansen med Frankrike. Behovet i Frankrike skulle eljest motivera kvantiteter av helt annan storleksordning.

Ehuru sålunda exporten under de nämnda åren varit obetydlig synes denna marknad möjligen komma att få större betydelse framdeles. En relativt livlig efterfrågan på gatsten synes nämligen råda och det omedelbara behovet har uppgivits till minst 50 000 ton.

England. I enlighet med sin allmänna importpolitik efter kriget meddelade engelska regeringen icke importtillstånd för granit under åren 1945 och 1946. Den engelska marknaden efterfrågar huvudsakligen kantsten, varav importbehovet synes vara stort, enär den inhemska produktionen icke är tillräcklig. Under det s. k. »Token import agreement» har från och med 1947 möjlighet beretts till licensiering av gat- och kantstensimport i mindre omfattning. Under 1947 exporterades till England 1 012 ton kantsten och under 1948 80 ton gatsten och 2 198 ton kantsten.

Polen. Från detta land visades efter krigsslutet 1945 visst intresse för import av gatsten, men förhållandena ha hittills icke medgivit någon sådan.

Ryssland har alltsedan 1914 icke varit någon köpare av gatsten och utsikterna för återupplivande av denna exportmarknad synas ovissa.

Övriga länder. Innan ett normalt läge inträtt för den internationella sjöfartens del, kunna utsikterna till export av stenprodukter till transoceanica och längre bort belägna marknader icke bedömas. Detta utesluter icke att visst köpintresse visats flerstädes.

Följande tabell utvisar utvecklingen av gat- och kantstensexporten under åren 1946—1948.

	1946		1947		1948	
	Enl. handels- avtal ton	Verklig export ton	Enl. handels- avtal ton	Verklig export ton	Enl. handels- avtal ton	Verklig export ton
Danmark	—	—	—	—	—	—
Tyskland	—	—	—	—	—	—
Holland	¹⁾ 44 000	14 868	¹⁾ 10 000	10 510	6 000	10 808
Belgien	100 000	457	25 000	5 426	25 000	43 000
Frankrike ²⁾	5 000	5 000	5 000	5 000	8 000	14 050
England	—	—	³⁾ —	1 012	³⁾ —	2 278
Polen	—	—	—	—	—	—
Ryssland	—	—	—	—	—	—

¹⁾ Inkluderar även vissa andra granitprodukter.
²⁾ Handelsavtalen avse budgetåren 1945/46, 1946/47 respektive perioden ¹/₁₁ 1947—³¹/₁₀ 1948.
³⁾ Genom särskild licensiering.

Av den sålunda genom verkställande direktören i granitexportföreningen lämnade redogörelsen torde framgå vilka stora svårigheter, som alltjämt råda då det gäller att söka bedöma utsikterna för de närmaste årens export av gäststen och kantsten. Innan förhållandena i de olika länderna blivit sådana, att handelsutbytet kan ske friare och penningvärdet någorlunda stabiliserats, torde det överhuvudtaget icke vara möjligt att uppgöra någon prognos för exporten, som ens tillnärmelsevis kan läggas till grund för beräkning av den svenska granitindustriens framtida omfattning eller utformning.

Utredningen har därför kommit till den uppfattningen, att med det slutliga bedömandet av dessa frågor måste tills vidare anstå. Detta utesluter dock icke att vissa åtgärder till bland annat industriens rationalisering redan nu kunna och böra vidtagas med hänsyn till industriens betydelse för den inhemska marknaden ävensom den export som ändock förefinnes och i avvaktan å den ökade export, som kan komma till stånd. Utredningen återkommer här till i det följande.

IV. Utsikterna till inhemsk förbrukning av gat- och kantsten.

a. Allmänna synpunkter på behovet av beläggningar.

Även om, såsom utredningen i det föregående framhållit, gat- och kantstensindustrin i Sverige alltid varit en huvudsakligen på export baserad industri, så är emellertid även den inhemska förbrukningen av dess produkter av betydelse. Av den i kap. II lämnade redogörelsen för industriens nuvarande omfattning framgår att statens stenförråd under senare år, då arbetsstyrkan i gatstensbrotten uppgått till omkring 900 man, i någon mån minskats. Då exporten under samma tid varit obetydlig, har alltså den inhemska förbrukningen i stort sett motsvarat produktionen. Därav kan man emellertid icke draga någon slutsats om den nuvarande arbetsstyrkans avvägning i förhållande till denna förbrukning. Vissa av de anställda äro icke fullgod arbetskraft utan producera gatsten långt under vad som kan anses vara normalt. Genom rationalisering bör arbetsstyrkan också kunna minskas i förhållande till produktionen. Utredningen återkommer till frågan huru detta kan inverka på arbetsstyrkan.

Utredningen har verkställt vissa undersökningar i syfte att utröna behovet av gatsten och kantsten inom landet under de närmaste åren. Sådana undersökningar stöta för närvarande på betydande svårigheter. Sedan ett helt decennium har i landet byggande och förbättring av städernas och landsbygdens vägar och gator varit föremål för kraftiga inskränkningar. Tillgången på anslag och arbetskraft har varit så begränsad, att även arbeten, vilka kunnat betecknas såsom nödvändiga och ur nationalekonomisk synpunkt väl motiverade, ha måst uppskjutas tills vidare. De nämnda hindren för bedrivande av väg- och gatuförbättringsarbeten kvarstå alltså och det är icke möjligt att nu bedöma, när verksamheten ånyo kan upptagas i tillräcklig omfattning. På utredningens begäran har emellertid väg- och vattenbyggnadsstyrelsen utfört vissa beräkningar och införskaffat visst material för en prognos av det sannolika behovet under de närmaste åren under förutsättning att vissa lättnader erhållas i fråga om stenbeläggningarnas utförande, framförallt byggnadstillstånd i större omfattning. Den följande redogörelsen bygger dels på nyssnämnda beräkningar, dels på uppgifter, som utredningen inhämtat under företagna resor och konferenser.

Enligt av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen år 1947 framlagda beräkningar ingår i det allmänna vägnätet på *landsbygden* omkring 25 000 km grusvägar, vilka ha så stor trafik och draga så stora underhållskostnader, att de av nationalekonomiska skäl borde vara försedda med beläggning. Av dessa 25 000 km vägar, motsvarande en beläggningsyta av cirka 125 miljoner m², borde

cirka 1 500 km (9 miljoner m²) vara försedda med högklassig beläggning, återstoden med enklare beläggning. Ett beläggningsprogram, omfattande nyssnämnda 25 000 km vägar på landsbygden, skulle draga en kostnad av cirka 500 miljoner kronor vid då gällande prisnivå¹. Ytterligare ett stort antal beläggningar torde visa sig berättigade om hänsyn tages icke blott till ekonomiska synpunkter utan jämväl till sådana fördelar av vägbeläggningarna, som äro en följd av deras frihet från damm, deras jämnhet o. s. v. ävensom det ringa behovet av arbetskraft för deras underhåll.

Även *städernas* behov av beläggningar är betydande, men då det sammanhänger även med sådana faktorer som utbyggandet av nya bostads- och industriområden är en tillförlitlig uppskattning av städernas totala beläggningsbehov svår att genomföra. Utredningen har därför inskränkt sig till att från städerna begära uppgifter om behovet av *gatstensbeläggningar* sådant det väntas bliva under de närmaste åren.

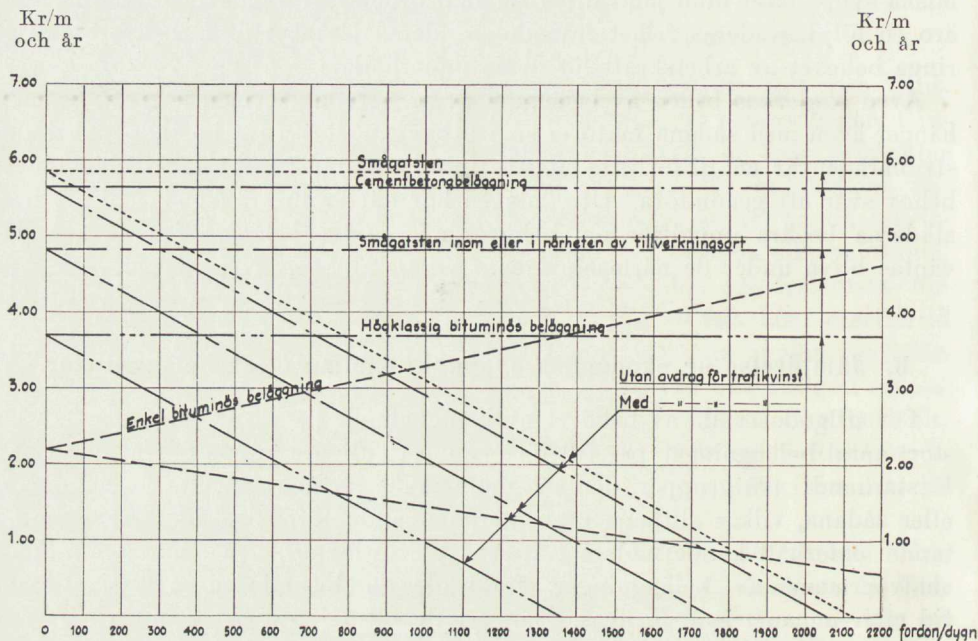
b. Jämförelse ur ekonomisk synpunkt mellan olika beläggningar.

För tillgodoseende av behovet av beläggningar på vägar och gator stå ett stort antal beläggningstyper till förfogande. Tidigare kunde dessa uppdelas i första hand i två grupper, den ena omfattande »helpermanenta» beläggningar eller sådana, vilkas slitbana utan återkommande förnyelse eller mera omfattande underhåll kunde motstå trafikens påfrestningar, den andra omfattande »halvpermanenta» beläggningar, företrädesvis bituminösa, vilkas slitbana tid efter annan måste förnyas. Särskilt de bituminösa beläggningarna framställas emellertid numera i en sådan mångfald typer och av så skilda kvaliteter att det knappast längre är riktigt att skilja mellan »hel-» och »halvpermanenta» beläggningar, utan i stället mellan högklassiga beläggningar och enkla beläggningar. Till de förra hänför utredningen i det följande gatstensbeläggningar och cementbetongbeläggningar ävensom sådana bituminösa beläggningar, som äro försedda med mer än 10 mm tjock slitbana av maskinblandad beläggningsmassa. För att en bituminös beläggning skall anses vara högklassig, kräves normalt även en viss tjocklek och hög kvalitet å densamma. — Numera finnas vissa bituminösa beläggningar som ligga mellan de enkla och högklassiga. Utredningen bortser från desamma.

Även om det givetvis förekommit och alltjämt förekommer att valet av beläggningstyp för en viss väg eller gata påverkats av estetiska synpunkter eller subjektiv uppfattning om en viss beläggnings företrädare med hänsyn till sin jämnhet, färg o. s. v., så synes det uppenbart att detta val i första hand måste ske efter tekniskt-ekonomiska grunder. I fråga om varje särskild väg måste trafikens art samt mängd och tyngd läggas till grund för valet av beläggning. I konkurrensen mellan olika beläggningstyper måste hänsyn tagas till kostnaderna för utförande och underhåll och vid dessa kostnaders bedömning måste beläggningens livslängd tagas med i beräkningen.

¹) Enligt senare beräkning skulle kostnaden utgöra lägst 600 miljoner kronor.

På utredningens begäran har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ställt till förfogande vissa kalkyler för en ekonomisk jämförelse mellan de vanligaste beläggningstyperna. Resultatet av kalkylerna har angivits grafiskt i följande diagram.

*Ekonomisk jämförelse mellan olika typer av väg- och gatubeläggningar.
Väg- och gatubredd = 6,0 m.*

Av diagrammet framgår att vid de av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen antagna livslängderna och underhållskostnaderna för olika beläggningar varken smågatstensbeläggningar eller cementbetongbeläggningar äro motiverade ur ekonomisk synpunkt ens vid mycket stark trafik. Vare sig man räknar med eller utan avdrag för trafikvinst ställa sig, allt efter trafikens omfattning, de enkla och högklassiga bituminösa beläggningarna billigast. Beläggning med smågatsten visar den högsta kostnaden, tätt följd av cementbetongbeläggning; därefter komma högklassig bituminös beläggning och enkel bituminös beläggning i nu nämnd ordning. I närheten av stenindustriorterna ligger dock kostnaden för smågatstensbeläggningen lägre än för cementbetongbeläggningen på grund av de lägre fraktkostnaderna men alltjämt högre än kostnaden för högklassig bituminös beläggning. (Här och i det följande har hänsyn icke tagits till cementbetongbeläggningens egenskap att utgöra jämväl bärlager. Med hänsyn till de slutsatser rörande smågatstens användning, som utred-

ningen ansett sig kunna draga, har det icke varit nödvändigt att genomföra särskild undersökning härom.)

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har för de olika beläggningarna räknat med följande anläggningskostnader, livslängder och underhållskostnader:

	Anläggnings- kostnad per m ² .	Livslängd.	Underhållskostnad per m ² och år.
Smågatstensbeläggning	1) 16: —	25 år	0: 06 kr.
Cementbetongbeläggning	16: —	25 »	0: 025 »
Högklassig bituminös beläggning	10: —	25 »	0: 04 »
Enkel bituminös beläggning	3: —	15 »	0: 15—0: 30 kr. vid en trafikmängd av 200 resp. 1 000 fordon/dygn.

1) Inom eller i närheten av tillverkningsort har kostnaden antagits vara kr. 13: — per m².

Anläggningskostnaderna äro angivna i avrundade tal och äro i fråga om bituminösa beläggningar uppskattade med ledning av verkliga kostnaderna för under de senaste åren på entreprenad utförda arbeten. För smågatstensbeläggning och cementbetongbeläggning däremot äro de beräknade. Priset för smågatstensbeläggning har beräknats med minsta möjliga tillägg för oförutsett och diverse. I detsamma ingår icke varken i fråga om pris eller nyttig yta kostnad för betongstödkanter.

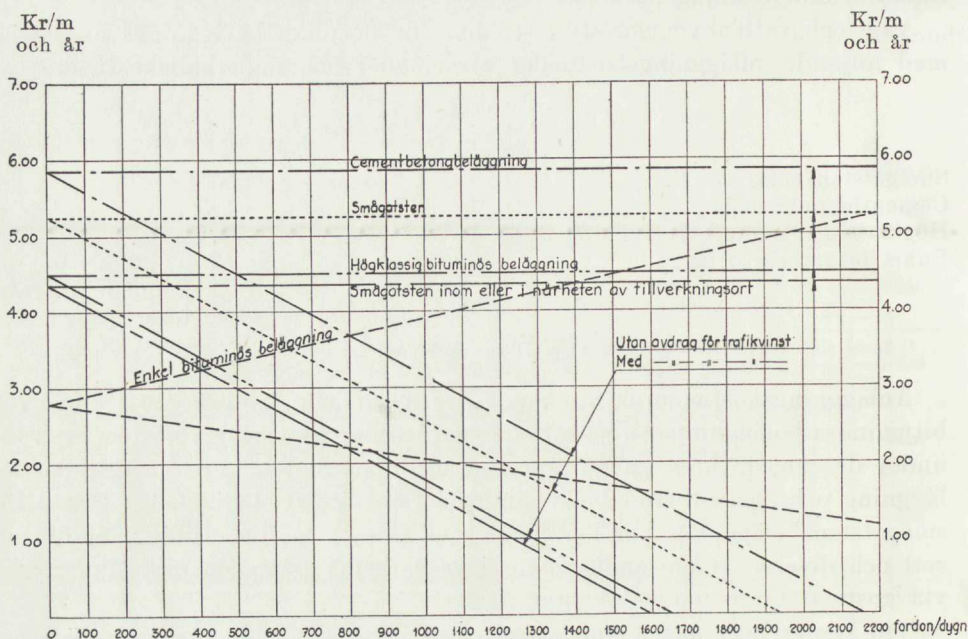
Vid konferenser med bland annat chefstjänstemän vid de större städernas gatuförvaltningar har utredningen funnit att vederbörandes åsikter om livslängder och underhållskostnader för olika beläggningar variera mycket. Orsaken härtill torde åtminstone delvis vara att beläggningarna utförts på undergrund av olika beskaffenhet samt i övrigt med olika utförandemetoder. Någon tillförlitlig statistik rörande beläggningarnas livslängder och underhållskostnader finnes icke att tillgå. Utredningen har emellertid vid sina resor kunnat konstatera att gatsten väl lagd på tillförlitlig grund kan ha väsentligt större livslängd än man tidigare räknat med. Det undandrager sig emellertid utredningens bedömande huruvida detta icke kan vara fallet även med andra beläggningar. Gatstensbeläggning har även den fördelen att densamma, i händelse av vägens eller gatans omläggning, har visst restvärde. Även detta gäller emellertid åtminstone vissa bituminösa beläggningar.

För att pröva livslängdens och underhållskostnadernas inverkan på kalkylerna, har utredningen omarbetat väg- och vattenbyggnadsstyrelsens diagram under antagande av andra livslängder och underhållskostnader, valda så, att gatstensbeläggningarna ur ekonomisk synpunkt erhålla en gynnsammare ställning i förhållande till övriga beläggningar.

De därvid använda värdena på livslängder och underhållskostnader äro följande:

	Livslängd.	Underhållskostnader per m ² och år.
Smågatstensbeläggning	30 år	0: 06 kr.
Cementbetongbeläggning	25 »	0: 06 »
Högklassig bituminös beläggning	20 »	0: 08 »
Enkel asfaltbeläggning	10 »	0: 15—0: 30 kr. vid en trafikmängd av 200 resp. 1 000 fordon/dygn.

Diagrammet erhåller därvid följande utseende:

*Ekonomisk jämförelse mellan olika typer av väg- och gatubeläggningar.
Väg- och gatubredd = 6,0 m.*

Även om smågatstensbeläggningen vid här gjorda antaganden ur ekonomisk synpunkt kommer i gynnsammare ställning än vid de av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen gjorda antagandena, så visar sig kostnaden för densamma dock — med undantag för stenbeläggningar i närheten av stenindustriorterna — ligga högre än kostnaden för högklassiga bituminösa beläggningar.

Stenindustriutredningen har emellertid funnit, att såväl väg- och vattenbyggnadsstyrelsen som många städer och samhällen, som äro egna väghållare, trots den relativt höga kostnaden, anse sig kunna giva gatstensbeläggningar företräde framför andra beläggningar i speciella fall. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har sålunda uppgivit, att gatstensbeläggning kan anses särskilt lämplig.

då i vägen eller gatan förlagts ledningar, vid vars reparation körbanan gång efter annan måste brytas upp,

då trafikleden har stor trafik av särskilt tunga fordon,

då den i större utsträckning trafikeras av stridsvagnar samt

då den nyttjas för bettransporter.

Vidare anses stenbeläggning vara att föredraga å vägdelar, vilka ligga i branta lutningar eller vilka ansluta till redan befintliga gatstensbeläggningar. Slutligen användes stensättning ofta inom hamnområden, där tyngre varor lagras, samt utmed spårvägarnas spår.

Enligt utredningens mening böra vidare stenbeläggningar ha företräde före högklassiga bituminösa beläggningar då transportkostnaderna för stenen bliva låga, vilket företrädesvis inträffar inom eller i närheten av stenindustri-orterna.

Vid en jämförelse ur ekonomisk synpunkt mellan beläggningar av olika slag får man emellertid icke bortse från att det nuvarande läget i fråga om anslagsmedel och arbetskraft medfört ett tvång på detta område. Vägmyndigheterna ha icke frihet att välja den lämpligaste beläggningen. Detta ger sig tillkänna icke blott i valet mellan å ena sidan stenbeläggningar och cementbetongbeläggningar och å andra sidan bituminösa beläggningar utan även vid val mellan olika slag av bituminösa beläggningar. Kravet på beläggningar är så stort, att tillgängliga resurser i fråga om anslagsmedel och arbetskraft skola förslå till så stor längd belagd väg bana som möjligt. Detta medför att åtminstone i fråga om landsbygden enkla beläggningar utföras i mycket stor omfattning. Högklassiga bituminösa beläggningar av typ som är jämförbar med stenbeläggning och cementbetongbeläggning komma i stort sett icke alls till utförande under nuvarande förhållanden. Av diagrammen s. 32 och 34 framgår att det är ekonomiskt lämpligt att övergå till högklassiga beläggningar vid en väg med trafikintensiteten 800 å 900 fordon per dygn. Nu utföras i regel enklare beläggningar även i dessa fall.

Mot ett sådant val kan i det nuvarande läget som regel intet vara att erinra med hänsyn till den möjlighet som finnes att successivt komplettera en enkel bituminös beläggning till en högklassig sådan. Men i de fall, då trafikens art och tyngd m. m. gör att vägen eller gatan bör förses med en speciell beläggning exempelvis stenbeläggning, kunna åtgärder, som framtvingas i det nuvarande läget, visa sig vara för framtiden mycket betänkliga. Utredningen vill som exempel nämna förhållandena kring pansarregementenas förlägnings- och övningsplatser. Övningskörningar med stridsvagnar äro förödande för bituminösa beläggningar. Icke ens högklassiga sådana tåla stridsvagnstrafik, utan för denna är gatstensbeläggning särskilt lämplig. Utredningen har under hand inhämtat, att väg- och vattenbyggnadsstyrelsen söker i det längsta låta anstå med sådana belägningssträckor, där gatsten bör komma till användning, i förhoppning att stenbeläggningar skola få utföras. Men ett sådant uppskjutande av en nödvändig belägnings utförande kan ej ske huru länge som helst.

Enligt utredningens mening måste även i det nuvarande läget sådana speciella krav på beläggningar tillgodoses i den omfattning, som är oundgängligen nödvändig. Utredningen återkommer i det följande till frågan om anslagsmedel och arbetskraft.

c. Behovet av gatsten.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens beräkningar.

Stenindustriutredningen har, som tidigare omnämnts, från väg- och vattenbyggnadsstyrelsen erhållit uppgifter om det beräknade behovet av gatsten inom landet under nu överskådlig tid.

Det sammanlagda behovet av stenbeläggningar på landsbygden samt i städer och samhällen, där kronan är väghållare, har av vägförvaltningarna beräknats till 3 850 000 m². Från städer och samhällen, som äro egna väghållare, har redovisats ett behov av 3 350 000 m².

Vid bedömande av dessa primäruppgifter har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen funnit sig böra reducera dem avsevärt för att de skola giva ett uttryck för en gatstensförbrukning, som med någon säkerhet skall kunna påräknas inom den närmaste tiden. I första hand ha då väg- och gatubeläggningar fråndragits, vilka måste föregås av sådan hel ombyggnad av trafikleden som icke kan beräknas komma till stånd inom överskådlig tid. Vidare har fråndragits vägbeläggningar där trafiken kan motivera enkel beläggning och där högklassig sådan icke bör komma i fråga. Slutligen har ett försök gjorts att uppskatta den ytterligare begränsning, som måste ske, om stenbeläggningar icke kunna komma till utförande inom den allra närmaste tiden. Vid sådant förhållande måste nämligen bituminös beläggning utföras på vägar, som eljest bort fördes med stenbeläggning. Under dessa tre förutsättningar reduceras behovet till cirka 1 000 000 m² å landsbygden och cirka 2 800 000 m² i städer och samhällen. Kan man däremot bortse från den sistnämnda förutsättningen ökar behovet avsevärt.

Med hänsyn till de många osäkra faktorer, som sålunda påverka bedömandet av dessa frågor, har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen endast velat angiva gränsvärden för behovet av smågatsten för vägar och gator m. m. inom landet för närvarande, nämligen lägst 3 000 000 m² och högst 5 000 000 m².

Väghållarnas synpunkter på valet mellan olika beläggningstyper.

I anslutning till det sålunda av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen beräknade behovet av gatsten för den inhemska förbrukningen, vill utredningen här lämna ett kort sammandrag av vad chefstjänstemän vid gatuväsendet i städerna Stockholm, Göteborg och Malmö framfört till utredningen rörande i dessa städer anlagda synpunkter på frågan om valet mellan olika beläggningstyper. Härutöver har utredningen ansett det lämpligt att medtaga några korta utdrag ur vissa av de skrivelser angående det beräknade behovet av stenbeläggningar, som på utredningens begäran inkommit från samtliga städer i riket med egen väghållning och från vägförvaltningarna.

Stockholm. Inom Stockholms stad fanns år 1920 cirka 1,5 miljoner m² gatstensbeläggningar och cirka 0,15 miljoner m² asfalt- och cementbetongbeläggningar. År 1945 var ytan av gatstensbeläggningarna fortfarande cirka 1,5 miljoner m² medan asfaltbeläggningarna utvisa en mycket kraftig ökning till cirka 3,5 miljoner m². Sålunda har praktiskt taget alla nya beläggningar utförts med asfalt. Den övervägande delen av stadens stenbeläggningar äro utförda med storgatsten. De anses bliva mycket illa åtgångna efter de grävningar i gatorna, som tid efter annan måste vidtagas. Anledningen till att endast asfaltbeläggningar numera utföras är att dessa beläggningar i Stock-

holm anses mest ekonomiska, emedan de lättast kunna anpassas med hänsyn till trafikens krav. Å gator med lättare trafik kunna billiga impregneringar och ytbehandlingar användas, å mera trafikerade utföras indränkningar och å gator med än starkare trafik utföras högvärdiga asfaltbeläggningar. En annan orsak till att asfalt användes är att dessa beläggningar kräva mindre arbetskraft vid utförandet. En stenbeläggning kräver sålunda cirka 5 gånger så många dagsverken som en asfaltbeläggning, utförd med moderna maskiner. Vidare anses måttliga sättningar i undergrunden mindre besvärande vid asfaltbeläggningar än vid stenbeläggningar.

Göteborg. Vid val av beläggningstyp följer staden i regel följande principer: a) gator inom bostadskvarter i ytterområdena, d. v. s. med ringa körtrafik, förses med enklare bituminös beläggning av typen indränkning och ytbehandling, b) gator med större trafik och där relativt tyst trafik önskas, såsom i inre staden, beläggas med högklassig asfalt av typen topeka och c) gator med mycket tung trafik förses med smågatstensbeläggning. Storgatsten kommer numera till användning huvudsakligen i spårvägsspåren och inom hamnområdena. Inom de senare användes stenen på upplagsplatser såväl i det fria som inne i varuskjulen. Stensättning har den fördelen framför asfaltbeläggning att regnvatten avledes även nedåt genom fogarna och packstenslagret, varför en stensatt gata hastigt blir torr, sedan regnet upphört. Inne i varuskjulen bruka gångarna mellan upplagsplatserna förses med en slät asfalt- eller cementbetongbeläggning för att transporten med småkärror skall bliva bekväm.

Ur reparationssynpunkt är stenbeläggning att föredraga framför högklassig asfaltbeläggning och cementbetongbeläggning.

I det ofta fuktiga Göteborgsklimatet äro asfaltbeläggningarna mera sliriga än smågatstensbeläggningarna, varför sten kommer till användning vid större lutningar och i kurvor. Vid vissa väderleksförhållanden, såsom då dimman kommer in från havet och träffar en stenbeläggning med temperatur avsevärt under 0°, kan stenen vara slirfarligare än asfalten. Vid dessa tillfällen bildas nämligen en hård isglasyr på stenytan.

En bidragande orsak till att sten föredrages i vissa fall är även dess större slitstyrka.

Tidigare, när trafiken utgjordes av fordon med järnringsförsedda hjul, var slitningen mycket stor på stenen. Numera, sedan trafiken nästan uteslutande utgöres av fordon med gummihjul, är slitningen högst obetydlig trots en kraftig ökning av trafiken. Stenen måste givetvis vara av god kvalitet. Under förutsättning att stenen är väl sorterad efter djuplek erfordras ingen omsättning av stenen på grund av sättgrusets komprimering.

Underbotten för högklassiga asfalt- och stenbeläggningar utföres praktiskt taget lika.

Malmö. Smågatsten anses lämplig på hårt trafikerade vägar och gator, därlidningsnät finnas nedlagda. En stensatt gata är lättare att återställa i fullgott skick än gator med andra beläggningstyper. Asfaltbeläggning fordrar

samma bärlager som smågatsten och är därjämte mycket ljuskrävande, särskilt om både körbana och gångbanor äro asfalterade. En sönderbruten asfaltbeläggning har efter lagningen ett föga tilltalande utseende. Stenbeläggningarna äro däremot både trevliga och prydliga. En stenbeläggning är nog i regel mindre slirig än andra beläggningar. De två beläggningstyper, som även i framtiden komma till största användning i staden, torde bliva smågatstensbeläggningar och ytbehandlingar.

Linköping. »Å bussupställningsplatser har smågatsten visat sig vara det lämpligaste beläggingsmaterialet.»

Karlskrona. »Motiveringen för användande av stenbeläggning är, att de föreslagna gatorna utgöras dels av infartsvägar till staden med stor trafik, dels av gator, som ligga i brant lutning, och dels av gator för hamntrafiken eller som väntas bli trafikerade av tung trafik till och från industrier.»

Kristianstad. »I de fall då stadens gator och vägar beläggas med smågatsten har valet av denna beläggning skett med hänsyn till den avsevärt lägre underhållskostnaden vid tyngre trafik samt till fördelen att gatan vid reparationer på gas-, vatten-, avlopps-, telegraf- eller starkströmsnätet kan repareras utan alltför stora kostnader. För stadens större, planerade infartsleder har smågatstensbeläggning föreslagits med hänsyn till dess större motståndskraft vid stark trafik.»

Luleå. »... vill byggnadskontoret framhålla, att gatsten kommit till endast ringa användning i Luleå stad, vilket främst torde bero på de höga frakterna vid transport av sten från södra Sverige.»

Skövde. »På grund av det kraftiga slitaget, som främst det till staden förlagda pansarregementet åsamkar gatorna och vägarna, kunna knappast någon av de uppgivna stenbeläggningarna utbytas mot asfaltbeläggning. Skövde stad har gjort den erfarenheten, att det endast är smågatstensbeläggning, som stoppar mot stridsvagnsslitage.»

Lidingö. »Angivna vägar, som avses att beläggas med smågatsten, äro utsetta för tung trafik samt hava synnerligen stor trafikmängd och ansluta direkt till tidigare stensatta vägar. Vägarna framgå genom tätbebyggelse och finnas såväl vatten- som avloppsledningar, elektricitets- och telegrafkablar nedlagda i desamma. Det torde anses ofrånkomligt att ifrågakommande vägar stensättas, då en enklare asfaltbeläggning icke kan beräknas motstå trafiken.»

Ludvika. »En smågatstensbeläggning är slitstark och relativt lätt att återställa i fullgott skick, sedan man varit tvungen att riva upp beläggningen, exempelvis för att reparera en ledning i gatan.»

Falkenberg. »Samtliga upptagna beläggningsföretag skola utföras i anslutning till befintliga stenbeläggningar och på gator med omfattande tung trafik, varför endast beläggning med sten bör ifrågakomma.»

Nybro. »Drätselkammarens motiv vid val av beläggning har varit smågatstenens företrädare å gator inom centrala delar av staden med därav följande större antal ledningar och servisanordningar. Beträffande del av Lång-

gatan är motivet i första hand gatans relativt starka lutning, som gör en asfaltbeläggning slirig vintertid.»

Vimmerby. »Som beläggingsmaterial har hittills så gott som uteslutande använts sten inom det stadsplanlagda området, dels på grund av dess större slitstyrka samt dels på grund av lättheten att reparera stensättning vid underhåll av de underjordiska ledningsnäten. Staden önskar därför i fortsättningen såvitt möjligt utföra gatu- och vägbeläggningar med gatsten.»

Vägförvaltningen i Jönköpings län. »Med hänsyn till de relativt små anslag såväl till beläggingsarbeten som andra arbeten, som för närvarande ställas till vägförvaltningens förfogande, är förvaltningen synnerligen tveksam hurvida över huvud taget några stenbeläggningar böra komma till utförande, om 'fri' sten icke kommer att erhållas. Behovet av beläggningar i länet är nämligen så stort att det synes vara riktigast att största möjliga väglängd beläggas, även om därigenom icke de allra högklassigaste beläggningstyperna skulle kunna komma till utförande.»

Vägförvaltningen i Malmöhus län. »Beträffande de nya vägomläggningar, som planeras, beräknar vägförvaltningen att trafikplatserna jämte anslutande vägar å nya rikshuvudvägen Malmö—Lund i stor utsträckning komma att försees med smågatstensbeläggning till en uppskattad sammanlagd areal av cirka 40 000 m².

Den planerade nya omläggningen av länshuvudväg 45 mellan Landskrona och Hälsingborg har beräknats beläggas med smågatsten med hänsyn till den nära belägenheten av Landsverk och därmed förenade provkörningar med stridsvagnar. Vägen omfattar cirka 75 000 m². Av denna vägomläggning torde dock inom de närmaste åren allenast delen vid Säbyholms sockerfabrik bliva omlagd, omfattande cirka 8 000 m² smågatsten.

En lämplig avsättningsmöjlighet för smågatsten torde därjämte vara buss-hållplatser och bensinstationer».

Vägförvaltningen i Skaraborgs län. »Med undantag av gatan till hamnområdet inom Hjo stad torde det icke vara möjligt att utbyta stenbeläggningar mot enklare bituminösa beläggningar då dylik beläggning icke har tillräcklig bärighet mot trafik med stridsvagnar.»

Vägförvaltningen i Gävleborgs län. »Enligt vägförvaltningens uppfattning erbjuder stensättning såsom beläggningstyp för vägar inga påtagliga fördelar, annat än i samhällen där förekomsten av ledningar kan föranleda att körbanan understundom måste upprivas. Därest på grund av särskilda trafikförhållanden en högklassig beläggning är önskvärd torde cementbetong vara att föredraga.»

Vägförvaltningen i Västerbottens län. »I anledning av skrivelse den 25 oktober 1947 från 1946 års stenindustriutredning rörande stenbeläggningar, får vägförvaltningen i Västerbottens län härmed meddela, att något behov härav icke förefinnes för närvarande beträffande de allmänna vägar i länet, där Kronan är väghållare.»

Utredningens beräkningar.

De ovan refererade uttalandena giva vid handen, att åsikterna om stenbeläggningarnas fördelar och nackdelar äro mycket skiftande, såväl inom städerna som bland vägförvaltningarna. Övervägande delen av städernas representanter anse dock, att smågatstensbeläggningar böra givas företräde framför andra beläggningar i städer och samhällen, särskilt för användning å gator, i vilka ledningar av olika slag finnas nedlagda och vilka äro utsatta för särskilt stor och tung trafik. Sådana gator böra enligt många uttalanden icke erhålla annan beläggning än gatsten. Flertalet vägförvaltningar ha, ehuru behovet av vägbeläggningar på landsbygden är stort, icke kunnat förorda eller planera smågatstensbeläggningar i någon större utsträckning, emedan anläggningskostnaden för denna beläggningstyp är avsevärt högre än för bituminösa beläggningar och enär dessa anses äga fullt tillräcklig slitstyrka. Då de av statsmakterna anvisade anlagen för vägbeläggningsändamål icke på långt när svarat mot behovet av beläggningar, ha vägförvaltningarna givetvis funnit särskilt angeläget att å varje särskild väg icke använda dyrare beläggning än som varit oundgängligen nödvändigt.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har angivit vissa fall, i vilka beläggning med gatsten anses nödvändig eller särskilt lämplig. Utredningen har i det föregående redogjort härför (s. 34).

Stenindustriutredningen har i stort sett icke funnit anledning till erinran mot de utlåtanden i fråga om valet av beläggningstyper, som gjorts av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vägförvaltningarna och städernas myndigheter. Det måste alltså vara riktigt att till grund för valet av beläggningstyp i första hand anlägga tekniskt-ekonomiska synpunkter. Sker detta, så visar det sig enligt verkställda kalkyler, för vilka utredningen i det föregående redogjort, att för närvarande gatstensbeläggningarna ställa sig dyrbarare än de bituminösa beläggningarna med undantag för beläggningar, som utföras i närheten av stenindustriorterna. Detta gäller såsom utredningen påvisat, även om man vid beräkningarna förutsätter livslängder, som ställa stenbeläggningarna i gynnsammare ställning än vad väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i de använda beräkningarna gjort. Emellertid förekomma ändock, såsom av både väg- och vattenbyggnadsstyrelsens och åtskilliga städers yttranden framgår, många fall, då särskilda motiv för användning av gatsten föreligga. Utredningen har i det föregående anfört en rad exempel på sådana vägar, vilka icke anses böra givas annan beläggning än av gatsten.

Utredningen har i detta sammanhang jämväl övervägt, huruvida icke det förhållandet, att gatstensbeläggningarna utföras med helt och hållet inhemskt material, under det att andra beläggningars utförande delvis förutsätter import av material, borde ge gatstensbeläggningarna visst företräde framför dessa andra beläggningstyper. Utredningen har emellertid icke ansett sig i nuvarande läge kunna förorda att stenbeläggningar komma till utförande i stället för andra, billigare beläggningar enbart av beredskapsskäl.

Med utgångspunkt från det anförda har utredningen ansett sig böra lämna utan invändning de av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen gjorda beräkningarna av behovet under de närmaste åren av smågatstensbeläggningar, vilket skulle utgöra lägst 3 000 000 m² och högst 5 000 000 m².

Det vore önskvärt att det i närvarande stund föreliggande behovet av smågatstensbeläggningar kunde tillfredsställas inom en nära framtid. Såsom stöd härför kan bland annat nämnas, att vissa städer räknat med att deras uppgivna behov av stenbeläggningar bör tillgodoses under den närmaste femårsperioden. Då emellertid en stor del av dessa planerade beläggningar även erfordra ombyggnad och förstärkning av undergrunden innan beläggningsarbetena kunna igångsättas, tillkommer även härför behov av såväl arbetskraft som anslag. Med hänsyn till läget på arbetsmarknaden och den häri genom mycket restriktiva byggnadstillståndsgivningen och anslagstilldelningen till väg- och gatuarbeten, anser sig utredningen böra gå försiktigt fram vid bedömningen av en kommande inhemsk förbrukning av gatsten. Sålunda har det visat sig under de senaste åren att bristen på erforderlig arbetskraft och tillräckliga anslag verkat i hög grad hämmande på utvecklingen, och stenbeläggningar ha icke kommit till utförande i den utsträckning, som motiverats av trafikens berättigade krav.

Utredningen har därför icke ansett sig böra räkna med en så gynnsam utveckling i berörda hänseenden att det ovan redovisade behovet av stenbeläggningar kan tillgodoses på kortare tid än 10 år. En stor del av de städer och samhällen, vilka äro egna väghållare, ha som nyss angivits vid beräkning av sitt gatstensbehov inskränkt sig till att angiva detta för den närmaste femårsperioden men då tillfredsställandet av ett behov av den storleksordning, varom här är fråga, förutsätter en kraftigt ökad stensättningsverksamhet, anser sig utredningen ha fullgoda motiv för den till 10 år utökade tidsperioden.

Av de beläggningar, vilka av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och vägförvaltningarna planeras på landsbygden, avses omkring 1 000 000 m² att utföras på vägar, vilka redan äro färdigställda för stensättning eller vilka kunna stensättas efter förarbeten, vilka beräknas kunna utföras under de närmaste åren. Det borde därför icke möta hinder att utföra dem under en tioårsperiod. Mot väg- och vattenbyggnadsstyrelsens uppgift om behovet av 2 800 000 m² smågatstensbeläggningar i städer och samhällen, som äro väghållare har utredningen intet att erinra.

Behovet av smågatsten under de närmaste tio åren uppskattar utredningen alltså till (2 800 000 + 1 000 000 =) 3 800 000 m² eller i genomsnitt cirka 380 000 m² per år, varav i städerna cirka 280 000 m² och å landsbygden cirka 100 000 m².

Även för tiden efter den tänkta tioårsperioden torde behovet av stensättningar i en sådan försiktigt beräknad omfattning vara att förvänta. En förutsättning härför är dock, å ena sidan att planerade arbeten med omläggning och förbättring av vägar och gator, vilka kräva högklassig beläggning, kunna bedrivas i nödig omfattning, och å andra sidan att behovet av beläggningar icke tvingar fram enklare beläggningstyper i stället för stensättningar.

Förbrukningen av smågatsten.

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
<i>Från statens förråd utan ersättning till</i>									
städer och samhällen, som äro väghållare ..... m ²	88 096	316 105	328 055	396 694	223 744	300 389	150 224	182 077	293 000
vägdistrikt och vägförvaltningar ..... »	68 574	325 510	174 021	94 674	2 562	17 878	22 367	115 272	59 700
andra statliga och kommunala verk, enskilda järnvägar m. fl. »	26 049	26 954	35 438	64 029	96 894	141 065	53 435	37 698	95 100
<i>Från statens förråd genom försäljning till</i>									
städer och samhällen ..... »	726	210	180	50	—	—	—	—	4 600
<i>Från de egentliga stenindustrierna till</i>									
städer och samhällen ..... »	44 320	25 480	16 780	38 590	28 110	35 050	38 880	47 470	97 300
<i>Från mindre leverantörer i eller invid förbrukningsorten till</i>									
städer och samhällen, som äro väghållare ..... »	13 360	17 550	11 560	9 650	3 470	4 120	3 680	4 830	14 000
Summa	241 125	711 809	566 034	603 687	354 780	498 502	268 586	387 347	553 800
Medeltal under perioden .... m ² /år	465 084								
1) Uppskattad.									

Förbrukningen av storgatsten.

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
<i>Från statens förråd utan ersättning till</i>									
städer och samhällen, som äro väghållare ..... m ²	527	13 379	13 340	14 681	12 496	11 327	10 773	6 850	10 000
vägdistrikt och vägförvaltningar ..... »	621	2 359	1 695	4 668	995	2 798	1 243	9 822	12 000
andra statliga och kommunala verk, enskilda järnvägar m. fl. »	19 780	7 745	32 932	72 780	27 530	37 778	27 596	31 780	22 000
<i>Från statens förråd genom försäljning till</i>									
städer och samhällen, som äro väghållare ..... »	7 001	13 451	22 804	24 496	9 209	18 137	19 132	11 435	12 000
städer och samhällen, där kronan är väghållare ..... »	1 015	—	—	—	—	—	—	—	—
enskilda ..... »	—	1 023	443	2 375	—	230	—	—	—
<i>Från de egentliga stenindustrierna till</i>									
städer och samhällen ..... »	6 170	11 460	9 160	18 770	10 930	26 890	35 470	44 820	38 000
<i>Från mindre leverantörer i eller invid förbrukningsorten till</i>									
städer och samhällen, som äro väghållare ..... »	6 120	7 790	3 380	6 510	5 320	6 650	7 670	5 070	15 000
Summa	41 234	57 207	83 754	144 280	66 480	103 810	101 884	109 777	101 000
Medeltal under perioden .... m ² /år	89 945								
1) Uppskattad.									

Utredningen har sålunda kommit till den uppfattningen, att *behovet av smågatsten* på den inhemska marknaden under nu överskådlig tid omfattande minst 10 år och under angiven förutsättning kommer att uppgå till *minst 380 000 m² per år*.

Med ledning av de uppgifter som erhållits från städerna samt med stöd av tillgänglig statistik rörande storleken av förbrukningen hittills, har utredningen vidare beräknat *behovet av storgatsten* till rännstenar, spårvägs- och hamnområden m. m. till *omkring 100 000 m² per år* under de närmaste åren.

Ovan angivna kvantiteter, 380 000 m² smågatsten och 100 000 m² storgatsten, motsvarar tillhoppa i runt tal 110 000 ton, vilket alltså utgör det årliga inhemska behovet av gatsten, varmed man enligt utredningens mening bör räkna för den kommande 10-årsperioden.

Till jämförelse med det sålunda beräknade behovet har utredningen sammanställt tabblåerna å s. 42 över den verkliga förbrukningen under åren 1940—1948.

Vid jämförelsen böra de i tabblåerna angivna siffrorna justeras så, att vägförvaltningarnas förbrukning sättes till 100 000 m²/år på sätt i det föregående angivits. Vidare bör bortses från de leveranser som skett från mindre leverantörer i eller invid vederbörande förbrukningsorter. Slutligen bör hänsyn tagas till att de fria stenleveranserna till vissa statliga och kommunala verk, enskilda järnvägar m. fl. i någon mån ökat användningen av gatsten under de gångna åren. Efter erforderliga sådana justeringar skulle förbrukningen ha uppgått till genomsnittligt 395 000 m² smågatsten och 52 800 m² storgatsten, vilket motsvarar tillhoppa cirka 97 000 ton/år eller en något mindre kvantitet än det av utredningen beräknade behovet under den kommande 10-årsperioden. Kvantiteterna äro emellertid av samma storleksordning.

d. Behovet av kantsten.

Med ledning av införskaffade uppgifter har utredningen beräknat det totala *behovet av kantsten*, företrädesvis av *råkantsten*, inom landet till *cirka 400 000 löpmeter per år*. Detta relativt stora behov förklaras av städernas och de övriga tätorternas snabba utveckling, varvid en omfattande utbyggnad av gatunäten åtföljer bostadsbyggandet. Men även det omfattande program för utförande av enklare asfaltbeläggningar, som avses genomfört på landsbygdens vägar, åtföljes av en starkt ökad användning av råkantsten. I samband med beläggningarnas utförande i och invid samhällena erfordras och planeras nämligen iordningställande av gångbanor, åtskilda från körbanorna med dylik sten. Enligt utredningens mening torde därför behovet av råkantsten för inhemska förbrukning bliva stort. Utredningen anser sig därför våga räkna med att förbrukningen icke under överskådlig tid kommer att understiga den angivna årskvantiteten.

Till jämförelse med det sålunda angivna behovet har utredningen sammanställt följande tablå över den verkliga förbrukningen under åren 1940—1948:

Förbrukningen av kantsten.

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
<i>Från statens förråd¹⁾ utan ersättning till städer och samhällen, som äro väghållare m vägdistrikt och vägförvaltningar .... »</i>	8 089	19 354	12 714	8 979	14 285	16 052	10 771	8 475	24 578
<i>andra statliga och kommunala verk, enskilda järnvägar m. fl. .... »</i>	7 536	9 295	5 108	6 990	4 257	6 587	7 861	29 003	83 841
<i>Från de egentliga stenindustrierna till städer och samhällen »</i>	511	5 876	1 930	7 616	4 490	2 099	3 022	1 427	6 188
<i>Från mindre leverantörer i eller invid förbrukningsorten till städer och samhällen, som äro väghållare »</i>	68 430	57 380	52 340	171 750	104 880	135 930	223 340	234 880	272 573
	57 240	52 370	33 300	57 080	36 220	56 460	53 620	49 440	50 000
Summa	141 806	144 275	105 392	252 415	164 132	217 128	298 614	323 225	437 180

¹⁾ Förråden ha tillförts vissa kvantiteter kantsten i utbyte mot smågatsten. Av kantstenen ha där-
 efter de angivna partierna utlämnats på samma villkor som gälla vid leverans av fri gatsten.
²⁾ Uppskattad.

e. Förutsättningar för inhemsk förbrukning av gat- och kantsten.

Frågan huruvida den inhemska förbrukningen av gatsten och utförandet av stensättningar i realiteten kan komma att motsvara vad utredningen sålunda anser vara en minimiomslutning beror i första hand på statsmakternas möjligheter att för utförande av sådana arbeten ställa tillräckligt stora anslag och erforderlig arbetskraft till väghållarnas förfogande. Med hänsyn till motortrafikens snabba utveckling och därmed förenade ökade kostnader för vägar-
 nas underhåll såsom grusvägar är behovet av vägbeläggningar, såsom utredningen i det föregående omnämnt (s. 31), mycket betydande. På ett stort antal grusvägar är trafiken redan för närvarande av sådan omfattning, att det överhuvudtaget icke är möjligt att tillfredsställande ombesörja vägunderhållet. Dessa vägars förseende med beläggning är därför brådskande. De för stensättning avsedda vägarna tillhöra i stor utsträckning denna kategori. Som utredningen redan tidigare anfört kan bristande tillgång å anslag och arbetskraft för stensättningar tvinga väghållaren att välja annan, enklare beläggningstyp, även om denna icke är den för vägen eller gatan lämpligaste. Av införskaffade uppgifter har utredningen funnit att en ansenlig del av de för stenbeläggning avsedda vägarna å landsbygden anses böra försees med asfaltbeläggning, om icke stensättning kan komma till stånd inom rimlig tid.

Den förbrukning, som skett de sista åren har till ej obetydlig del skett vid beläggningsarbeten, vilka utförts utan statsbidrag. Detta kan ej förväntas bliva fallet i fortsättningen. De anslag som under senare år stått till förfogande för

stensättningsarbeten äro uppenbart otillräckliga i förhållande till behovet. Trots detta ha de icke i sin helhet kunnat utnyttjas på grund av svårigheterna att erhålla byggnadstillstånd för dessa arbeten. — På längre sikt måste hänsyn tagas jämväl till att ombyggnadsarbeten äro erforderliga före stenbelägningarnas utförande.

Stenindustriutredningen har sålunda funnit, att den inhemska förbrukningen av gatsten under de närmaste åren icke utan ökad anvisning av anslag och arbetskraft till stensättningsarbeten kan förväntas motsvara det av utredningen beräknade begränsade behovet av stenbeläggningar. Även ur gatstensindustriens synpunkt är det emellertid av utomordentlig betydelse att förbrukningen av sten på den inhemska marknaden hålles ungefär konstant i nivå med nämnda behov. Endast härigenom lärer industrien kunna få den omfattning att densamma kan drivas rationelit under tidsperioder, då exporten är ringa.

V. Utredningens förslag till åtgärder i det nuvarande läget.

Av det föregående framgår, att inom landet finnes ett behov av stenbeläggningar, som icke är oväsentligt. Detta behov kan för närvarande icke tillfredsställas av brist på medel och arbetskraft för utförande av stenbeläggningsarbeten.

Det har också påvisats, att vissa kvantiteter gatsten nu åter kunna exporteras. Ännu kan dock icke bedömas, huruvida man har att vänta en så stor export, att en utveckling av industrien utöver den nuvarande omfattningen blir möjlig.

Enligt utredningens mening är det därför icke möjligt att nu framlägga ett slutligt förslag till lösning av samtliga de problem, som beröra utredningsuppdraget. För detta ändamål hade det varit nödvändigt att kunna verkställa en fullständig marknadsundersökning och att med ledning därav avväga åtgärder, som vore lämpliga på längre sikt. Detta har ej kunnat ske. Av flera skäl är det emellertid nödvändigt att de statliga åtgärderna lämpas efter det nuvarande läget. Förhållandena inom industrien äro nämligen sådana, att ett dröjsmål med vidtagande av åtgärder i fråga om rekrytering av arbetskraft m. m. är liktydigt med att industrien måste läggas ned. Detta vore enligt utredningens mening icke lämpligt varken ur landets eller de berörda bygdernas synpunkt.

Utredningens förslag syfta således till lösningen av de problem på detta område, vilka beröra den närmaste framtiden.

Av lagerrapporterna för de statliga stenförråden framgår att produktion och konsumtion under en följd av år (1943—47) hållit något så när jämna steg (jfr tabellen över den statliga lagerhållningens storlek å s. 20). Stenhuggarkåren har alltså minskat till ett sådant antal, att dess arbetsprestation under dessa år varit ungefär lämpligt avvägd i förhållande till den konsumtion, som förelegat.

De nuvarande statliga stenbeställningarna, som tillkommit såsom ett led i bekämpandet av arbetslösheten inom gatstensindustrien, synas därför knappast längre vara nödvändiga eller lämpliga.

Enligt sina direktiv skall utredningen pröva huruvida nuvarande stödåtgärder kunna avvecklas. I direktiven heter det:

»Det ter sig överhuvudtaget föga önskvärt att i längden bibehålla de nuvarande avsättningssubventionerna. Dylika åtgärder kunna vara icke blott försvarbara utan även nödvändiga på kort sikt, men de kunna icke betraktas såsom rationella inslag i en långsiktig politik annat än när det gäller att stödja en ur konsumenternas synpunkt socialt viktig förbrukning. Det torde därför böra ankomma på det nya utredningsorganet att undersöka möjligheterna för en successiv avveckling av avsättningssubventionerna och — i den mån dylika möjligheter befinnas föreligga — även framlägga plan för en sådan avveckling.»

Vid en avveckling av de nuvarande stödåtgärderna synes den finansiella sidan av frågan vara den enklaste att lösa. Kostnaderna för steninköpen ha sedan en följd av år bestritts av arbetslöshetsmedel i det att en delpost till kostnader för statliga stenbeställningar ingått i anslaget under femte huvudtiteln till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m.¹ Genom att fri sten på senare tid lämnats till stenbeläggningsarbetena, ha dessa till väsentlig del kommit att bekostas av arbetslöshetsmedel.

För det allmänna väg- och gatuväsendet, såväl det statliga som det kommunala, föreligger emellertid en specialbudget under sjätte huvudtiteln, inom vilken anslagen avräknas mot automobilskattemedlen. Någon anledning att för framtiden belasta arbetslöshetsmedlen med kostnader för inköp av gatsten synes icke längre föreligga. Dessa kostnader böra — liksom de egentliga stensättningskostnaderna — belasta varje särskilt arbetsföretag, varigenom desamma — i den mån de avse det allmänna väg- och gatuväsendet — slutligt komma att belasta automobilskattemedlen.

I fråga om anslag för de kostnader, som uppstå i samband med det egentliga stensättningsarbetet, kräves ingen ändring av nuvarande ordning. De anslag som anlitas för stensättningar å allmänna vägar och å vissa av städernas gator avräknas redan nu mot automobilskattemedlen. Frågan är blott om lämplig avvägning av dessa anslag så att de täcka jämväl kostnaderna för steninköpen.

En avveckling i övrigt av de statliga stödåtgärderna torde emellertid icke kunna ske så, att gat- och kantstensindustrin helt befrias från statlig kontroll. Av den föregående redogörelsen framgår att icke heller 1937 års granitutredning ansåg detta möjligt. Gatstensindustrin rymmer i sig så många ovissa faktorer med sociala återverkningar för de distrikt, där industrin är belägen, att en reglering och övervakning från statens sida alltjämt ter sig nödvändig. Enligt utredningens mening är det emellertid önskvärt, att den statliga regleringen i möjligaste mån begränsas. Redan har omnämnts möjligheten att slopa de statliga stenbeställningarna.

Syftet därmed är att i möjligaste mån inom industrin åter bereda möjlighet till fri konkurrens och fri prisbildning samt rationalisering av driften. Om de statliga stenbeställningarna ersättas med fri upphandling, därvid konsumenterna (olika statliga och kommunala myndigheter) efter anbudsinfordran lämna beställningarna till det företag, som i fri konkurrens med övriga företag kan lämna den förmånligaste offerten, så är detta ägnat dels att hålla priserna på industriens produkter på lägsta möjliga nivå, dels att från företagarnas sida framtvinga rationaliseringsåtgärder av olika slag. I sin tur kan detta möjligen medföra ytterligare avsättningsmöjligheter.

Ett slopande av de statliga stenbeställningarna medför emellertid vissa svårigheter och kan därför genomföras allenast under vissa förutsättningar.

1937 års granitutredning, som på sin tid verkställde en synnerligen grundlig undersökning av den svenska granitindustriens utveckling och arbetsför-

¹) Från och med budgetåret 1948/49 benämnt anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m.

hållanden, framhöll i sitt betänkande, hurusom denna industri i jämförelse med andra industrier företedde många särdrag. Ett av dessa var den för industrien utmärkande instabilitet, som kännetecknat avsättningsvolymen. Exporten har från tid till annan uppvisat kraftiga växlingar och hemmamarknaden har icke varit tillräckligt stor för att kunna tjäna såsom utjämnande faktor. För stenindustrien har den starka konjunkturkänsligheten och den därav förorsakade ojämnheten i avsättningsvolymen varit särskilt besvärande till följd av industriens hantverksmässiga karaktär med en i förhållande till tillverkningens omfattning synnerligen omfattande arbetarstam. Under perioder med goda avsättningsmöjligheter har arbetsstyrkan kraftigt ökat för att vid försämrade konjunkturer åter snabbt minska, givande upphov till omfattande och för statsmakterna svårbemästrad arbetslöshet. I direktiven angives, att det synes angeläget att en sådan utveckling i görligaste mån förhindras.

Enligt utredningens mening är det icke möjligt att i det avseendet friställa industrien att den utan kontroll åter kan få svälla och krympa ihop med alla de svårigheter och olägenheter detta kan medföra för de anställda och kommunerna. Å andra sidan kräves att arbetskraften har viss rörlighet, så att ett företag, som kan rationalisera sin verksamhet och som i konkurrens med övriga kan erhålla ökad avsättning, också får möjlighet att växa.

Den rationalisering, som i det föregående förutsatts skola ske på initiativ av företagen själva, griper över hela verksamhetsfältet och omfattar såväl driftens uppläggning i stort som dess enskildheter. Beträffande driftens uppläggning i stort är det emellertid två frågor, som äro av så stor och vital betydelse, att staten bör ägna dem sitt intresse även om industrien i möjligaste mån friställes. De gälla dels en sammanslagning till större enheter av de inom gat- och kantstensindustrien verksamma företagen, dels en övergång från drift i småbrott till drift i storbrott.

Vad först gäller företagens sammanslagning till större enheter så har sådan under senare år ägt rum. Tidigare voro företagen flera till antalet än nu. Men alltjämt kvarstår den olägenheten att varje särskilt företag ofta bedriver sin verksamhet på ett flertal vitt skilda arbetsplatser. Ofta återfinnes inom ett och samma begränsade område ett flertal arbetsplatser tillhörande olika företag. En koncentrerings av driften till ett minskat antal men i gengäld större arbetsplatser framstår som en önskvärd rationaliseringsåtgärd.

Som ovan nämnts kommer utredningen i detta sammanhang att upptaga till behandling blott frågor, vilkas lösning är att anse såsom brådskande i det nuvarande läget. Utredningen anser sig däremot icke för närvarande kunna till behandling upptaga frågan om eventuellt förstärkt helt eller delvis av industrien, enär denna fråga icke läter kunna bedömas innan en för industrien så viktig faktor som exporten kan närmare överblickas. Av samma skäl anser sig utredningen icke böra gå närmare in på frågan om en rationalisering genom sammanslagning av företag. Det är dock av betydelse, att det organ, som erfordras för att från statens sida reglera vissa av förhållandena inom stenindustriens område, har sin uppmärksamhet fäst på denna fråga.

Vad beträffar övergång från drift i småbrott till drift i storbrott, så har vid skilda tillfällen understrukits vikten av en sådan rationalisering. Utredningen ansluter sig till denna mening och anser frågan vara så viktig att åtgärder redan nu böra vidtagas för att leda utvecklingen i rätt riktning. Det torde icke vara möjligt att åstadkomma detta utan kontrollåtgärder. Enklast därvidlag torde vara kontroll över öppnandet av nya stenbrott ävensom av återupptagandet av driften i nedlagda och fortsättandet av driften i igång varande stenbrott.

Tidigare har framhållits att stenindustrien är mycket känslig för konjunkturväxlingar, särskilt i fråga om exporten, och att den inhemska marknaden icke är så stor att den kan verka utjämnande på de variationer, som uppkomma i exporten. Detta har bland annat varit anledningen till den ojämna sysselsättningen inom industrien. Tack vare de statliga stenbeställningarna finnes nu i statens lager en stor kvantitet gatsten. Redan i direktiven beröres möjligheten att utnyttja detta lager som en produktionsstabiliserande buffert. Utredningen har prövat denna fråga. Därvid har det befunnits vara svårt att beräkna den storlek, som ett buffertlager bör ha. Den är nämligen bland annat beroende av storleken av den export man kan ha att räkna med ävensom av variationerna i denna export. Emellertid har utredningen kommit till den uppfattningen att statens stenförråd utan ökning eller minskning kunna reserveras för användning såsom buffertlager i sysselsättningsutjämnande syfte med tillfredsställande effekt. Beslut om buffertlagrets användning och förnyelse förutsättes skola fattas av det organ, som utredningen föreslår för kontroll över stenindustrien.

Den viktigaste förutsättningen för att den av utredningen förordade lösningen av vissa stenindustriproblem skall kunna genomföras är att man kan räkna med en kontinuerlig och icke alltför liten förbrukning av gat- och kantsten inom landet. Detta förutsätter i sin tur att arbetskraft och anslag för utförande av stenbeläggningar ställas till förfogande i tillräcklig omfattning. Den arbetsstyrka och de anslagsbelopp, som krävas härför, kunna icke ens i nuvarande läge anses vara avskräckande stora, så mycket mindre som det gäller beläggningar av vägar och gator, där behovet är särskilt stort.

Men även om arbetskraft och anslag beviljas i erforderlig omfattning torde det vara nödvändigt att särskild uppmärksamhet ägnas frågan om förbrukningen. När det gäller det statliga vägväsendet föreligga inga svårigheter att verkställa upphandlingarna av sten på sådant sätt, att man därmed främjar syftet att stöda stenindustrien, i varje fall om väg- och vattenbyggnadsstyrelsen erhåller tillstånd att i samråd med det avsedda kontrollorganet göra nödvändiga avsteg från bestämmelserna i upphandlingsförordningen. När det gäller den del av det allmänna väg- och gatuväsendet, som med statsbidrag ombesörjes av städer och samhällen, lärer det även vara möjligt att vidtaga åtgärder i samma syfte under förutsättning att statsbidragstilldelningen till denna väg- och gatuhållning någorlunda kommer att motsvara behovet. Möjligen kan det bliva nödvändigt att som villkor för statsbidraget föreskriva

upphandling på visst sätt. I fråga om den del av förbrukningen, som städer och samhällen bekosta helt själva, lära visserligen några statliga föreskrifter i syfte att stöda stenindustrien knappast kunna utfärdas. Som regel torde dock denna förbrukning komma att bli relativt jämn.

I direktiven för stenindustriutredningen har framhållits huru starkt förhållandena inom stenindustrien återverka på de kommuner till vilka industrien är lokaliserad. Det framhålles att man under vissa omständigheter borde inrikta ansträngningarna på att om möjligt skapa andra industrier i sådana kommuner. Detta borde dock övervägas av andra organ än utredningen. Frågan har därför icke upptagits av utredningen. Vidare framhålles i direktiven att utredningen bör överväga huruvida icke särskilda anordningar borde vidtagas för att lätta bördan i skattetyngda kommuner för den händelse det ekonomiska läget komme att ytterligare försvåras genom att arbetare på grund av rationaliseringsåtgärder bringades att flytta till andra kommuner. Sådana åtgärder komma att sträcka sig över en längre tid. Det är icke möjligt att nu bedöma i vilken mån de medföra överflyttning av arbetare från en kommun till annan. Utredningen kan därför icke gå in på dessa frågor i detalj. Det blir närmast det kontrollerande organet, som får ha sin uppmärksamhet riktad på dessa frågor och föreslå eller vidtaga åtgärder, som kunna påkallas av omständigheterna.

Av det föregående framgår att utredningens förslag avser att gat- och kantstenstillverkningen i möjligaste mån frigöres från statlig reglering. Vissa förhållanden inom industrien måste dock alltjämt observeras och kontrolleras genom statens försorg. Sedan länge har på detta område verkat ett särskilt organ, för närvarande en inom kungl. arbetsmarknadsstyrelsen inrättad särskild delegation för handhavandet av inköp av gatsten för statens räkning m. m. Med den uppläggning av frågan, som utredningen förordar, skulle de nuvarande statsbeställningarna av gatsten slopas och alltså nyssnämnda organ icke längre behövas. Förslagets genomförande förutsätter emellertid kontinuerlig handläggning av ett flertal grupper av ärenden rörande stenindustrien. Arbetet härmed bör enligt utredningens mening i viss omfattning anförtros befintliga statliga ämbetsverk och i övrigt skötas av en statlig nämnd, som tillskapas för ändamålet.

Slutligen anser utredningen angeläget framhålla, att förslagets genomförande kräver industriens medverkan. Det framlagda förslaget syftar till att friställa industrien i all den omfattning, som kan anses möjlig med hänsyn till att tidigare olägenheter inom densamma icke skola återupprepas. Förslaget innebär att staten ställer väsentliga tillgångar till förfogande för en lagerhållning, som inom andra områden helt ombesörjes av företagarna själva, och därjämte lämpar sin konsumtion efter förhållandena inom industrien. De föreslagna kontrollåtgärderna har utredningen sökt inskränka till det minsta möjliga. För att förslaget skall kunna genomföras kräves därför att industrien själv i gott samarbete med de statliga myndigheterna verksamt bidrager till genomförandet.

VI. Speciella frågor.

a. Statlig kontroll över öppnandet av nya stenbrott m. m.

Utredningen har tidigare framhållit att en övergång inom gat- och kantstensindustrin från drift i småbrott till drift i storbrott pågått och alltjämt pågår.

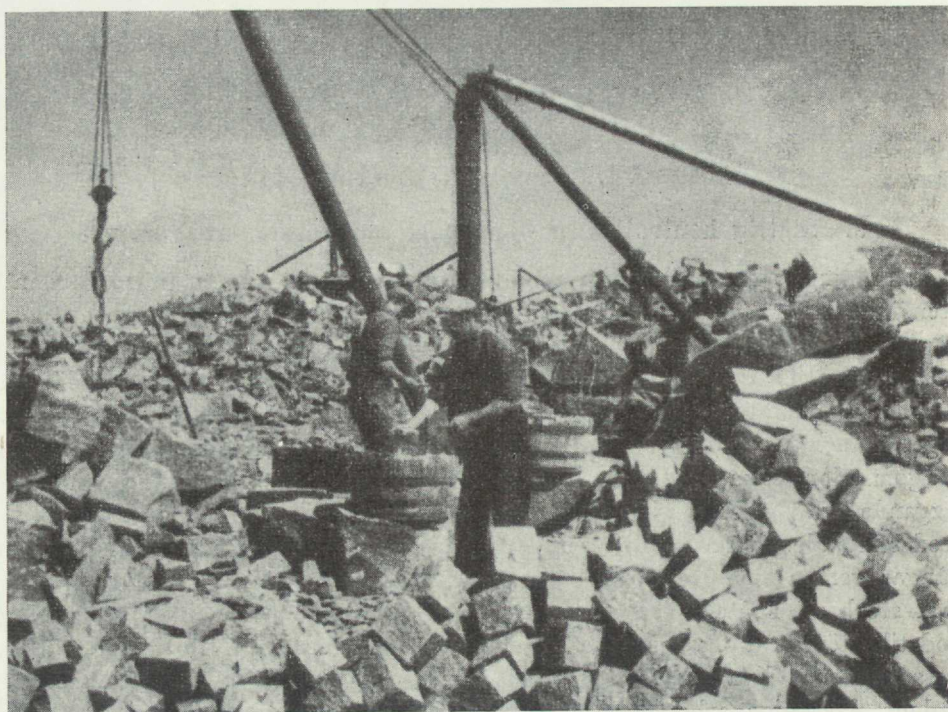
I småbrotten uttages i stort sett endast den i bergets yta liggande, lättast åtkomliga graniten och uttagningen liksom bearbetningen sker praktiskt taget utan maskinell utrustning. Småbrotten ligga ofta utspridda över stora bergområden, vilka till följd av brytningssättet och det efter brytningen kvarliggande skravlet bliva söndertrasade. Ur naturskyddssynpunkt är detta otillfredsställande. Vidare bliva underliggande, ofta brytningsvärda bergtillgångar genom småbrottsdriften praktiskt taget oåtkomliga.

I storbrotten åter sker brytningen med tillhjälp av maskinell utrustning ned till större djup, varigenom bergtillgången väsentligt bättre utnyttjas. Arbetsplatserna bliva på ett helt annat sätt koncentrerade till begränsade områden. Åtskilliga arbetsdetaljer bliva lättare att utföra. Avfallet kan koncentreras till icke brytningsvärda bergområden eller andra lämpliga platser.

På senare år har en ny driftsform, utgörande ett mellanting mellan småbrotts- och storbrottsdrift, prövats. Den utmärkes därav, att industriföretaget med tillhjälp av transportabla kompressorer och tryckluftverktyg underlättar uttagningen av stenblocken på arbetsplatser, vilka i övrigt drivas såsom småbrott. Härigenom kunna bergtillgångarna utnyttjas till större djup än i de egentliga småbrotten och brytning kan ske även på platser, som av olika anledningar icke äro lämpade för storbrottsdrift. Denna driftsform torde dock närmast vara att betrakta som en övergångsform.

Redan 1937 års granitutredning förordade i sitt betänkande (kapitel XI Granitindustriens rationalisering) i princip övergång från småbrottsdrift till storbrottsdrift. Granitutredningen framhöll dock att småbrottsdriften ägde vissa fördelar ur arbetarnas synpunkt. De kunde ordna sitt arbete efter eget skön, under det att de i storbrott bliva bundna vid fastställda arbetstider. Arbetsplatserna äro vid småbrottsdrift ofta mera närbelägna o. s. v.

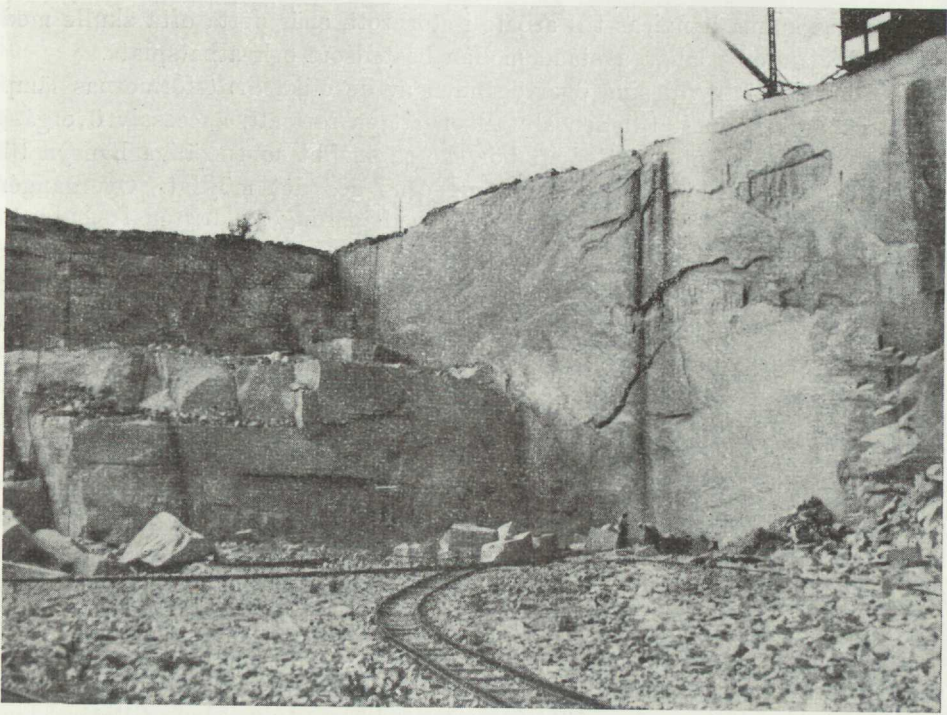
Stenindustriutredningen vill likaledes livligt förorda en fortsatt övergång från småbrotts- till storbrottsdrift, först och främst ur rationaliseringssynpunkt. Storbrotten medgiva högre kvalitet på de framställda produkterna, effektivare och därmed lönsammare arbete, bättre tillvaratagande av bergtillgångarna, förenklade transporter och minskat skövlande av naturen. Gentemot ett omedelbart nedläggande av småbrotten måste emellertid bland annat framhållas att åtskilliga — särskilt äldre — stenhuggare av sociala skäl icke

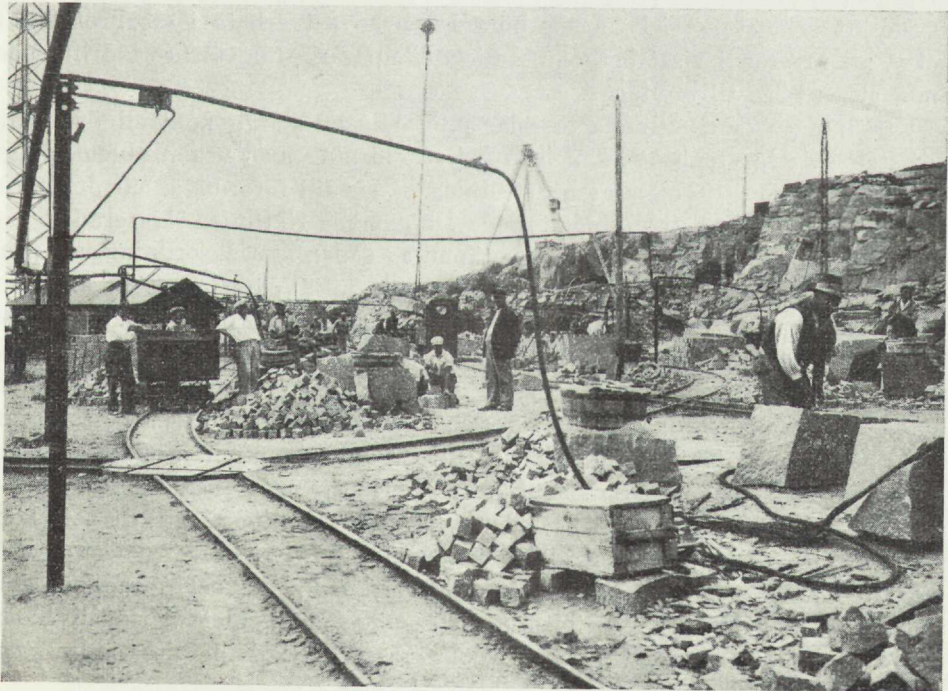
Uttagning av sten i småbrott.

Skravlet kvarligger över hela det område där småbrottsdrift ägt rum.

Storbrott.

Driften i storbrott.

utan vidare kunna hänvisas till arbete i storbrott, enär detta ofta skulle medföra förhållandevis långa avstånd mellan bostadsort och arbetsplats.

Utredningen har vid sina överväganden av de olika driftsformernas lämplighet sålunda kommit till den slutsatsen att en fortsatt, successiv övergång från småbrotts- till storbrottsdrift bör ske så snabbt som skäligen hänsyn till de nu i småbrotten sysselsatta stenhuggarna gör det möjligt. Övergången synes enklast kunna främjas, dels genom nedläggning av driften i småbrott, då däri sysselsatta arbetare av åldersskäl eller annan anledning sluta sitt arbete, dels genom förhindrande av uppkomsten av nya småbrott. Genom införande av statlig kontroll över fortsättandet av driften i brott, där brytning redan pågår, och över återupptagandet av driften i nedlagda brott kan avvecklingen av småbrotten övervakas. Uppkomsten av nya småbrott kan förhindras genom införande av statlig kontroll över öppnandet av nya brott. Vid kontrollens införande bör driftstillstånd i regel beviljas för alla storbrott, i vilka driften pågår eller endast tillfälligtvis nedlagts, och för småbrott, vilka med hänsyn till däri sysselsatt arbetskraft icke anses omedelbart böra nedläggas. I praktiken torde detta komma att innebära att driften skulle medgivas i nästan alla vid kontrollens införande redan öppnade storbrott, vilka icke varit nedlagda under längre tid. Tillstånd till småbrottsdrift bör dock som regel förenas med villkor att driften endast må fortsättas intill dess fråga uppkommer om insättning av ny arbetskraft i brottet. I fråga om nya storbrott eller återupptagande av äldre storbrott bör endast sådana tillstånd lämnas, vilka avse storbrottsdrift, där ej särskilda skäl giva anledning att medgiva småbrottsdrift. Sådana särskilda skäl kunna vara, antingen att i brottet sysselsatt arbetskraft icke anses böra hänvisas till arbete i storbrott eller också att råvaran i visst bergområde icke lämpar sig för storbrottsdrift, men ändå anses böra tillvaratagas.

Utredningen, som sålunda föreslår införande av statlig kontroll över tillkomsten av nya storbrott, kan icke förorda lösning av detta problem enligt de riktlinjer, som 1937 års granitutredning på sin tid förordade, när den föreslog införande av nyetableringsförbud. Då nämnda riktlinjer skisserades, var stenindustrien och dess arbetarestam ännu av sådan storleksordning, att produktionen översteg konsumtionen och att till följd därav statliga åtgärder till förhindrande av arbetslöshet inom industrien voro nödvändiga. Det syntes därvid angeläget att förhindra uppkomsten av nya företag, vilket trots depressionen inom industrien då ägde rum. Förhållandena äro nu helt annorlunda. Såsom utredningen i annat sammanhang påvisat, har arbetsstyran inom gat- och kantstensindustrien nedgått så, att dess produktion i stort sett motsvarar den inhemska konsumtionen. Detta framgår bland annat därav, att statens stenförråd under perioden 1943—1947 hållit sig i stort sett konstant, ehuru exporten av gat- och kantsten under den tiden legat praktiskt taget helt nere. Förhållandena på arbetsmarknaden ha också radikalt förändrats. Sett på längre sikt torde man få antaga att landets näringsliv kommer att arbeta under brist på arbetskraft. Visserligen skulle vissa äldre sten-

huggare, som de senare åren arbetat på andra områden, gärna återgå till stenindustrien, men i stort sett är industriens fortbestånd beroende av nyrekrytering och utbildning av arbetskraft, vilket endast kan ske i måttlig omfattning och ganska långsam takt.

Den statliga kontrollen synes böra taga sikte på att tillåta exploatering endast av sådana bergtillgångar, vilka ur teknisk och ekonomisk synpunkt kunna antagas vara brytningsvärda. Detta innebär icke endast att råvaran, bergtillgången, skall vara lämplig för den avsedda tillverkningen. Den skall jämväl finnas i sådan mängd, att brytningen kan ske under en längre tidsperiod, och den bör vara så belägen, att de tillverkade produkterna med rimliga kostnader kunna transporteras till användningsplatsen. Kontrollen över öppnandet av stenbrott bör alltså i främsta rummet vara av teknisk-ekonomisk art. Den bör emellertid också anlägga naturskydds- och lokaliseringssynpunkter.

Utredningen har övervägt, huruvida den avsedda kontrollen jämväl borde kombineras med en granskning av industrieföretagets tekniska och ekonomiska resurser. En sådan utvidgning av kontrollen skulle visserligen kunna i viss mån förhindra uppkomsten av nya industrieföretag utan tillräcklig ekonomisk bärkraft och möjligen även medföra en ur vissa synpunkter önskvärd minskning av antalet inom industrien verksamma företag. Emellertid skulle en sådan mera omfattande kontroll utgöra ett större intrång i näringsfriheten än som oundgängligen kräves. Tillräckliga skäl därtill synas knappast kunna anföras. Utredningen har därför kommit till den slutsatsen att det kontrollerande organet icke bör befatta sig med företagets resurser utan endast med lämpligheten av stentillgångens utnyttjande.

Införandet av kontroll över bergtillgångars utnyttjande genom öppnande av stenbrott för gat- och kantstensindustrien möter emellertid även andra svårigheter. Sålunda kan ifrågasättas, huruvida det är möjligt och lämpligt att inskränka den föreslagna kontrollen till sådana stenbrott, i vilka enbart gat- eller kantsten tillverkas.

I många stenbrott sker tillverkningen av gatsten och kantsten jämsides med uttagning av andra produkter, exempelvis byggnadssten. Allteftersom en övergång sker från drift i småbrott till drift i storbrott torde detta bliva allt vanligare. Inskränktes kontrollen till att avse endast stenbrott för gat- och kantstensstillverkning så föreligger otvivelaktigt fara för att kontrollen kringgås på så sätt, att brytning i ett stenbrott påbörjas såsom uttagning av exempelvis byggnadssten för att sedermera omläggas till gat- eller kantstensstillverkning. Detta talar för att kontrollen bör omfatta jämväl stenbrott för annan produktion. Då det emellertid i första hand gäller att få under kontroll de stenbrott, där gat- och kantsten kan tillverkas och då gat- och kantsten framställes huvudsakligen av granit och gnejs, bör ur denna synpunkt kontrollen inskränkas till stenbrott i dessa bergarter.

Sett ur naturskyddets synpunkt torde en sådan mera omfattande kontroll vara lämplig. De mycket stora ingrepp i naturen, som genom granitindustrien

skett särskilt i Bohuslän, hänföra sig såväl till gat- och kantstenstillverkning som till annan tillverkning. I vissa fall ha skador uppkommit, vilka icke uppvägas av en motsvarande, utvunnen nyttighet. Det kan vara en fara att sådant återupprepas. Huru stor betydelse en sådan utökad kontroll än har ur naturskyddssynpunkt, skulle utredningen emellertid icke ha föreslagit densamma om den icke samtidigt varit önskvärd ur de synpunkter, som nyss berörts.

Om således den granitindustri, som tillverkar jämväl andra produkter än gat- och kantsten, kommer att kontrolleras på sätt nu föreslagits, kan man fråga om icke samtidigt därmed i kontrollen borde inneslutas framställning av byggnadssten och andra stenprodukter ur andra bergarter såsom marmor, kalksten, sandsten m. fl. Visserligen anser utredningen att vissa skäl, främst naturskyddssynpunkter, tala för kontroll även på detta område. Detta hänger emellertid icke på samma sätt ihop med det centrala i utredningens uppdrag, varför utredningen icke anser sig böra taga upp den frågan till bedömande.

För att vinna det av utredningen avsedda syftemålet är det dock icke nödvändigt att den föreslagna kontrollen över granit- och gnejstillgångars utnyttjande genomföres generellt och över hela landet. Utredningen föreslår två väsentliga inskränkningar.

Sålunda bör all tillverkning av granitprodukter för eget behov vara fri. Sådan begränsning av kontrollen anser utredningen kunna ske utan att syftet med densamma åsidosättes. Under kontroll bör således läggas stenuttagning för avsalu och sådan uttagning kombinerad med framställande av stenprodukt för avsalu.

Syftet med kontrollen är främst att komma till rätta med förhållandena i de egentliga stenindustriområdena. Dit höra sedan gammalt Göteborgs och Bohus län samt Hallands, Kristianstads, Blekinge och Kalmar län. Då det är av stor betydelse att man icke skapar mera omfattande statlig kontroll än som är direkt nödvändig, anser utredningen att den bör begränsas geografiskt. Enär det emellertid kan bli erforderligt att utsträcka kontrollen även till andra områden än de nämnda länen torde det vara nödvändigt att göra bestämmelserna generellt gällande för hela landet men lägga i Kungl. Maj:ts hand att geografiskt begränsa tillämpningen av desamma.

Den kontroll, som sålunda föreslås även beträffande stembrytning för andra ändamål än gat- och kantsten, bör utövas efter samma princip som ovan föreslagits beträffande gat- och kantstensindustrien.

Sammanfattningsvis avser utredningen således att utnyttjandet av granit- och gnejstillgångar skall ställas under statlig kontroll därigenom att särskilt tillstånd skall krävas för brytning annorledes än för eget behov av sådan sten i Göteborgs och Bohus samt Hallands, Kristianstads, Blekinge och Kalmar län. Därigenom vinner man möjlighet att övervaka dels att övergång sker från småbrott till storbrott, i första hand vid gat- och kantstensindustrien, dels ock att naturskyddets synpunkter bli vederbörligen beaktade.

Skilda möjligheter att för kontrollen utnyttja befintliga eller tillskapade nya organ ha övervägts.

Sålunda har utredningen prövat möjligheten av granitindustriens inordnande under gruvlagen på sådant sätt att bergtillgångar, lämpade för sådan tillverkning, kunde inmutas och utnyttjas på samma sätt som andra mineraltillgångar. Utredningen har emellertid funnit ett sådant system för kontrollens utövande olämpligt. Den nu ifrågavarande kontrollen torde bliva av så säregen natur, att särskilda regler måste gälla för densamma. Vidare skulle kontrollen därvid komma att åvila bergmästareämbetena, vilka visserligen äga speciell sakkunskap rörande bergtillgångarna och intill den 1 juli 1949 utövat yrkesinspektionen men i övrigt knappast äro ägnade att ur samtliga nu förevarande synpunkter bedöma och besluta, huruvida viss bergtillgång bör och skall få exploateras.

Utredningen har därför övervägt möjligheterna att överlämna övervakningen av bergtillgångarnas rationella utnyttjande till andra myndigheter, nämligen antingen vederbörande länsstyrelse eller också en statlig nämnd. Den statliga nämnden skulle vara densamma som utredningen förordar för handläggning av andra frågor rörande gat- och kantstensindustrien. Denna nämnd föreslås sammansatt av representanter för arbetsgivare och arbetare inom industrien samt för de av gat- och kantstensindustrien närmast intresserade ämbetsverken, såsom arbetsmarknadsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och kommerskollegium.

Såsom utredningen i det föregående framhållit bör kontrollen över öppnandet av stenbrott innebära en prövning, huruvida visst berg eller bergområde är lämpligt för industriell uttagning av sten, företrädesvis i storbrott. Lämpligheten bör bedömas ur tekniska och ekonomiska synpunkter samt naturskyddssynpunkter. Av betydelse är att bedömningen resulterar i likartade beslut i den mån detta är möjligt med hänsyn till förhållandena i olika delar av landet. Av vikt är även att erforderlig hänsyn toges till de lokala förhållandena på den plats och i den kommun, där det ifrågasatta stenbrottet är beläget. Då myndighetens beslut kan innebära förbud mot utnyttjande av enskild egendom, är det av särskild vikt att garantier skapas för en objektiv, vidsynt bedömning.

Ingen av de två nämnda myndigheterna rymmer inom sig all den kompetens som erfordras för att utan stöd av utredning i varje särskilt fall avgöra ett ärende av nu ifrågavarande slag. Vilken myndighet, som än väljes, kommer den att behöva yttranden från andra myndigheter och sammanslutningar, t. ex. från stenindustriens organisationer, bergmästareämbetet, kommunen och landsantikvarien. Om länsstyrelsen har att meddela beslutet, bör yttrande vidare alltid inhämtas från den statliga nämnden. Om det åter är nämnden, som har att besluta, bör detta ej få ske utan att länsstyrelsen haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Utredningen anser sig av nedannämnda skäl böra förorda tillståndsgivningens förläggande till länsstyrelsen.

Länsstyrelserna ha genom nuvarande lagstiftning att besluta i en mångfald frågor, där olika intressen skola samordnas. Denna verksamhet torde komma att ytterligare utvidgas. I denna verksamhet ha länsstyrelserna redan nu att bedöma frågor, där den enskildes krav att få förfoga över sin egendom ställes mot kravet att han skall betagas denna rätt för det allmännas bästa. Länsstyrelserna ha vana att bedöma sådana ärenden och de ha tillvunnit sig allmänhetens förtroende vid handläggningen av desamma. Beslutanderätt i ärenden av detta slag går väl ihop med länsstyrelsernas verksamhet som exekutiv myndighet. — Genom sin samordnande verksamhet på åtskilliga områden och sin lokalkännedom har länsstyrelsen lätt att bedöma yttranden om lokala förhållanden inom vederbörande kommun, om industriens lämpliga lokalisering m. m. — Länsstyrelsen är särskilt skickad att bedöma i vilka fall naturskyddet bör tillmätas sådan betydelse att andra intressen få vika. — Risken för ett oenhetligt bedömande då varje länsstyrelse har att avgöra ansökningar i sitt län är ringa, enär nämndens yttrande kommer att bidra till enhetlig handläggning.

Mot dessa ärendens avgörande i nämnden tala åtskilliga förhållanden. Tillstånden att öppna stenbrott utgöra en ärendesgrupp av helt annan art än de frågor i övrigt, som avses handlagda av nämnden. Denna kommer att syssla huvudsakligen med frågor av arbetsmarknadspolitisk och social art, vilka måste prövas ur synpunkter, som icke få anläggas vid avgörandet av tillståndsärendena. Nämnden måste få svårt att vid sin prövning av tillståndsärendena undvika detta. — Tillståndsärendena avse ej endast gat- och kantstensindustrien utan all granitindustri. Nämnden avses i övrigt uteslutande syssla med gat- och kantstensfrågor och dess sammansättning bör bestämmas med hänsyn därtill. — Ett väsentligt skäl emot nämnden som beslutande myndighet är att den skulle bestå av många personer och att den sammanträder sporadiskt. Det måste bli mycket svårt för dess ledamöter att tränga in i och taga vederbörlig hänsyn till de många skilda synpunkter, som anläggas i de olika remissyttrandena. Det förhållandet att nämndens ledamöter kunna förväntas ägna nämndarbetet en begränsad tid och att detta skall sammanjämkas med annan verksamhet gör det hela svårare.

Gentemot utredningens sålunda fattade beslut att förordna tillståndsgivningens förläggande till länsstyrelsen ha ledamöterna Andersson, Karlsson och Skoglund avgivit följande reservation:

Övervägande skäl tala för att prövningen ligger hos ett centralt organ. Härigenom skapas garantier för ett enhetligt och likartat bedömande av frågor i olika delar av landet. Därest prövningen lägges hos länsstyrelserna, kommer detta att medföra, att det blir minst fem olika länsstyrelser, som var för sig skola pröva och avgöra dessa frågor. Under sådana förhållanden är det icke möjligt, att handläggningen kan bli likartad, något som måste vara av största vikt, när det, som här, gäller ingrepp i enskildas rätt att bruka sin egendom.

Inom de olika länen önskar man självfallet främja utvecklingen av näringslivet på orten, och detta gäller även stenindustrien. Genom att företagarna få möjlighet att ansöka om tillstånd på skilda håll i landet, kan det förutsättas, att försök därtill komma att göras i hopp om att framställningen skall vinna bifall

i något av de län, som här kan ifrågakomma. Ett dylikt tillstånd kan icke vara att rekommendera. Bästa garantien för att dessa frågor såväl ur industriens som de enskilda bergägarnas synpunkt bli enhetligt och rättvist prövade ligger därför däri, att prövningen förläggas till en central nämnd. Länsstyrelsernas synpunkter komma alltid fram, enär det förutsättes, att länsstyrelserna skola äga att yttra sig hos nämnden.

Talet om länsstyrelsernas överlägsenhet i förhållande till nämnden i vad det gäller att handlägga frågor av här antytt slag bör för övrigt bedömas med hänsyn till den numera ofta diskuterade möjligheten att i framtiden förse länsstyrelserna med lekmannarepresentanter. Att dessa senare skulle på ett skickligare sätt än lekmän i en nämnd kunna bedöma dylika frågor lär svårligen kunna bevisas. Under sådana förhållanden bör de personer, som väljas för detta uppdrag, kunna utföra detsamma lika väl om de sitta i en nämnd som om de tillhörde annan myndighet. Någon risk för partiskhet föreligger icke heller. Det förutsättes dessutom, att av nämnden fattade beslut skola kunna överklagas och ställas under Kungl. Maj:ts prövning.

I argumentationen för länsstyrelserna mot nämnden framhålles som ett väsentligt skäl, att nämnden kommer att bestå av många personer, att den sammanträder mera sporadiskt samt att det på grund härav blir svårt för nämndens ledamöter att i detalj sätta sig in i frågorna, taga vederbörlig hänsyn till remissyttrandena och dylikt. Mot detta kan anföras, att när samma organ får följa och bedöma frågor för hela industrien, bör därigenom större erfarenhet vinnas än när frågorna skola bedömas av ett flertal skilda länsstyrelser. Hos länsstyrelserna måste för övrigt fall av detta slag bli ännu mer sporadiska än hos nämnden.

Det avgörande skälet för att nämnden bör vara beslutande i dessa frågor är emellertid, att det tillståndsgivande organet även i övrigt bör kunna följa industriens utveckling på det sätt som av utredningen i annat sammanhang föreslagits. En samordning under ett organ av samtliga de åtgärder, som böra vidtagas för att främja stenindustriens fortbestånd och utveckling, torde därför vara mest ändamålsenligt.

För kontrollens genomförande synas följande författningar böra utfärdas, nämligen *dels* lag om brytning av granit och gnejs inom vissa delar av riket, *dels ock* kungörelse med föreskrifter angående tillämpningen av ifrågavarande lag. Förslag till lydelse av dessa författningar ha fogats till detta betänkande såsom bilagor 1 och 2.

b. Användning av statens stenförråd såsom buffertlager.

Statens stenförråd innehöllo vid slutet av år 1948, såsom i det föregående (s. 20) omnämnts i runda tal 1 600 000 m² smågatsten och 124 000 m² storgatsten. Av storgatstenen bestod cirka 75 % eller 93 000 m² av sorten A 3 och återstoden eller cirka 31 000 m² av sorten A 2. De angivna kvantiteterna motsvara totalt omkring 360 000 ton.

Förråden äro splittrade på ett mycket stort antal platser inom Göteborgs och Bohus samt Blekinge län, belägna invid stenbrott, tillhörande stenindustrieföretag, vilka tillverka eller tidigare ha tillverkat gatsten för statens räkning. Åtskilliga av lagerplatserna innehålla endast obetydliga kvantiteter sten. Många av dem ligga på betydande avstånd från järnvägsstation eller hamnplats.

Sveriges granitindustriförbund har beträffande storleken av ett buffertlager, avsett att bereda möjlighet till viss utjämning av återverkningarna på sysselsättningen inom industrien av även under normala förhållanden förekommande konjunktursvängningar på exportmarknaden, uttalat, att det borde få en storleksordning av omkring 250 000 ton. Lagret borde lämpligen sammansättas av ungefär hälften smågatsten och ungefär hälften storgatsten. Av storgatstenen borde 90 % bestå av sorten A 3 och 10 % av sorten A 2.

Ett på sådant sätt sammansatt lager skulle komma att innehålla cirka 625 000 m² smågatsten, 340 000 m² storgatsten A 3 och 40 000 m² storgatsten A 2. För att med statens befintliga förråd såsom stomme bilda ett sådant lager borde alltså ske dels uttag ur förråden av smågatsten dels nytillverkning och uppläggning i förråd av storgatsten.

I samma fråga om erforderlig storlek av ett buffertlager har *verkställande direktören för Sveriges granitindustris exportförening* uttalat, att det för närvarande icke vore möjligt att med någon säkerhet bedöma, vilken omfattning gat- och kantstensindustrien kan få, då förhållandena på exportmarknaden stabiliserats efter det andra världskriget. Emellertid finge det anses ur olika synpunkter rimligt att räkna med en minimiarbetsstyrka av 2 000 man, om industrien på längre sikt skall kunna bedrivas rationellt, utan att nödiga rationaliseringsåtgärder i alltför hög grad skola medföra icke önskvärda biverkningar ur allmän och social synpunkt. Vid nämnda arbetsstyrka skulle den nuvarande årsproduktionen komma att ungefärligen fördubblas och bli omkring 250 000 ton. En sådan produktionsvolym kunde med hänsyn till avsaltningsmöjligheterna under fredstid icke anses vara för högt beräknad. Då man torde kunna räkna med att en »normal» ekonomisk kris kan övervinnas på ett par år borde buffertlagrets storlek icke göras mindre än 250 000 ton. Ginge avsaltningen under en sådan kris ned till hälften av den normala skulle lagret bildas genom avsaltning av halva produktionen under två år. Vid en högkonjunktur skulle avsaltningen kunna utan ökning av arbetsstyrkan ökas under ett år med 100 % eller under två år med 50 %.

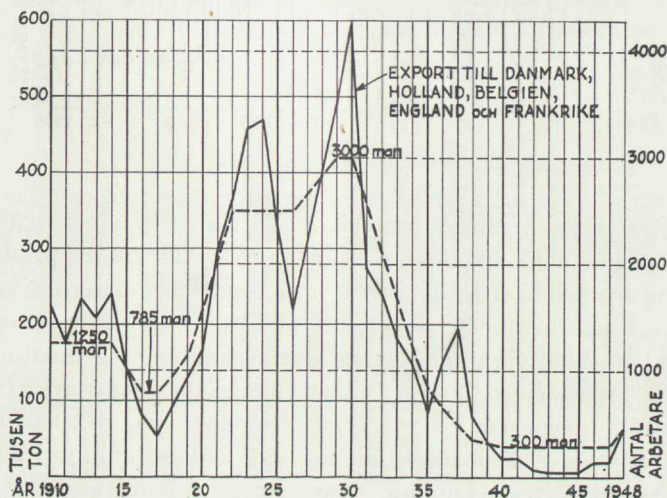
Utredningen har verkställt vissa beräkningar i syfte att erhålla ett fastare underlag för bedömning av frågan om lämplig storlek av ett buffertlager, avsett att motverka fluktuationer i arbetsstyrkan inom gatstensindustrien vid tillfälligt ökad eller minskad efterfrågan å dess produkter. Varje sådan beräkning måste emellertid bygga på antaganden beträffande avsaltningsvolymens variationer under viss tidsperiod ävensom på de krav som uppställas rörande tillåtliga förändringar i arbetsstyrkans storlek. Då de på beräkningen inverkan faktorerna äro svårbedömliga bli resultatet ovissa. Det är därför vanskligt att av beräkningsresultaten draga bestämda slutsatser. Några resultat av de utförda beräkningarna skola emellertid här anföras.

Ex. 1. Om avsaltningsvolymen under viss period följt samma kurva, som exporten av gatsten till vissa länder i verkligheten gjorde under perioden 1910—1948, och om en arbetsstyrka av 1 350 man därunder hållits i konstant sysselsättning, så hade ett buffertlager av 2 160 000 ton varit erforderligt.

Lagret skulle ha varit fyllt vid tionde årets början och tömt vid tjuogoandra årets början.

Ex. 2. Hade i föregående exempel arbetsstyrkan hållits konstant vid 1 150 man skulle vid i övrigt samma förutsättningar ett buffertlager av 2 520 000 ton varit erforderligt.

Ex. 3. Om avsättningsvolymen följt samma kurva som i föregående exempel och vid periodens början funnits ett buffertlager av den storlek som omnämns i Granitindustriförbundets förenämnda yttrande, 250 000 ton, så skulle det blivit nödvändigt att tillåta fluktuationer i arbetsstyrkan från lägst 300 man till högst 3 000 man på sätt följande diagram utvisar.

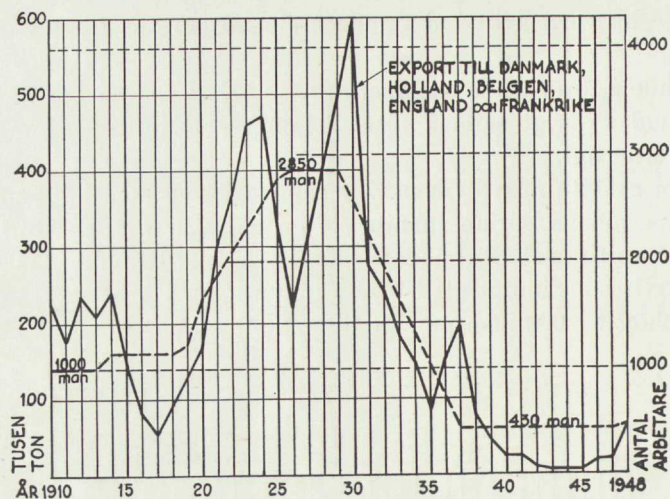

Ex. 4. Hade i föregående exempel ett buffertlager av den storlek, som statens förråd nu ha, d. v. s. 360 000 ton, funnits vid periodens början, så skulle det varit nödvändigt tillåta fluktuationer i arbetsstyrkan från lägst 430 man till högst 2 850 man på sätt diagrammet å s. 62 utvisar.

De anförda exemplen giva vid handen att om avsättningsvolymen framdeles skulle komma att följa en sådan kurva, som i exemplen använts, så erfordras ett betydande buffertlager om syftet därmed, nämligen att effektivt motverka alltför stora fluktuationer i arbetsstyrkan, skall vinnas.

Man har därför att välja mellan tvenne alternativ, nämligen antingen uppläggning av ett mycket stort buffertlager eller också en utjämning av avsättningskurvan genom begränsning av försäljningarna under högkonjunkturperioder. I båda alternativen har man att utgå från vilka fluktuationer i arbetsstyrkan, som anses kunna tillåtas.

Utförda beräkningar ha visat, att man, även om ett buffertlager av 1 000 000 ton funnes tillgängligt, icke skulle kunna möta en export, följande samma kurva som under perioden 1910—1948 utan att tillåta betydande varia-

tioner i arbetsstyrkan, troligen från lägst 750 man till högst 4 200 man. Ett sådant buffertlager skulle heller icke inom rimlig tid kunna produceras utan en omedelbar, mycket kraftig ökning av arbetsstyrkan. Alternativet med uppläggning av ett så stort buffertlager, att avsättningsmöjligheterna under alla förhållanden kunna tillvaratagas synes därför knappast genomförbart.

Det andra alternativet, enligt vilket en utjämning av avsättningskurvan skulle ske, kan i första hand synas föga rationellt, när det kan innebära att man avstår från vissa exportmöjligheter vid högkonjunktur, nämligen från topparna i exportkurvan. Genomföres emellertid, såsom utredningen i annat sammanhang förordar, en fortsatt övergång från småbrotts- till storbrottsdrift, så begränsar man redan därigenom möjligheterna att genomföra hastiga, tillfälliga produktionsökningar av större omfattning. I befintliga storbrott kan produktionen icke i obegränsad utsträckning ökas; öppnandet av nya storbrott förutsätter betydande kapitalinvesteringar, som knappast göras för tillgodoseende av en tillfällig, större efterfrågan.

Det torde alltså icke vara nödvändigt att räkna med så betydande fluktuationer i exporten framdeles som under de gångna decennierna. Om man under de närmaste åren får möjlighet att så driva upp exporten, att denna får en storleksordning av omkring 200 000 ton, så torde detta få anses såsom ett med hänsyn till tidsförhållandena mycket gott resultat (jfr exportens storlek under 1930-talet å diagram 1, s. 16). Antages därför att exporten kommer att fluktuera mellan 0 och 200 000 ton och antages vidare den inhemska förbrukningen, såsom utredningen i det föregående beräknat (jfr s. 41) bliva av storleksordningen 100 000 ton/år, så skulle avsättningen av gatsten komma att variera mellan 100 000 och 300 000 ton/år. Vid dylika avsättningsförhållanden kan ett buffertlager av ungefär den storlek, statens nuvarande förråd ha — omkring 360 000 ton — ge relativt goda möjligheter till motverkande av alltför kraftiga fluktuationer i arbetsstyrkan inom gatstensindustrin. En

begränsning av buffertlagret till den av Granitindustriförbundet föreslagna storleken, 250 000 ton, skulle onödigt försämra dessa möjligheter.

I detta sammanhang vill utredningen framhålla, hursom möjligheterna att skapa jämn sysselsättning inom gat- och kantstensindustrien ökas med storleken av de lager, som under lågkonjunkturer anses kunna uppläggas och som under högkonjunkturer kunna utnyttjas. Då åstadkommandet av jämn sysselsättning inom industrien icke endast är till fördel för arbetstagarna utan jämväl för arbetsgivarna så torde kunna förväntas, att industriföretagen finna med sina intressen förenligt att söka ordna egen lagerhållning vid sidan om det statliga buffertlagret.

För att erhålla den sammansättning, som av Granitindustriförbundet föreslagits, skulle stenförrådet behöva ombildas genom uttagning av smågatsten och tillförsel av storgatsten. En sådan ombildning skulle emellertid stöta på betydande svårigheter och är icke heller enligt utredningens mening nödvändig. Det torde nämligen icke möta större svårigheter för industriföretagen att, om och när export av storgatsten blir möjlig, lägga om driften från smågatstens- till storgatstenstillverkning. Även om detta kommer att medföra vissa olägenheter, torde dessa kunna övervinnas.

Utredningen förordar sålunda, att statens stenförråd reserveras såsom buffertlager utan annan ombildning än den, som betingas av önskvärdheten ur rationaliseringssynpunkt att åstadkomma största möjliga koncentration av lagret, vartill utredningen i det följande återkommer. När buffertlagrets syfte skall vara att motverka fluktuationer i arbetsstyrkan vid tillfälligt ökad eller minskad efterfrågan å gatsten, bör det kunna tagas i anspråk, då sammanlagda avsättningen av gatsten på in- och utländsk marknad når en sådan omfattning, att den icke utan ökning av arbetsstyrkan kan tillgodoses genom nytillverkning. Det bör åter fyllas då avsättning icke kan erhållas för nytillverkningen och alltså risk för entledigande av arbetskraft föreligger. Det är emellertid självfallet att lagret icke bör utnyttjas för att hålla arbetsstyrkan vid en viss, i förväg fastlåst nivå, om ökningen eller minskningen av konsumtionen bedömes bliva av lång varaktighet. Åt ett statligt organ bör uppdragas att kontinuerligt följa utvecklingen inom gatstensindustrien och därvid hålla sig underrättad om den sysselsatta arbetsstyrkans storlek och produktion samt om avsättningsmöjligheterna. Det bör vidare åligga detta organ att, då förhållandena därtill giva anledning, vidtaga åtgärder, som äro ägnade att befordra en jämn sysselsättning inom industrien. Organet bör i detta syfte äga att medgiva ianspråktagande av sten ur buffertlagret, då så erfordras.

Utredningen har tidigare påpekat att statens stenförråd för närvarande äro splittrade på ett stort antal platser inom Göteborgs och Bohus samt Blekinge län, att åtskilliga av dessa lagerplatser innehålla obetydliga stenkvantiteter samt att många av lagerplatserna ligga på betydande avstånd från järnvägsstation eller hamnplats. Detta torde även framgå av följande tablå över lagerhållningen av sten per den 31 december 1948 i statens förråd. I tablåen har utredningen uppdelat lagerplatserna i 5 grupper efter deras belägenhet och innehåll.

Lagerbehållning av sten per den

Kommun Lagerplats	Ordinarie = O Tillfälligt = T	Antal företag hos vilka lagren äro placerade	Lager invid sjölastplats, vattendjup minst 15 fot och möjlighet att lasta ångare			Lager invid sjölastplats, vattendjup minst 12 fot		
			Smågat- sten m ²	Storgat- sten m ²	Råkant- sten m	Smågat- sten m ²	Storgat- sten m ²	Råkant- sten m
GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN								
<i>Lommeländ.</i>								
Hälle	O	2	29 200	18 000	2 300	—	—	—
Hällebogen	O	1	—	—	—	3 500	—	—
Östra Hälle	OT	1	—	—	—	15 600	900	—
<i>Näsinge.</i>								
Boråsgården	O	2	—	—	—	31 800	2 100	—
Hällesmörk	O	1	—	—	—	20 000	—	—
Näsinge	O	1	—	—	—	—	—	—
Pilegården	O	1	—	—	—	39 700	—	—
Skålbukten	O	1	—	—	—	—	—	—
Västby	T	1	—	—	—	—	—	—
<i>Skee.</i>								
Blomsholm	O	1	—	—	—	—	—	—
Flöghult	T	1	—	—	—	—	—	—
Krokstrand	O	3	215 000	9 700	700	28 300	2 100	—
Laholmen	O	1	—	—	—	600	—	—
Nappestad	O	1	—	—	—	—	1 100	—
Sahlberg	T	1	—	—	—	1205 500	—	—
Överby	O	1	—	—	—	—	—	—
Överbystrand	O	1	—	—	—	1 400	4 000	—
<i>Tanum.</i>								
Grönemad	O	1	—	—	—	800	—	—
Gullbringa	O	1	—	—	—	—	—	—
<i>Kville.</i>								
Hamburgsund	OT	2	—	—	—	—	2 500	500
Heestrand	O	1	—	—	—	—	—	5 400
Trinnisslan	O	1	—	—	—	2 500	1 500	—
<i>Bottna.</i>								
Binghult	T	1	—	—	—	—	—	—
Brångarnsbacken	T	1	—	—	—	—	—	—
Kasene	T	1	—	—	—	—	—	—
Nordgård	T	1	—	—	—	—	—	—
Valeby	T	1	—	—	—	—	—	—
<i>Tossene.</i>								
Bovallstrand	O	3	11 800	4 800	—	8 500	1 200	—
Bovallstrands distrikt	T	1	—	—	—	—	—	—
Bovallstrand Grönvik	T	1	—	—	—	—	—	—
Hogsäm	T	1	—	—	—	—	—	—
Hunnebostrand	O	2	—	—	—	2 700	5 700	—
Råghult	T	1	—	—	—	—	—	—
Röd	O	1	—	—	—	—	—	—
Sparöd	O	1	—	—	—	4 000	1 800	—

¹ Detta lager skulle med rätta tillhöra grupp IV, men med hänsyn till lagrets storlek kan lastning

Kommun Lagerplats	Ordinarie = O Tillfälligt = T	Antal företag hos vilka lagren äro placerade	Lager invid sjölastplats, vattendjup minst 15 fot och möjlighet att lasta ångare			Lager invid sjölastplats, vattendjup minst 12 fot		
			Smågat- sten m ²	Storgat- sten m ²	Råkant- sten m	Smågat- sten m ²	Storgat- sten m ²	Råkant- sten m
Stensnäs	T	1	—	—	—	—	—	—
Valla	T	1	—	—	—	—	—	—
Åby	O	1	—	—	—	—	—	—
Önna	T	1	—	—	—	—	—	—
<i>Askum.</i>								
Amhult	O	2	—	—	—	—	6 500	7 900
Hovenäset	OT	2	—	—	—	—	—	—
Hovenäset väster	O	1	—	—	—	—	—	—
Hovenässets ångbåtsbrygga	O	1	—	—	—	—	550	—
Hovenäsplatån	T	2	—	—	—	—	—	—
Kleveskog	OT	1	—	—	—	—	—	—
Rörvik	O	1	30 000	1 400	—	—	—	—
Skepparviken	O	1	—	—	—	24 000	—	—
Stensjö/Timmervik	O	1	4 200	5 000	—	—	—	—
Tullboden	O	1	42 000	460	—	—	—	—
Vägga	T	1	—	—	—	—	—	—
Vägga Aspevik	OT	1	—	—	—	—	—	—
Vägga Hallen	O	1	—	—	—	7 700	2 000	—
Vägga Kranen	O	1	—	—	—	—	2 300	—
Ögården	T	1	—	—	—	1 600	—	—
Örn	O	2	—	—	—	—	4 500	—
<i>Malmön.</i>								
Draget	O	1	63 500	—	—	—	—	—
Gulldalen	O	1	485 000	2 600	6 300	—	—	—
<i>Bro.</i>								
Brodalen	O	3	—	—	—	—	—	—
Ed	O	1	9 300	6 400	—	—	—	—
Fågelvik	O	1	—	—	—	—	2 200	—
Rågårdsdal	O	2	—	—	—	500	3 800	—
Röe Sandvik	O	1	—	—	—	500	—	—
Vrångebäck	O	2	16 300	—	—	—	—	—
Åker	O	1	—	—	—	17 300	2 700	—
Åkerområdet	T	1	—	—	—	—	—	—
<i>Brastad.</i>								
Brastad	O	1	—	—	—	—	—	—
Backa	O	1	—	—	—	—	—	—
Gåseberg	O	2	—	—	—	—	—	—
Halla	T	1	—	—	—	—	—	—
Lahälla	O	1	16 100	700	—	—	—	—
Nolby	T	1	—	—	—	—	—	—
Rixö	O	1	59 000	—	—	—	—	—
Ryk och Brastad	—	—	—	—	—	—	—	—
Sandvik	—	—	—	—	—	—	2 500	—
Sandvik Tuntorp	O	1	10 000	—	—	—	—	—
<i>Lyse.</i>								
Fiskebäcksvik	O	1	—	—	—	—	—	—
Grundsund	—	—	—	—	—	—	—	—
Norra Grundsund Bryggan	O	1	—	—	—	4 500	6 400	—
” ” Holmarna	O	1	—	—	—	5 800	—	—
Ramsvik	O	1	700	3 500	—	—	—	—

Kommun Lagerplats	Ordinarie = O Tillfälligt = T	Antal företag hos vilka lagren äro placerade	Lager invid sjölastplats, vattendjup minst 15 fot och möjlighet att lasta ångare			Lager invid sjölastplats, vattendjup minst 12 fot		
			Smågat- sten m ²	Storgat- sten m ²	Råkant- sten m	Smågat- sten m ²	Storgat- sten m ²	Råkant- sten m
Sjöbol	O	1	1 100	680	6 800	—	—	—
Skalhamn	O	1	—	—	—	—	—	—
Slättholmen	—	—	—	—	—	—	—	—
Säven	—	—	—	—	—	4 600	—	—
BLEKINGE LÄN.								
<i>Sturkö.</i>								
Knallen	O	1	—	—	—	—	—	—
Krabbehall	O	1	—	—	—	—	—	—
Sanda	O	1	—	—	—	—	—	—
<i>Tjurkö.</i>								
Stationen	O	1	—	—	—	—	—	—
Södra Nabben	O	1	—	—	—	—	—	—
<i>Hasslö.</i>								
Rallbryggan	O	1	—	—	—	—	330	—
Tången	O	1	—	—	—	—	—	—
<i>Listerby.</i>								
Aspan	O	1	—	—	—	—	2 200	—
Kuggeboda ångbåtsbrygga	O	1	—	—	—	—	1 700	—
Lunnatorp	O	1	—	—	—	—	—	—
<i>Ronneby landskommun.</i>								
Härsjön	O	1	—	—	—	—	—	—
Skönevik	O	1	—	—	—	—	360	—
Summa	—	—	993 200	53 240	16 100	431 400	60 940	13 800

De lagerplatser, som upptagits i tablåns tre första grupper, d. v. s. äro belägna vid sjölastplats, som kan angöras av större eller mindre fartyg, eller vid järnvägsstation, äro i allmänhet lämpade att bibehållas med hänsyn till förrådets användning som buffertlager. De platser, som upptagits i övriga två grupper, äro däremot i regel antingen olämpligt belägna eller också innehålla de så små kvantiteter att det kan ifrågasättas, huruvida de icke borde slopas såsom lagerplatser. Det synes böra ankomma på det statliga organet att närmare överväga huruvida och på vad sätt lagret bör koncentreras till ett mindre antal platser, exempelvis genom omflyttningar eller genom försäljning till de industriföretag, hos vilka de smärre eller olämpligt placerade förråden äro upplagda. Slopas delar av förrådet genom försäljning bör därvid inflytande medel kunna disponeras för ersättningsanskaffning till välbelägna lagerplatser, så att förrådets omfattning icke i samband därmed minskas. För omflyttningar böra erforderliga medel ställas till förfogande på sätt utredningen i det följande förordar.

Lager invid järnvägsstation			Lager där lagerplatsen är belägen på ett avstånd av mellan 1—10 km från sjölastplats eller järnvägsstation			Lager mindre än 500 m ² smågatsten och 300 m ² storgatsten samt lager som äro olämpligt belägna ur transportsynpunkt		
Smågatsten m ²	Storgatsten m ²	Råkantsten m	Smågatsten m ²	Storgatsten m ²	Råkantsten m	Smågatsten m ²	Storgatsten m ²	Råkantsten m
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	10 600	200	1 000
—	—	—	—	—	—	3 700	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	770	—
—	—	—	—	—	—	—	250	—
—	—	—	—	—	—	—	360	—
—	—	—	—	—	—	—	210	—
—	—	—	—	—	—	—	240	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	180	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	50	—
—	—	—	—	—	—	—	10	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 400	1 190	1 600	110 600	8 860	10 900	41 240	4 320	1 000

Med tillhjälp av buffertlagret erhålles möjlighet att hindra, att arbetsstyrkan inom gatstensindustrien vid tillfälliga hög- eller lågkonjunkturer blir underkastad besvärande fluktuationer. Gatstensförbrukarna erhålla ökade möjligheter att tillgodose sitt behov av sten med korta leveranstider. Industrieföretagen slutligen få större möjligheter till jämn sysselsättning.

I fråga om sättet för buffertlagrets användning äro olika alternativ tänkbara.

Utredningen har övertvägt, huruvida uttag från buffertlagret borde erhålla karaktären av försäljningar från staten till industrieföretagen. I så fall bör det statliga organ, som anförtros beslutanderätten beträffande lagrets användning äga att vid lämpliga tillfällen verkställa ersättningsanskaffning genom inköp från företagen. Skola uttagen från lagret ske genom köp, måste detta ske till av det statliga organet fastställt pris. Detta pris måste sättas lika för alla företagen.

Uttagen från buffertlagret kunna också givas karaktären av lån till indu-

striföretagen, vilka lån inom fastställd tid skola betalas genom återleverans till lagret. För det lånade stenpartiet bör fordras fullgod säkerhet motsvarande partiets hela värde.

Vilketdera alternativet, som än kommer i fråga, bör såsom köpare respektive låntagare förekomma endast företag, som själva bedriva gat- och kantstenstillverkning. Förbrukare av gatsten böra däremot, vare sig de äro statliga, kommunala eller enskilda, hänvisas att genom upphandling direkt från företagen täcka sina behov. Företag, som offererar gatsten bör i sitt anbud på vanligt sätt angiva den tid, inom vilken leveransen kan ske utan tillhjälp av buffertlagret. Kan erhållen beställning icke inom skälig tid fullgöras utan nyanställning av arbetskraft och anser det statliga organet sådan nyanställning böra med hänsyn till den totala, inom industrien sysselsatta arbetsstyrkans storlek undvikas, bör leverans av gatsten från buffertlagret kunna medgivas. Därvid bör i alternativet med lån lånetiden sättas lika med den i offererten angivna leveranstiden, om denna bedömes vara i förhållande till företagets produktionsförmåga riktig.

För alternativet med köp från buffertlagret talar, att härvid varje leverans till eller från lagret blir en avslutad affär. Det blir icke nödvändigt att verkställa ersättningsanskaffningen från samma företag, som verkställt köp från lagret, utan den kan ske genom upphandling från lägsta anbudsgivare. Upphandlingen kan smidigt anpassas till tidpunkter, då ökad tillverkning är önskvärd ur sysselsättningssynpunkt.

Gentemot alternativet med köp må framhållas, att då staten genom sitt organ har att fastställa priset å stenen, de köpande industriföretagen, vilka alla måste betala samma pris, icke längre kunna vid sina försäljningar utöva konkurrens vare sig sinsemellan eller — på den utländska marknaden — med producenter i andra länder. Företagen komma att uppträda såsom mellanhänder mellan säljaren-staten och köparen, vilken på den inhemska marknaden ofta utgöres av ett statligt organ. Det vore då naturligare att staten uppträdde såsom försäljare direkt till förbrukaren, vilket emellertid knappast vore förenligt med buffertlagrets syfte.

För alternativet med låneformen för uttag ur buffertlagret talar, att industriföretagen härvid få möjlighet till fri konkurrens både på in- och utländsk marknad, vilket vore ägnat att hålla prisläget på deras produkter på riktig nivå. Det statliga organet behövde icke ägna sig åt prissättning å produkterna i statens lager med därtill hörande vanskligheter.

Gentemot detta alternativ må framhållas, att det lånande industriföretaget icke äger möjlighet att bedöma de produktionskostnader, som komma att gälla, då återleveransen av den lånade stenen skall ske. Ha dessa kostnader under lånetiden stegrats, kan företagaren få svårt att utan förluster verkställa återleveransen. Risker för sådana förluster skulle kunna utnyttjas såsom motiv för motstånd mot eljest månhända skäliga lönehöjningar.

Såsom ett tredje alternativ kan tänkas den möjligheten att det statliga organet bemyndigas att från fall till fall besluta, huruvida uttag från buffert-

lagret skall ske såsom en försäljning eller såsom ett lån. Det torde emellertid om detta alternativ väljes, möta betydande svårigheter att därvid åstadkomma en likartad och rättvis behandling av de skilda industriföretagen.

Utifrån sina överväganden av dessa frågor har utredningen kommit till den uppfattningen, att låneformen är den för uttag ur buffertlagret lämpligaste för lagrets användning. Utredningen förordar alltså detta alternativ.

Mot utredningens beslut i denna fråga ha ledamöterna Andersson, Karlsson och Skoglund avgivit följande reservation:

Konjunkturväxlingarna inom gatstensindustrin ha regelbundet kännetecknats av lång varaktighet, oftast omspännande flera år. På grund härav kan den situationen uppkomma, att arbetsgivarna under avsevärd tid måste disponera sten ur buffertlagret, om detta på ett effektivt och tillfredsställande sätt skall kunna fylla sin uppgift. Användes låneformen, så kan förväntas, att företagen bli tvacksamma om att använda sig av lagret. De måste nämligen då räkna med risken av att produktionskostnaderna stiga och marknadsläget ändras m. m. De äga icke möjlighet att långt i förväg bedöma produktionskostnaderna, vid den tid, då återleverans skall ske. Stegras dessa kostnader under lånetiden, uppstå svårigheter. Bland dessa bör särskilt framhållas risken för att sådana lidna förluster utnyttjas som motiv för vägran att medgiva skäliga lönehöjningar till de anställda. Statens tillhandahållande av buffertlager får icke leda till sådana konsekvenser.

Vid alternativet med köp blir varje leverans till eller från buffertlagret en avslutad affär. Det blir icke nödvändigt att verkställa inköp från samma företag, som köpt från lagret, utan upphandling kan ske från lägsta anbudsgivare, där särskilda sociala skäl icke nödvändiggör annat. Upphandlingen kan smidigt anpassas till tidpunkter, då ökad tillverkning är önskvärd ur sysselsättningssynpunkt.

Ett särskilt skäl för alternativet med köp utgör det förhållandet, att inom gat- och kantstensindustrin finnes en särskild exportorganisation, som förmedlar all försäljning på export av gat- och kantsten. Denna organisation samverkar med motsvarande organisationer i Norge och Finland. På exportmarknaden har man således i dessa tre länder en ömsesidig kontroll på prissättningen.

Det kan förutsättas att industriföretagen, om lånevägen kommer till användning, genomför kontroll av prissättningen jämväl på den inhemska marknaden. Användes däremot alternativet med köp från lagret, kommer den inhemska marknadens försäljningspriser att återverka på prissättningen för köp från buffertlagret. Det måste ur landets synpunkt vara önskvärdt, att man undviker sådana åtgärder, som kunna leda till oskäligt höga priser på den inhemska marknaden.

Beträffande tillvägagångssättet vid prissättningen då sten från lagret skall försäljas, torde det vara lämpligast, att det statliga organet för varje år fastställer det pris, som skall gälla. Härvid torde det medelpris, som ernåtts vid under året gjorda upphandlingar av gatsten för förbrukning inom landet kunna läggas till grund.

Rörande villkoren för användande av buffertlagret bör överenskommelse träffas mellan den statliga nämnden och stenindustriföretagen.

Vad först rör den ekonomiska frågan, så tala vissa skäl för att industrien betalar ränta å hela det förlagskapital, som göres tillgängligt för industrien genom att det statliga lagret ställes till förfogande. Å andra sidan skulle en sådan ekonomisk belastning medföra ökade pris å gatsten och kantsten och alltså ökad svårighet för avsättningen. Utredningen föreslår därför att det

statliga lagret ställes till förfogande utan att ränta beräknas å det totala värdet av detsamma. Däremot bör låntagare vara skyldig att erlægga skälig ränta å det lånade partiets värde under lånetiden.

Den rätt, som det statliga organet bör ha att kontrollera sysselsättningen inom industrien och vid behov ingripa, bör närmare utformas i ovannämnda överenskommelse.

Systemets genomförande förutsätter att företagen åläggas skyldighet att till det statliga organet kontinuerligt lämna uppgifter om storleken av den arbetsstyrka, som sysselsättes med gat- och kantstenstillverkning. Sådana uppgifter torde böra lämnas varje månad, så att organet vid varje tillfälle äger kännedom om storleken av den totala arbetsstyrkan.

Skulle det visa sig att enbart användning av buffertlagret icke längre kan motverka en sådan ökning av den totala arbetsstyrkan, som av det statliga organet bedömes vara tillräddig med hänsyn till möjligheterna på längre sikt att vinna avsättning för produktionen, bör det åligga organet att vidtaga lämpliga åtgärder. Dessa kunna exempelvis äga karaktären av förslag om tillfällig minskning av statliga och kommunala stensättningsarbeten eller om förbud i någon form mot nyanställning av arbetskraft inom industrien.

Skulle det å andra sidan visa sig, att minskad efterfrågan å sten och återleveranser till buffertlagret av lånad sten icke giva anledning till tillverkning i sådan omfattning, att mera betydande minskning av arbetsstyrkan kan undvikas, bör det likaledes åligga organet att vidtaga erforderliga åtgärder. Dessa kunna bestå i förslag om tillfällig forcering av de statliga och kommunala stensättningsarbetena m. m.

I överenskommelsen med industriföretagen bör det statliga organet vidare taga upp frågan om mark för buffertlagret. Principiellt bör någon ersättning från staten icke utgå för mark, som tages i anspråk för buffertlagret. Då emellertid besväret med att upplagra sten blir olika för olika företagare, bör frågan härom ordnas genom nämnda överenskommelse.

I samband härmed böra vissa andra frågor ordnas genom överenskommelsen, såsom ansvaret för stenförrådet på de olika lagerplatserna samt sättet och kostnaden för utlastning. På detta område har viss praxis utbildat sig, vilken visat sig vara lämplig och därför bör kunna tjäna till ledning för framtiden.

Buffertlagret bör — liksom för närvarande är fallet beträffande statens stenförråd — ställas under väg- och vattenbyggnadsstyrelsens förvaltning. Redovisningen av detsamma synes böra ske över en särskild investeringsfond, exempelvis benämnd Statens gatstensfond. Å denna bör såsom tillgång upptagas värdet av statens nuvarande stenförråd vid fondens bildande. Räntor å lån av sten från fonden böra i första hand användas till bestridande av väg- och vattenbyggnadsstyrelsens administrationskostnader i anledning av buffertlagrets förvaltning. Inköp för utökning av buffertlagret ävensom sådana inköp, vilka under en övergångstid kunna bliva erforderliga för att sysselsätta vissa äldre stenhuggare, böra efter beslut av det statliga organet ske genom väg-

och vattenbyggnadsstyrelsens försorg och med användning av i vanlig ordning anvisat investeringsanslag.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen bör bibehålla sin nuvarande organisation för tillverknings- och lagerkontroll. I den mån den kan minskas på grund av att leveranser för framtiden mera sällan komma att gå över stenlagret, bör detta givetvis ske. Viss kostnad för en kontrollorganisation kommer dock alltid att finnas. Då det icke är möjligt att nu bedöma om och i vilken mån denna kostnad kommer att täckas av inflytande räntemedel, böra vissa anslagsmedel beräknas för denna organisation.

Till det statliga organets sammansättning återkommer utredningen i det följande.

c. Rekrytering av ny arbetskraft till gat- och kantstensindustrin.

I sin redogörelse för gat- och kantstensindustriens utveckling efter år 1938 (s. 13) har utredningen berört frågan om beskaffenheten av den arbetskraft, som för närvarande i enlighet med gällande bestämmelser sysselsättes med tillverkning av sten för statens räkning. Under år 1948 utgjorde de till antalet i medeltal 869, varav 115 dagsverkare. Av de sysselsatta bestod i medeltal 122 man, varav 33 stenhuggare och 89 dagsverkare, av sådan fullgod arbetskraft, vilken är nödvändig för rationell drift i storbrott. Återstoden, d. v. s. det stora flertalet, utgjordes till stor del av äldre familjeförsörjare, vilka icke lämpligen kunde överföras till andra verksamhetsområden. Åldersfördelningen, som angivits i tablån å s. 14, var sådan att nära 68 % av arbetskraften är över 50 år under det att inga arbetare äro under 30 år.

Det anförda belyser ett av gat- och kantstensindustriens för det närvarande mest aktuella problem, vars lösning är särskilt brådskande. De villkor, som man nödgats knyta till de statliga stenbeställningarna, ha medfört att någon egentlig nyrekrytering av ung arbetskraft icke kunnat ske på åtskilliga år. Den årliga avgången av de äldsta arbetarna utan samtidig nyrekrytering medför, att den yrkeskunniga stenhuggarkåren successivt minskas, så att industriens fortbestånd äventyras. Den bristande nyrekryteringen av ung arbetskraft till yrket försvårar också den önskvärda rationalisering av driften, vilken tager sig uttryck i övergången från småbrotts- till storbrottsdrift. Vissa i storbrotten förekommande särskilt tunga arbetsdetaljer kräva nämligen tillgång till yngre, fullgod arbetskraft. Icke heller själva huggningen kan rationellt bedrivas med uteslutande äldre arbetskraft.

Avvecklas i enlighet med utredningens förslag de statliga stenbeställningarna och reserveras i samband därmed statens stenförråd för användning såsom ett buffertlager i sysselsättningsutjämnande syfte, så slopas därmed också de statliga åtgärder, vilka hittills hindrat rekryteringen av ny arbetskraft. Lösningen av ett av industriens just nu allvarligaste problem underlättas därmed.

Emellertid är det, såsom utredningen i olika sammanhang framhållit, icke ur samhällets synpunkt önskvärt, att arbetsstyrkan inom gat- och kantstens-

Gammal stenhuggare i arbete.

Stensättning på stadsgata.

industrien tillåtes att ohejdat öka i samband med inträffande högkonjunkturer för att därefter åter starkt minska. Utvecklingen under de gångna decennierna har klart utvisat detta.

Visserligen skulle öppnandet av möjligheter för industrien att fritt kunna nyrekrytera arbetskraft vid genomförandet av utredningens förslag knappast kunna giva anledning till någon mera betydande ökning av arbetsstyrkan, även om utsikterna till export av industriens produkter ljusnade. De åtgärder till övergång från småbrottsdrift till storbrottsdrift samt till användning av buffertlagret, som utredningen förordar, äro ägnade att förhindra en sådan utveckling. I de befintliga storbrotten kan givetvis insättas mer arbetskraft än som för närvarande där är sysselsatt. Då öppnandet av nya småbrott i regel skall undvikas och då öppnandet av nya storbrott förutsätter betydande kapitalinvesteringar och kräver avsevärd tid för förberedelsearbeten, så bliva möjligheterna för industriföretagen att hastigt och i större omfattning öka arbetsstyrkan begränsade. Även den ringa tillgången på yrkesutbildad arbetskraft och den ganska långa tid, som åtgår för utbildning av ovan arbetskraft äro ägnade att minska dessa möjligheter.

Emellertid synes det ändå nödvändigt att från samhällets sida följa och övervaka utvecklingen av arbetskraftsfrågan inom denna industri. Utredningen har redan tidigare i samband med behandlingen av frågan om användningen av statens stenförråd framhållit detta. Därvid har utredningen förordat tillskapandet av en statlig nämnd med uppgift bland annat att omhänderväsa kontroll över den totala arbetsstyrkan inom industrien.

Det torde i första hand få ankomma på nämnden att med stöd av de erfarenheter den uppnår under sitt arbete bedöma storleken av den vid varje tidpunkt erforderliga arbetsstyrkan inom industrien. Det synes nämligen varken lämpligt eller möjligt att ens för någon kortare tid framåt söka låsa fast arbetsstyrkan till ett visst tal. Emellertid kunna vissa riktlinjer uppställas härutinnan med ledning av de beräkningar som utförts rörande förbrukningen av gat- och kantsten under de närmaste åren.

Utredningen har ansett sig kunna beräkna konsumtionen på den inhemska marknaden under de kommande tio åren till omkring 380 000 m² smågatsten, 100 000 m² storgatsten och 400 000 m kantsten årligen. För tillverkning av dessa kvantiteter erfordras en sammanlagd arbetsstyrka av omkring 1 100 man, varav för gatstenstillverkning 800 man och för kantstenstillverkning 300 man.

Utredningen har vidare utgått från att exporten av industriens produkter under sistförflutna året 1948 uppgick till sammanlagt cirka 70 000 ton, varav 66 000 ton gatsten och 4 000 ton kantsten. Med tillverkning av nämnda kvantiteter kan sysselsättas omkring 550 man, varav för gatstenstillverkningen 490 man och för kantstenstillverkningen 60 man, enär exporten uteslutande omfattat huggen kantsten, som kräver mera arbetskraft än den inom landet företrädesvis använda råkantstenen.

Under förutsättning dels att den inhemska förbrukningen under de kommande åren kommer att motsvara utredningens beräkningar, dels ock att

exporten kan hållas vid lägst samma nivå som under år 1948 skulle alltså den totala arbetsstyrkan inom gat- och kantstensindustrien vid normala arbetsprestationer behöva utgöra cirka 1 650 man, varav 1 290 man borde sysselsättas med gatstens- och 360 man med kantstenstillverkning.

Enligt införskaffade uppgifter utgjorde den verkliga arbetsstyrkan vid slutet av år 1948 cirka 1 600 man, vara 1 100 tillverkade gatsten och 500 tillverkade kantsten. Denna arbetsstyrka bestod emellertid till stor del av arbetare, vilka på grund av hög ålder, sjuklighet eller annan anledning icke voro sysselsatta under hela året eller icke förmådde fullgöra en normal arbetsprestation. Dess sammanlagda produktion motsvarade i realiteten endast vad en året runt sysselsatt, fullgod arbetsstyrka av cirka 1 400 man skulle ha åstadkommit.

Av det anförda framgår att inom industrien finnes utrymme för en viss, begränsad nyrekrytering av arbetskraft från och med den tidpunkt, då statens förråd icke längre tagas i anspråk för den löpande konsumtionen. Den möjliga nyrekryteringen skulle under angivna förutsättningar ha storleksordningen (1 650 — 1 400 =) 250 man.

Vid sin övervakning av utvecklingen av gat- och kantstensindustriens arbetskraftsfråga bör alltså den statliga nämnden kunna utgå från att under de av utredningen gjorda förutsättningarna beträffande inhemsk förbrukning och export till andra länder arbetsstyrkan borde kunna tillåtas stiga till ett antal, vars produktion motsvarade 1 600 à 1 700 fullgoda årsarbetares utan att åtgärder till förhindrande av nyanställningar bleve aktuella. Vidare kunde man utgå från att varje stadigvarande ökning av konsumtionen av 25 000 ton per år kräver en ytterligare arbetsstyrka av närmare 200 man.

Beträffande industriens möjligheter att i samband med genomförandet av utredningens förslag och med hänsyn till läget på arbetsmarknaden verkställa den nödvändiga nyrekryteringen vill utredningen endast framhålla ett par synpunkter.

Under stenindustriens nedgångsperiod alltsedan 1930-talets början ha yrkeskunniga stenarbetare i mycket stor utsträckning anvisats arbete inom andra yrken, ofta med placering långt ifrån hemorten. Bland dessa arbetare torde enligt vad utredningen erfarit ett förhållandevis stort antal arbetare, nu i regel i medelåldern, önska återgå till sitt ursprungliga yrke. I varje fall torde detta gälla dem, som alltjämt ha sina hem och familjer kvar på stenindustriorten. Åtskilliga av dessa arbetare ha under senare år arbetat såsom byggnadsgrovarbetare och torde vid nuvarande åtstramning av byggnadsverksamheten få allt svårare att inom det nya yrket erhålla fortsatt sysselsättning. Gentemot återanställning av sådana arbetare inom stenindustrien torde ur samhällets synpunkt intet vara att erinra med hänsyn till den export av industriens produkter, som numera återupptagits, samt den inhemska förbrukning, som är behövlig; tillsamman överstiga de den nuvarande produktionen.

För möjliggörande av industriens fortsatta rationalisering är det emeller-

tid också nödvändigt att yngre arbetskraft nyanställas och yrkesutbildas. Med de arbetsförhållanden, som numera kunna erbjudas inom industrien, framförallt vid driften i storbrott, torde nyrekrytering av ung arbetskraft i den begränsade omfattning, varom fråga är, enligt utredningens mening knappast möta allvarligare svårigheter.

d. Säkerställande av den äldsta arbetskraftens fortsatta sysselsättning.

I de av departementschefen lämnade direktiven för stenindustriutredningen framhölls, att stenarbetarnas och stenkommunernas sociala behov noga måste beaktas, om avveckling av de statliga steninköpen kommer till stånd. Det förutsattes också att utredningen skulle pröva vissa frågor av socialpolitisk natur och i samband därmed uttalades att utredningen borde taga vara på ett uppslag, som lämnades i granitutredningens betänkande, enligt vilket arbetare över 60 år borde kunna erhålla statlig förtidspension. En dylik pensionering skulle göra det ur social synpunkt lättare att lägga ned mindre arbetsplatser med övervägande äldre arbetare.

Stenindustriutredningen har i samband med förordande av en avveckling av de statliga stenbeställningarna framhållit, att gat- och kantstensindustrien därvid icke kan befrias från varje statlig kontroll. Tvärtom måste enligt utredningens mening åtskilliga frågor, som beröra denna industri och den däri sysselsatta arbetsstyrkan, alltjämt följas och i viss mån regleras från det allmännas sida. Detta gäller i första hand storleken av den arbetsstyrka, som hålles sysselsatt med gat- och kantstenstillverkning.

Då utredningen i det föregående förordat, att industrien beredes möjligheter till en viss, om än begränsad, nyrekrytering av arbetskraft, så har den därvid icke förbisett risken av att det ur industriföretagens synpunkt kunde finnas önskvärt att — i samband med sådan nyrekrytering inom ramen av en mot förbrukningen av industriens produkter svarande maximerad arbetsstyrka — avskeda äldre arbetstagare och ersätta dem med yngre, fullgod arbetskraft.

I den mån nu avsedda arbetstagare icke längre på grund av hög ålder — åtskilliga av de nu sysselsatta arbetarna äro mer än 60 år — eller av andra skäl förmå fullgöra en normal arbetsprestation innebure dessa arbetares ersättande med yngre arbetskraft ett steg mot en i och för sig önskvärd rationalisering av industrien.

Även den förordade, intensifierade övergången från småbrottsdrift till storbrottsdrift innebär risker för permittering av äldre arbetstagare, enär omkring 250 av de sysselsatta arbetare, vilkas ålder överstiger 60 år, äro sysselsatta i småbrott.

Ur samhällets synpunkt torde emellertid övervägande skäl för närvarande tala för, att de äldre arbetstagarnas yrkesskicklighet och arbetsprestationer i möjligaste mån tillvaratages och att deras fortsatta sysselsättning tryggas, så länge de själva önska kvarstå i sitt arbete. Att så sker torde av skäl, för

vilka utredningen i det föregående redogjort, även vara ett företagens intresse. Emellertid måste man enligt utredningens mening räkna med att ett eller annat företag kan komma att avskeda äldre arbetskraft och ersätta densamma med yngre i större utsträckning än som motsvarar en naturlig avgång av åldersskäl. Detta skulle kunna tänkas ske under hänvisning till önskemålen om småbrottens avveckling och om tillverkningens rationalisering samt icke minst med hänsyn till nödvändigheten att hålla den inom industrien sysselsatta sammanlagda arbetsstyrkan inom en med hänsyn till möjligheterna att avsätta industriens produkter vid varje tidpunkt begränsad ram.

Den statliga nämnd, som utredningen förordar för kontroll över stenindustrien, synes böra tilldelas befogenheten att vidtaga erforderliga åtgärder till tryggnad av ifrågavarande äldre arbetstagares fortsatta sysselsättning inom sitt yrke. Sådana åtgärder synas möjliga att vidtaga utan att industriens rörelsefrihet i väsentlig grad hindras.

Såsom villkor för tillstånd att utnyttja buffertlagret bör föreskrivas skyldighet för vederbörande industriföretag att icke utan nämndens tillstånd avskeda eller på annat sätt minska sysselsättningen, då detta icke föränledes av skäl, vilka äro tillämpliga inom andra industrier. Nämnden synes böra lämna sådant tillstånd exempelvis, då arbetstagaren blivit berättigad till folkpension enligt gällande grunder och hans arbetsförmåga icke längre utgör tillräckligt skäl till att han sysselsättes inom yrket i stället för yngre arbetstagare.

Nämnden synes emellertid jämväl böra äga möjlighet att till säkerställande av äldre arbetstagares fortsatta sysselsättning i undantagsfall föranstalta om upphandling av sten, som därvid tillföres buffertlagret på sätt utredningen i det föregående förordat.

1937 års granitutrednings uppslag att bereda arbetare inom gat- och kantstensindustrien tjänstepension vid 60 års ålder torde i nuvarande situation inom industrien sakna aktualitet. Såväl förhållandena på arbetsmarknaden som de numera gällande bestämmelserna om folkpension ha medverkat härtill.

Utredningen har i varje fall icke kunnat finna förenligt vare sig med arbetstagarnas, arbetsgivarnas eller statens intressen att genom förtidspensionering undandraga från produktionen de äldre stenhuggarnas yrkesskicklighet och arbetsförmåga, även om dessa med stigande ålder av naturliga skäl minska.

Skulle emellertid i undantagsfall särskilt starka skäl tala för beviljande av särskilda pensionsförmåner åt viss stenhuggare, bör nämnden vara förhindrad att taga initiativ härtill genom framställning till Kungl. Maj:t.

e. Åtgärdernas betydelse för kommunerna.

Utredningens förslag beröra i viss mån förhållandena inom de av stenindustrien berörda kommunerna. Särskilt gäller detta den av utredningen förordade intensifierade övergången från småbrottsdrift till storbrottsdrift.

Redan i det föregående har utredningen erinrat om, att den i enlighet med sina direktiv icke upptagit till prövning föreliggande möjligheter att skapa nya industrier i sådana kommuner, i vilka förhållandena inom stenindustrin medfört svårigheter. Däremot har utredningen haft att söka bedöma i vad mån ytterligare svårigheter för vissa kommuner kunna uppkomma, om arbetare till följd av förordade rationaliseringsåtgärder bringas att flytta till andra kommuner. Övergången från småbrotts- till storbrottsdrift kan tänkas giva upphov till dylika svårigheter.

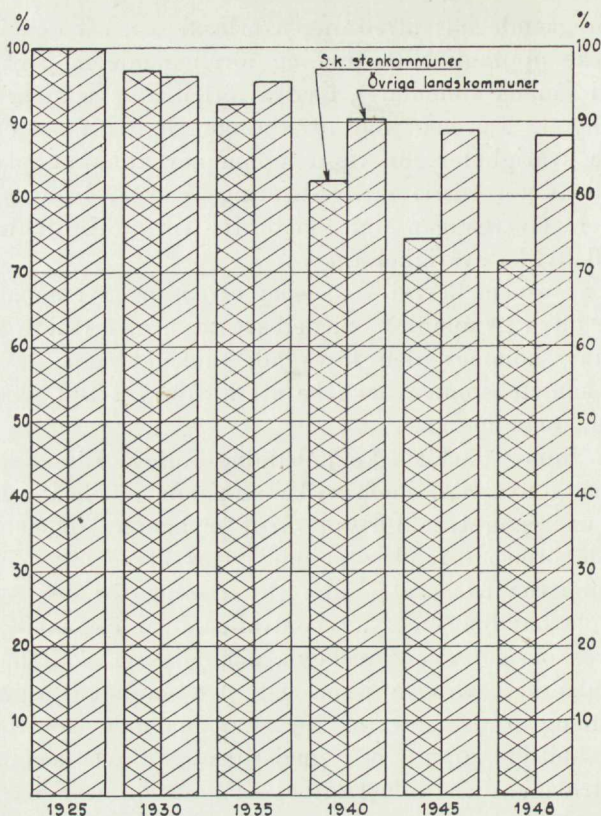
Övergången avses emellertid — såsom utredningen i annat sammanhang påvisat — icke bliva genomförd omedelbart, utan anses böra ske successivt. På grund härav kommer den förordade omläggningen av driftsformerna inom gat- och kantstensindustrin icke att alltför kraftigt göra sig märkbar inom de skilda kommunerna.

Utredningen finner därför icke anledning föreslå särskilda åtgärder till stöd för sådana kommuner, inom vilka slopande av småbrottsdriften utan samband med övergång till storbrottsdrift måhända kommer att äga rum.

Följande redogörelse rörande stenindustriens utvecklingsmöjligheter inom de olika kommunerna avser att tjäna till ledning för den myndighet, som får sig anförtrott handhavandet av kontrollen över öppnandet av nya stenbrott m. m. ävensom för den föreslagna nämnd, som skall ha att följa och närmare övervaka utvecklingen inom gat- och kantstensindustrin. Som i annat sammanhang föreslagits (s. 55) skall nämnda kontroll omfatta utnyttjandet av samtliga granit- och gnejstillgångar. Då emellertid gat- och kantstensindustrin är den industrigren, som utredningen har att behandla, omfattar följande rekommendationer rörande den fortsatta stendriften endast tillverkning av gat- och kantsten. Angående tillstånd till öppnandet av nya eller fortsättning av driften i gamla stenbrott för brytning av andra stenprodukter än gat- och kantsten, tala särskilt naturskyddets synpunkter för, att samma restriktiva tillämpning vid tillståndsgivningen följes, som utredningen förordat beträffande gat- och kantsten.

Om stenindustriens betydelse för de olika kommunerna, särskilt ur ekonomiska synpunkter, har utredningen inhämtat uppgifter från representanter för kommunerna, industriföretagen m. fl. Då utredningen i det följande lämnar en redogörelse för möjligheterna till bibehållande av gat- och kantstensindustri i de särskilda kommunerna har den utgått från de av nämnda representanter framförda synpunkterna.

Åtskilliga kommuner främst inom Göteborgs och Bohus samt Blekinge län men även inom Hallands, Kristianstads och Kalmar län, där stenindustrin varit av större omfattning, ha haft betydande svårigheter under industriens nedgångsperioder. Dessa kommuner ha varit utsatta för kraftigare avfolkning än andra, en avfolkning som icke kunnat förhindras genom startande av nya industrier eller genom utveckling i tillräcklig omfattning av andra näringsgrenar. Följande diagram utvisar folkmängdens förändringar i de typiska stenkommunerna inom Göteborgs och Bohus län jämförda med samma förändringar i vissa övriga landskommuner i länet.

Folkmängdens förändringar inom vissa landskommuner i Göteborgs och Bohus län åren 1925—1948.

Procentsatserna äro beräknade på folkmängdens storlek den 31 december under angivna år. Undantagna äro dels kommuner i närheten av Göteborg, som på grund av sin närhet till staden ökat sin folkmängd, dels kommuner som under angivna tidsperiod införlivats med stad.

Även vissa stenkommuner i Blekinge län ha varit utsatta för liknande avfolkning; särskilt gäller detta Tjurkö, Sturkö och Listerby kommuner.

Stenkommunernas ekonomi har härvid blivit försämrade, särskilt där stenindustrien varit antingen den huvudsakligaste eller en av de mera betydelsefulla näringsgrenarna. I flertalet av dessa kommuner har dock redan tidigare storbrottsdrift påbörjats, vilket är ägnat att underlätta fortsatt övergång till denna driftsform.

För kommuner däremot där stenindustrien varit eller numera är av mera underordnad betydelse och där stentillgångarna enligt utredningens mening äro så belägna eller beskaffade att stembrytning ur transportsynpunkt eller ur tekniskt ekonomiska synpunkter icke anses lämplig måste man — även om småbrottsdrift under en övergångstid anses böra bibehållas — räkna med en nedläggning av industrien.

Omfattningen av den huvudsakligaste småbrottsdriften för gat- och kantsten i de olika kommunerna inom Göteborgs och Bohus län samt Blekinge län framgår av följande sammanställningar över antalet småbrott och antalet sysselsatta arbetare vid slutet av år 1948, ävensom åldersfördelningen mellan dem.

L ä n K o m m u n	Antal små- brott st.	Antal arbetare och åldersfördelning						Summa
		—30 år	31—40 år	41—50 år	51—60 år	61—70 år	71— år	
<i>Göteborgs och Bohus län.</i>								
Hogdal	13	1	1	5	6	3	1	17
Lommeland	8	—	8	13	6	5	—	32
Näsinge	19	—	1	7	7	10	3	28
Skee	72	2	14	30	23	28	5	102
Tanum	24	1	5	9	13	9	1	38
Kville	1	—	—	—	2	3	—	5
Svenneby	19	—	4	9	5	8	2	28
Bottna	6	—	—	3	1	1	1	6
Bärfendal	3	—	—	—	2	1	—	3
Tossene	80	3	12	34	31	30	2	112
Askum	64	2	15	27	16	23	3	86
Bro	25	—	1	4	19	11	1	36
Brastad	27	—	3	7	15	8	2	35
Lyse och Lysekils stad	83	1	9	24	48	22	9	113
Summa	444	10	73	172	194	162	30	641
%		1,5	11,4	27,0	30,2	25,2	4,7	
<i>Blekinge län.</i>								
Sturkö	20	—	1	8	7	11	2	29
Tjurkö	5	—	—	—	1	4	—	5
Hasslö	5	—	1	—	1	4	2	8
Listerby	3	—	—	1	3	11	3	18
Ronneby landskommun	5	—	—	—	—	4	2	6
Gammalstorp	2	—	—	—	3	1	—	4
Asarum	9	—	—	3	4	3	2	12
Karlshamn	1	—	—	—	1	4	—	5
Mörå	18	—	2	5	4	9	4	24
Summa	68	—	4	17	24	51	15	111
%		—	3,5	15,3	21,7	46,0	13,5	

Liksom antalet med småbrottsdrift sysselsatta arbetare i de särskilda kommunerna är mycket olika så är också förekomsten av lämpliga stentillgångar mycket olika. Även beroendet av stenindustrin ur ekonomisk synpunkt varierar från kommun till kommun. En redogörelse för förhållandena inom de typiska stenkommunerna inom Göteborgs och Bohus län lämnas i det följande. Inom Blekinge, Hallands, Kristianstads och Kalmar län äro förhållandena i stort sett likartade.

Kommuner i Göteborgs och Bohus län.

Hogdals och Lommelands kommuner:

Därest storbrottsdrift inom kommunerna icke är möjlig ur tekniska och ekonomiska synpunkter, bör en successiv avveckling av industrien eftersträ-

vas. Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke lämnas utom i undantagsfall, då man av sociala skäl anser nödvändigt sysselsätta viss äldre arbetskraft i sådant brott. Ur kommunal synpunkt torde en avveckling av stenindustrien icke medföra större svårigheter. Från och med den 1 januari 1952 komma Hogdals, Lommelands, Näsinge och Skee kommuner att sammanslås till en kommun enligt beslutad ny kommunindelning.

Näsinge kommun:

Inom kommunen finnes goda möjligheter att öppna storbrott, varför småbrottsdriften kan helt avvecklas. Kommunens representanter ha framhållit, att några större svårigheter för de vid stenindustrien anställda med hänsyn till bostädernas och de lämpliga storbrottsplatsernas inbördes belägenhet icke komma att uppstå.

Skee kommun:

Samtliga småbrott kunna avvecklas, därest stentillverkningen i befintliga storbrott i närheten av Krokstrand fortsätter och nya storbrott öppnas i andra delar av kommunen.

Tanums, Kville och Svenneby kommuner:

Därest storbrottsdrift inom kommunerna icke är möjlig ur tekniska och ekonomiska synpunkter, bör en successiv avveckling av industrien eftersträvas. Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke lämnas utom i undantagsfall, då man övergångsvis av sociala skäl anser nödvändigt sysselsätta viss äldre arbetskraft. Några svårigheter ur kommunala synpunkter torde icke komma att uppstå vid en avveckling. Enligt beslutad ny kommunindelning kommer folkmängden i Tanums kommun att öka med cirka 45% i förhållande till den nuvarande, då såväl Lurs kommun som Grebbestads köping skola ingå i den nya kommunen. Kville och Svenneby kommuner skola jämte Bottna bilda en kommun.

Bottna och Bärfealds kommuner:

Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke lämnas. Arbetarna inom Bottna kommun torde kunna beredas sysselsättning vid befintlig stenförädlingsindustri.

Tossene kommun:

Enligt vad utredningen inhämtat från industriföretagen torde driften vid en stor del av förefintliga småbrott komma att sammanföras till storbrott. Då stor- och finstensindustrien inom kommunen är av betydande omfattning, torde några svårigheter icke uppstå för stenarbetarna vid en successiv avveckling av småbrottsdriften, även om de icke alla kunna överföras till planerade storbrott. Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke läm-

nas utom i undantagsfall, då man av sociala skäl övergångsvis anser nödvändigt att sysselsätta viss äldre arbetskraft.

Åskums kommun:

Inom kommunen finnes stora möjligheter att öppna lämpliga storbrott. En avveckling av småbrottsdriften behöver därför icke medföra större svårigheter. Kommunens och stenarbetarnas representanter ha framhållit, att det är ett mycket stort önskemål att gat- och kantstenstillverkningen helt förläggas till storbrott. Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke lämnas utom i undantagsfall, då man övergångsvis av sociala skäl anser nödvändigt att sysselsätta viss äldre arbetskraft.

Bro och Brastads kommuner:

Tillverkningen av gat- och kantsten bör förläggas till storbrott. Bro kommuns representanter ha för sin del framhållit, att enligt deras åsikt småbrottsdriften helt kan avvecklas. En dylik avveckling i dessa båda kommuner torde icke medföra några större svårigheter för kommunerna. Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke lämnas.

Lyse kommun:

Storbrott finnas inom kommunen och all tillverkning av gat- och kantsten kan förläggas till dylika brott. De kommunala representanterna ha framhållit, att arbetarna utan större svårigheter kunna överföras till storbrott. Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke lämnas. Enligt beslutad ny kommunindelning kommer Lyse kommun från och med den 1 januari 1952 att ingå i Lysekils stad.

Lysekils stad:

Stentillverkningen inom staden bedrivs för närvarande av ett enda bolag. I anslutning till av bolaget lämnade uppgifter förefaller även här en övergång till storbrottsdrift vara möjlig. Stentillverkningen inom staden kan därför i huvudsak förläggas till storbrott. Tillstånd till öppnandet av nya småbrott bör icke lämnas utom i vissa undantagsfall, då man övergångsvis av sociala skäl anser nödvändigt sysselsätta viss äldre arbetskraft.

Kommuner i Blekinge län.

Av sammanställningen å s. 81 framgår att småbrottsdriften inom de kommuner i detta län, där stenindustri finnes, är av liten omfattning. Möjligheter att övergå till sådan storbrottsdrift, som är ekonomiskt lönande, synes knappast föreligga i någon av dessa kommuner.

Småbrottsdriften torde därför få bibehållas tillsvidare. En koncentration av stentillverkningen till ett mindre antal kommuner och en rationalisering av driften bör dock målmedvetet eftersträvas.

Kommuner i Hallands, Kristianstads och Kalmar län.

I dessa län är gat- och kantstenstillverkningen numera icke av mera betydande omfattning. Icke heller torde beträffande någon särskild kommun i dessa län stenindustrin vara av sådan betydelse, att en avveckling av förekommande småbrottsdrift skulle medföra nämnvärda svårigheter, även om denna driftsform icke skulle kunna ersättas med storbrottsdrift.

Öppnandet av småbrott för ny arbetskraft inom dessa län bör alltså icke medgivnas utom i undantagsfall, då man övergångsvis av sociala skäl anser nödvändigt att sysselsätta viss äldre arbetskraft.

f. Anslag för stenbeläggningsarbeten.

För att den av utredningen förordade lösningen av det nu aktuella stenindustriproblemet skall kunna genomföras, kräves att man kan räkna med en kontinuerlig och icke alltför liten årlig förbrukning av gat- och kantsten inom landet.

Utredningen vill erinra om att statsutskottet vid 1948 års riksdag i sitt utlåtande rörande sjätte huvudtiteln (nr 6 s. 37 och 38) i anledning av väckta motioner yttrade sig rörande utförande av stenbeläggningar. Utskottet ifrågasatte därvid huruvida icke en ökad användning av smågatsten vore att förorda vid genomförande av det aktuella permanentbeläggningsprogrammet. Detta uttalande har godkänts av riksdagen.

Vid en försiktig beräkning har behovet av smågatsten i genomsnitt för en längre period ansetts uppgå till minst 380 000 m² per år, varav 280 000 m² i städerna och 100 000 m² å landsbygden. För storgatsten har behovet ansetts vara 100 000 m² per år och för kantsten, främst råkantsten, 400 000 m² per år.

Storgatsten användes främst till företag för vilka statsbidrag icke utgår. Den angivna kvantiteten motsvarar i stort sett den nuvarande förbrukningen. Med anledning härav anser sig utredningen kunna utgå från att denna förbrukning alltjämt kommer att ske utan särskilda åtgärder från statens sida beträffande anslag.

Av tabellen å s. 42 framgår visserligen att i samband med denna förbrukning vissa kvantiteter storgatsten lämnats utan ersättning från statens förråd. På grund av att storgatsten användes för speciella ändamål torde förbrukningen i stort sett vara oberoende av, huruvida stenen lämnas utan ersättning.

Smågatsten användes, som tidigare omtalats *dels* i den av staten ombesörjda allmänna väg- och gatuhållningen på landsbygden och i vissa mindre städer, *dels* i den av städer och vissa kommuner ombesörjda allmänna väg- och gatuhållningen inom sina områden, *dels ock* av städer och samhällen i sin övriga, icke statsbidragsberättigade väg- och gatuhållning. Fördelningen av stensättningsbehovet på dessa tre kategorier kan, som ovan nämnts, antagas utgöra 100 000 m² per år på den första och 280 000 m² per år på de två

andra. Fördelningen mellan de två sistnämnda är dock svår att göra. Utredningen anser sig approximativt kunna räkna med 260 000 m² per år för den statsbidragsberättigade delen och 20 000 m² per år för den icke statsbidragsberättigade.

Till stöd för utförande av stenbeläggningar stå för närvarande olika anslag till buds. Nedan lämnas en redogörelse härför.

För *vägbeläggningar* beviljas årligen ett anslag, vilket avräknas mot automobilskattemedlen. Detta anslag, som varit tillgängligt från och med budgetåret 1946/47, har anvisats med följande belopp

Budgetår	Milj. kr.
1946/47	4,8
1947/48	25,0
1948/49	25,0
1949/50	15,0

Från att tidigare ha avsett blott företag inom den statliga väg- och gatu-hållningen, avser det från och med budgetåret 1948/49 jämväl beläggningar i städer och samhällen, som äro väghållare.

Några bestämmelser finnas icke fastställda i fråga om till vilka slag av beläggningar anslaget må användas. Av väg- och vattenbyggnadsstyrelsens uppläggning av beläggningsfrågan till 1947 års riksdag framgår emellertid indirekt att bituminösa beläggningar då åsyftades, nämligen dels av anslagsberäkningen, dels av uttalanden om maskindrif och arbetskraft. Något hinder att använda anslaget till andra än bituminösa beläggningar föreligger dock icke. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen avser även att under år 1949 med medel från detta anslag utföra beläggning av annat slag.

Sedan många år har emellertid funnits ett särskilt anslag till *stensättning av vägar*, avsett för såväl statlig som kommunal allmän väghållning. Detta har anvisats med följande belopp:

Budgetår	Milj. kr.	Budgetår	Milj. kr.
1934/35	¹⁾ 4,0	1942/43	—
—	4,0	1943/44	1,0
1935/36	1,0	1944/45	1,0
1936/37	—	1945/46	1,0
1937/38	3,0	1946/47	1,8
1938/39	3,0	1947/48	1,3
1939/40	3,0	1948/49	0,1
1940/41	4,0	1949/50	0,1
1941/42	4,0		

¹⁾ För budgetåret 1934/35 anvisades 4 milj. kr. under rubriken »Fonden för förlag till statsverket». I övrigt ha anslagen täckts av automobilskattemedlen.

De anvisade medlen förbrukades till en början successivt. Vid ingången av budgetåret 1948/49 uppgingo emellertid de disponibla medlen i anslaget till sammanlagt 5,1 miljoner kronor. Anledningen till denna stora reservation får helt tillskrivas att byggnadstillstånd erhållits endast i mycket begränsad omfattning. Efter vad väg- och vattenbyggnadsstyrelsen meddelat äro samtliga medel såtillvida disponerade, att de äro fördelade på skilda beläggningsföretag, vilka dock icke kunnat komma till utförande.

För den kommunala väg- och gatuhållningen finnes möjlighet till statsbidrag även från anslaget till *bidrag till byggande av vägar och gator*. Detta anslag belastas emellertid jämväl med alla andra slag av byggnadsarbeten, varför det kan disponeras för beläggningsarbeten blott till viss begränsad del. Anslaget har under senare år uppgått till följande belopp:

Budgetår	Milj. kr.
1944/45	2,0
1945/46	2,5
1946/47	8,0
1947/48	10,0
1948/49	5,0
1949/50	¹⁾ —

¹⁾ Formellt anslag å 100 kr.

Vad till en början rör frågan, huruvida de två först redovisade anslagen böra sammanslås till ett gemensamt beläggningsanslag för alla slag av beläggningar eller uppdelas på skilda anslag för stenbeläggningar, cementbetongbeläggningar och bituminösa beläggningar, så har detta i och för sig intet att betyda ur de synpunkter, som nu äro i fråga. Som utredningen senare kommer att visa kan det emellertid bliva nödvändigt att verkställa viss förskjutning mellan de statliga och de kommunala arbetena. En sådan förskjutning bör vara möjlig att verkställa vare sig det ifrågavarande anslaget avser alla slag av beläggningar eller blott stenbeläggningar.

Det kan vidare knappast ankomma på utredningen att bedöma huru stora anslag, som böra anvisas för beläggningar, ej heller den lämpliga omfattningen av de årliga beläggningsprogrammen för beläggningsverksamheten i dess helhet.

Med anledning av att de vägar och gator, som böra stenbeläggas och således förses med högklassig beläggning, måste höra till dem, som i första hand kräva beläggning, böra de emellertid stå långt fram på beläggningsprogrammet.

Vad först beträffar de statliga arbetena, så varierar givetvis omfattningen av beläggningsprogrammet med anslagen. Storleksordningen framgår dock av att nya beläggningar utfördes under arbetsåren 1947 och 1948 till en omfattning av cirka 1,5 miljoner m² respektive 4,2 miljoner m². Vid denna storleksordning av beläggningsprogrammet bör det icke möta svårigheter att inom detsamma ram övergå från bituminös beläggning till stenbeläggning i minst

den omfattning, som ovan förutsatts. Utredningen anser sig därför kunna utgå från att en grundkostnad, motsvarande kostnaden för bituminös beläggning, kan anses vara inräknad i beläggningsanslaget.

Vad så rör kommunala arbeten blir bedömningen svårare. Sådana ha nämligen under senare år utförts i betydligt större omfattning än som motsvarar för dem disponibla statsanslag. Detta försvårar ett bedömande, huruvida man även i detta fall kan räkna med att i ovannämnda anslag ingår en grundkostnad motsvarande kostnaden för bituminös beläggning. Utredningen anser sig emellertid kunna göra detta och utgår således i det följande från att anslagen äro dimensionerade i anslutning härtill.

Under denna förutsättning bör det vara tillfyllest att utredningen allenast går in på de merkostnader, som uppstå på grund av att stenbeläggningar användas i stället för bituminösa beläggningar.

I det föregående har utredningen under jämförelse ur ekonomisk synpunkt mellan olika beläggningar angivit kostnaderna för desamma. Därvid har beläggning med smågatsten angivits draga en kostnad av 16 kronor per m² och högklassig bituminös beläggning 10 kronor per m². Kostnadsskillnaden dem emellan utgör således 6 kronor per m². Utredningen har emellertid i det föregående även angivit, att högklassiga beläggningar av typ, som kan jämföras med stenbeläggning, för närvarande icke utföras. Med hänsyn till behovet att snabbt belägga stora väg- och gatulängder har man låtit sig nöja med något enklare bituminösa beläggningar. De kraftigaste, som nu utföras, kosta i runt tal 8 kronor per m². Om man utgår från att i det nuvarande beläggningsanslaget icke inbegripas beläggningar, som äro dyrare än 8 kronor per m², måste man räkna med en merkostnad av omkring 8 kronor per m² för övergång till stenbeläggningar. Anslagsmässigt skulle alltså krävas ett tillskott av 8 kronor per m².

Vid bedömande av den härav uppkommande merkostnaden måste hänsyn tagas till det förhållandet att stenbeläggningar på vägar utföras mellan kantstöd av betong. Dessa kunna överslagsvis anses kosta lika mycket per m² som själva stenbeläggningen. I detta sammanhang inverka kantstöden således icke på annat sätt än att de öka beläggningens yta. För det statliga vägväsendets vidkommande får man därför räkna med en total beläggningsyta av 110 000 à 120 000 m² och för den del av det kommunala, till vilken statsbidrag utgår, med omkring 300 000 m². Dessa beläggningsytor motsvara ökade anslagsbelopp av cirka 1 miljon kronor respektive cirka 2,3 miljoner kronor eller tillhoppa cirka 3,3 miljoner kronor. Därvid har för anslaget till det kommunala vägväsendet förutsatts 95 % statsbidrag.

Med hänsyn till vad tidigare sagts om å ena sidan behovet av en kontinuerlig och icke alltför liten årlig förbrukning inom landet och å andra sidan vanskligheten att få den kommunala förbrukningen jämn, bör medelstildelningen avseende såväl grundkostnaden som tilläggskostnaden göras på sådant sätt, att den statliga förbrukningen i viss mån kan tjäna som utjämning för att erhålla jämn förbrukning. Om den kommunala förbrukningen ett år skulle

sjunka avsevärt under normalt belopp, bör den statliga kunna i motsvarande grad ökas. Vid motsatt förhållande, då den kommunala förbrukningen tillfälligt ökar, bör erforderlig reglering kunna ske över buffertlagret. Vad nu anförts torde bliva aktuellt särskilt i samband med övergång från nuvarande ordning till den av utredningen föreslagna och kan kanske därför i viss mån betraktas som en övergångssvårighet.

Användningen av *kantsten* har på senare år fått större aktualitet än tidigare. Detta beror bland annat på beläggningsarbeten i samhällen, där — oavsett beläggningstyp — gångbanor avgränsas från körbanan med kantsten, i regel råkantsten. Den ökade användning av kantsten, som utredningen ansett sig kunna räkna med, beror alltså icke på ökad stenbeläggning. Med anledning härav sammanhänger erforderliga anslag för kantsten icke alls med anslagen för stenbeläggningar. Strängt taget borde därför i nu förevarande sammanhang någon uppräknings av nuvarande beläggningsanslag icke erfordras för kantstenens del. Under de allra sista åren har emellertid — trots att kantsten icke ingår i de statliga stenbeställningarna — sådan tillförts de statliga stenlagren i utbyte mot smågatsten. Denna kantsten har därefter utan ersättning ställts till förfogande för statliga och kommunala beläggningsarbeten. Värdet härav har beräknats till omkring 200 000 kronor per år, med vilket belopp beläggningsanslaget bör uppräknas.

Man kan alltså räkna med att ett genomförande av utredningens förslag kräver att det eller de anslag, som avses för de statliga och kommunala beläggningsarbetena, ökas med i runt tal 3,5 miljoner kronor per år.

Samtidigt med att sålunda de å riksstaten under sjätte huvudtiteln anvisade anslagen till beläggningar ökas med nyssnämnda belopp, bör det å femte huvudtiteln anvisade anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m. kunna minskas med det belopp, som, därest utredningens förslag icke genomföres, erfordras för bestridande av kostnaderna för statliga stenbeställningar. I det för budgetåret 1949/50 anvisade reservationsanslaget av 17 miljoner kronor till kostnader för arbetslöshetens bekämpande har för statliga stenbeställningar inräknats ett belopp av 2,6 miljoner kronor.

De åtgärder, som utredningen föreslår, böra genomföras om möjligt redan från och med budgetåret 1950/51. Den ovan nämnda ökade belastningen på de anslag, från vilka beläggningar finansieras, skulle alltså inträda från den tidpunkten. Då emellertid anslagen för budgetåret 1950/51 utnyttjas för utförande av beläggningar arbetsåret 1951, kan man icke räkna med stenbeställningar till dessa beläggningar förrän under senare delen av budgetåret 1950/51. För den förra delen kräves alltså statliga stenbeställningar i vanlig ordning. Anslagsposten för statliga steninköp, ingående i det under femte huvudtiteln anvisade anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m., bör därför för det nämnda budgetåret anvisas med i runt tal hälften av det sedvanliga beloppet.

I denna anslagspost bör inräknas jämväl kostnad för sedvanlig inköps- och lagerkontroll. Som utredningen i det följande framhåller bör denna kontroll framdeles bli av mindre omfattning än för närvarande och kostnaden för

densamma bör då täckas antingen av särskilt anslag eller inräknas i vägförvaltningarnas avlöningsanslag. På grund av att budgetåret 1950/51 enligt utredningens förslag emellertid blir ett övergångsår, bör den totala kostnaden för detta budgetår i sin helhet bestridas av anslagsposten till steninköp. Kostnaden bör för budgetåret beräknas till 60 000 kronor.

Den sålunda föreslagna anordningen lämpar sig väl bland annat med hänsyn till att det lär taga viss tid innan den statliga nämnden, som avses börja sitt arbete med ingången av nämnda budgetår, hinner träffa erforderliga överenskommelser med industrien och i övrigt komma i gång med sitt arbete.

g. Arbetskraft för stenbeläggningsarbeten.

När det gäller arbetskraft för de egentliga stenbeläggningsarbetena, är det två frågor, som äro särskilt aktuella, nämligen dels frågan om tillgång till arbetskraft med för arbetet erforderlig yrkeskunskap och vana, dels tillgång överhuvudtaget på arbetskraft till arbeten av detta slag.

Stenbeläggningsarbeten kräva liksom andra beläggningsarbeten speciell yrkeskunskap och vana hos arbetarna. Utredningen har med anledning härav ansett erforderligt undersöka huruvida det inom landet för närvarande finnes tillräckligt stor arbetsstyrka, van vid de speciella stensättningsarbetena, eller huruvida genomförandet av det årliga program, som utredningen ansett vara lämpligt, skulle kräva överförandet av ny arbetskraft till detta område. Det har därvid befunnits vara mycket svårt att få fram exakta uppgifter. De nedanstående syfta därför endast till att giva en uppfattning om storleksordningen.

Totalt räknar utredningen med att nya stenbeläggningar skola utföras till en omfattning av minst 480 000 m² per år. Jämsides därmed skola äldre beläggningar underhållas. Detta underhåll sker genom justeringsstötning, dels genom omsättningar. Någon direkt erfarenhet föreligger ej rörande de ytor, som årligen måste omsättas. Utredningen anser sig emellertid ha skäl uppskatta storleksordningen till 50 000 à 100 000 m² per år. Totalt kräves alltså för närvarande sättning av i runt tal 550 000 m² per år, varav 430 000 m² i städer och samhällen och 120 000 m² på landsbygden.

Enligt uppgifter, som utredningen inhämtat, finnes för närvarande inom landet en arbetsstyrka, van vid arbeten av detta slag, av cirka 450 man, varav 370 i städer och samhällen och 80 på landsbygden. Med en normal arbets-effekt vid utförande i större skala av nya beläggningar av i genomsnitt 15 m² beläggningsyta per arbetare och dag (däri inräknat stödkanter m. m.) och med en arbetssäsong av 6 à 7 månader torde den nämnda arbetsstyrkan vara tillfyllest även om man tar hänsyn till den mindre arbetseffekt som erhålles vid mindre arbeten och underhåll.

Någon svårighet med hänsyn till tillgången på yrkeskunnig arbetskraft att genomföra det avsedda programmet synes alltså icke föreligga. Av vikt är emellertid att behovet av gatstensbeläggningar tillgodoses genom utförande

av sådana i någorlunda konstant omfattning årligen, så att specialarbetarna kunna påräkna regelbunden sysselsättning. Eljest äventyrar man rekryteringen till yrket.

Den andra frågan rörande arbetskraft till stensättningsarbeten sammanhänger med svårigheten vid nuvarande brist på arbetskraft att överhuvudtaget få tilldelning av arbetskraft till väg- och gatuväsendet. Stenbeläggningarna kräva nämligen proportionsvis mera arbetskraft än bituminösa beläggningar.

Under det att utvecklingen gått därhän att andra beläggningsarbeten, främst de bituminösa, kunnat rationaliseras genom införande av maskindrift, utföras allttjämt stenbeläggningarna för hand på hävdvunnet sätt. Den praktiskt taget enda rationalisering, som där skett, nämligen maskinstötningen, daterar sig från tiden före sista världskriget.

Enligt uppgifter, lämnade av en av våra entreprenadfirmer på beläggningsområdet, kan man i avrundade siffror och för större arbeten räkna med följande arbetskraftsbehov för produktion av högklassig bituminös beläggning respektive gatstensbeläggning.

För 5,5 cm tjock högklassig bituminös beläggning (130 kg per m²), lagd i två lager med användande av fullt moderna maskiner, åtgår 0,15 arbetskraftstimmar per m². Däri är inräknat icke blott arbetsstyrka vid asfaltverket och vid läggningmaskinen utan även den arbetsstyrka, som erfordras för framställning av den i beläggningen ingående makadamen.

För gatstensbeläggning med stödkanter av cementbetong åtgår 0,50 arbetskraftstimmar per m² av den sammansatta beläggningen. Däri är icke inräknat arbetskraft för framställning av gatstenen.

I intetdera fallet ingår transporter.

Arbetet på och i anslutning till platsen för beläggningen kräver således mera än tre gånger så mycket arbetskraft, när fråga är om stenbeläggning med stödkanter av cementbetong, än när fråga är om högklassig bituminös beläggning.

Vid bedömning av huru detta kan inverka på arbetskraftsfrågan, bör hänsyn tagas enbart till de avsedda nya beläggningarna med smågatsten, vilka inberäknat stödkanter anses uppgå till omkring 300 000 m² i städer och samhällen samt 110 000 à 120 000 m² för det statliga vägväsendet på landsbygden. En övergång till högklassig bituminös beläggning skulle innebära en besparing med i runt tal 13 000 respektive 4 500 dagsverken per år, vilket med en arbetssäsong av 6 månader motsvarar en arbetsstyrka av cirka 85 respektive cirka 30 man. I jämförelse med de totala arbetsstyrkor, som äro sysselsatta vid det statliga och det kommunala väg- och gatuväsendet, äro dessa tal försvinnande små.

Enligt utredningens mening bör därför arbetskraftsfrågan icke kunna utgöra hinder för genomförandet av det av utredningen förutsatta beläggningsprogrammet.

h. Organ för kontroll av stenindustrin.

De statliga åtgärder, som vidtagits till stöd åt stenindustrin, ha föranlett inrättandet av särskilda statsorgan för handläggning av med åtgärderna sammanhängande frågor. Nedan lämnas en kortfattad redogörelse för dessa organ, baserad för tiden till år 1938 på uppgifter ur granitutredningens betänkande.

Statens stenleveranscentral inrättades år 1916, sedan riksdagen samma år anslagit medel för upprättande av en lånefond, ur vilken lån skulle beviljas kommuner och vägdistrikt, som voro villiga att köpa gat- och kansten. Stenleveranscentralen hade till uppgift att dels förmedla lånen från lånefonden, dels verkställa fördelning för köparnas räkning av stenbeställningarna bland landets stenindustriföretag.

Kommunbeställningar verkställdes åren 1916 och 1917. Därefter upphörde hjälpverksamheten i denna form och ersattes med direkta statsbeställningar av gat- och kantsten. Upphandlingen av den för statens räkning avsedda stenen skedde under åren 1918—1924 genom försorg av stenleveranscentralen. Under dessa år utlämnades sten utan kostnad till statliga verk och förvaltningar och från och med år 1922 jämväl till vägdistrikt. Stenleveranscentralen hade att handlägga dessa frågor och därvid bedöma att stenen kom till användning enligt av Kungl. Maj:t lämnade direktiv.

Till chef för stenleveranscentralen förordnades arbetslöshetskommissionens vice ordförande, f. d. generaldirektören Pegelow, som i början av år 1923 efterträddes av dåvarande landshövdingen Malm. Vid sin utnämning till socialminister fick Malm till efterträdare direktören Allan Cederborg, som kvarstod som chef för centralen intill dess densamma upphörde med utgången av juni månad 1924.

Under återstoden av år 1924 och under år 1925 utlämnades sten genom *arbetslöshetskommissionens* försorg till dess all den upplagrade stenen var utlämnad.

Under de därpå följande åren, som ur exportsynpunkt voro goda år för gatstensindustrin, var intet statligt organ verksamt på detta område. Frågan härom blev emellertid åter aktuell efter krisen på exportmarknaden åren 1930 och 1931.

Sålunda tillsattes år 1931 *statens steninköpskommitté*, med dåvarande landshövdingen von Sydow som ordförande, sedan 1931 års riksdag anvisat medel för inköp av smågatsten för statens räkning. Kommittén fick till uppgift att verkställa statsbeställningar av gatsten i de av krisen inom stenindustrin berörda länen, främst Göteborgs och Bohus, Blekinge, Hallands samt Kalmar län. Åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen uppdrogs att ombesörja kontrollen över tillverkning och upplagring av stenen, varjämte styrelsen hade att verkställa utbetalning av likvid till stenindustriföretagen för levererad sten. Vidare bemyndigades styrelsen att genom försäljning från statens stenförråd söka på den svenska marknaden vinna avsättning av den för statens räkning inköpta stenen.

Denna steninköpskommitté var verksam åren 1931—1933. Vid slutet av dess verksamhet voro stora statliga stenlager upplagrade på grund av att avsättning icke vunnits i takt med stenleveranserna.

Från och med år 1934 började den upplagrade stenen användas genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens försorg vid statliga stensättningsarbeten.

En ny steninköpskommitté tillsattes år 1936, sedan samma års riksdag anvisat medel för nya statsbeställningar. Ordförande i kommittén blev kommerserådet Matz. Kommitténs uppdrag blev att verkställa statsbeställning av gatsten i de av krisen svårast hemsökta kommunerna inom de egentliga stendistrikten, främst i Bohuslän och Blekinge.

Kontrollen av tillverkningen, utbetalning av likvider till stenindustriföretagen samt avsättningen inom landet av den sålunda tillverkade stenen ombesörjdes alltjämt av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen.

Medan principen för statsbeställningarnas bedrivande åren 1931—1933 var den, att visst antal stenhuggare skulle sysselsättas med tillverkning av sten för statens räkning under viss i förväg bestämd tid, verkställdes de år 1936 påbörjade statsbeställningarna efter i viss mån andra grunder. Vid dessa senare statsbeställningar avsågs, att en viss avveckling av stenindustrien skulle ske. Statsbeställningarna utnyttjades härvid endast såsom en orderreserv. I första hand skulle sålunda sysselsättning beredas med tillverkning av sådan sten, som erfordrades för exportbeställningarnas effektuerande, och först i andra hand skulle tillverkas gatsten för statens räkning.

Denna nya steninköpskommitté ersattes från och med juli månad 1942 av en inom dåvarande statens arbetsmarknadskommission, numera kungl. arbetsmarknadsstyrelsen, inrättad särskild delegation för handhavandet av inköp av gatsten för statens räkning m. m. För delegationens arbete och för fördelningen av arbetsuppgifterna mellan delegationen och väg- och vattenbyggnadsstyrelsen gälla i huvudsak samma riktlinjer som under den andra steninköpskommitténs verksamhet. Beträffande delegationens sammansättning, arbetsuppgifter m. m. gälla följande av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelser:

Delegationen skall utgöras av arbetsmarknadskommissionens ordförande och chef, tillika ordförande i delegationen, samt fyra andra, av Kungl. Maj:t särskilt utsedda medlemmar, en av dem tillika vice ordförande, jämte två suppleanter. Förordnande gäller tills vidare.

Av delegationen skola handläggas ärenden rörande sådana inköp av gatsten för statens räkning, som Kungl. Maj:t uppdrager åt arbetsmarknadskommissionen att verkställa.

Beträffande inköpsverksamheten skola lända till efterrättelse följande villkor och bestämmelser:

1. Inköpen skola huvudsakligen avse smågatsten av den i Sveriges standardiseringskommissions standardtabeller såsom »Smågatsten 8—10 SVS-2» betecknade stensorten. I den mån enligt nedan meddelade bestämmelser storgatsten och råkantsten finnes böra inköpas, bör storgatsten vara av de i nämnda tabeller såsom »Storgatsten A 2 SVS-1» och »Storgatsten A 3 SVS-1» betecknade sorterna och råkantstenen av de i tabellerna såsom »Råkantsten 10—12, hög SVS-5» samt »Råkantsten 10—12, låg SVS-5» betecknade sorterna. Dock må »Storgatsten A 2 SVS-1» beställas med en höjd av endast 14—16 cm. Beställningarna böra till över-

vägande delen lämnas till företag i Bohuslän och Blekinge och må ske utan iakttagande av bestämmelserna i gällande upphandlingsförordning.

2. Sten, som inköpes, skall vara av prima beskaffenhet och skall nytillverkas samt levereras och upplagras vid kaj eller utlastningsplats. Lagring av inköpt sten skall under tid, som överenskommes i köpeavtalet vara kostnadsfri för staten. Priset för stenen må ej överstiga vederbörande stenindustriföretags självkostnadspris, lagringskostnad ej inberäknad.

3. Vid beslut om stenbeställningar har arbetsmarknadskommissionen att tillse, att beställningarna med avseende å omfattning, tidpunkt för verkställande samt fördelning å skilda företag bliva så avvägda, att de arbetstillfällena, som genom beställningarna beredas, fördelas på ett ur arbetslöshetssynpunkt lämpligt sätt. Företrädesvis bör sysselsättning beredas sådana arbetslösa arbetare inom stenindustrin, vilka hava svårigheter att övergå till annat yrke eller som äro försörjningspliktiga.

I den utsträckning arbetsmarknadskommissionen efter samråd med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen finner lämpligt, må i sådana fall, då på grund av det förefintliga stenmaterialets beskaffenhet smågatsten icke lämpligen kan tillverkas, storgatsten eller kantsten upphandlas.

4. Sedan arbetsmarknadskommissionen fattat beslut om inköp och bestämt bland annat myckenhet sten av olika sorter, priset å densamma samt lagringstiden, skall väg- och vattenbyggnadsstyrelsen lämnas meddelande härom med anmodan att vidare förfara med ärendet. För sådant ändamål har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att beträffande varje särskild beställning avsluta kontrakt med vederbörande företagare. Sådant kontrakt skall bland annat innefatta:

bestämmelser om den beställda stenens mängd och beskaffenhet samt om pris å densamma,

föreskrifter om beställningens utförande medelst nytillverkning, om ungefärlig tid för fullgörande av beställningen, om plats för leverans och upplagring av den tillverkade stenen samt därom att lagringskostnaden skall under angiven tid bestridas av företagaren,

förbindelse för vederbörande företagare, att, sedan stenen levererats och för statens räkning upplagrats i förråd å därför bestämd plats, ansvara för lagret ävensom att härför ställa säkerhet, som kan av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen godkännas,

erforderliga bestämmelser angående kontroll från statens sida å tillverkning, leverans och upplagring av den beställda stenen,

de föreskrifter angående anställandet av arbetare för beställningens utförande m. m., som arbetsmarknadskommissionen ur arbetsmarknadssynpunkt kan finna påkallat att uppställa såsom villkor för beställningen, samt

bestämmelse att tvist, som må uppstå angående förhållande som regleras genom kontraktet, skall hänskjutas till avgörande genom skiljemän.

Arbetsmarknadskommissionen äger föreskriva, att kontrakt skall innehålla bestämmelse om att hela den av vederbörande stenindustriföretag sysselsatta arbetsstyrkan skall vara underkastad de arbetsmarknadsreglerande åtgärder, som kommissionen finner påkallade.

Beträffande avfattningen av köpekontrakt skall samråd äga rum mellan väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och arbetsmarknadskommissionen. Så snart kontrakt tecknats, skall avskrift tillställas arbetsmarknadskommissionen.

5. På väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ankommer att tillse, att säljaren vederbörligen fullgör vad honom enligt träffat avtal åligger, samt att hava överinseendet över statens stenförråd.

6. Kontroll å tillverkning, leverans och upplagring av för statens räkning inköpt sten utövas inom Göteborgs och Bohus län av en av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen särskilt förordnad kontrollant samt inom övriga län av veder-

börande vägingenjör, allt enligt de närmare bestämmelser, som meddelas av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i samråd med arbetsmarknadskommissionen. Till biträde vid dylik kontroll må väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, i den mån så prövas erforderligt, efter samråd med arbetsmarknadskommissionen förordna platskontrollant. Avlöningsförmånerna till den inom Göteborgs och Bohus län förordnade särskilda kontrollanten skola bestämmas av arbetsmarknadskommissionen.

7. Beträffande användningen av statens gatsten gäller av Kungl. Maj:t därom meddelade särskilda föreskrifter.

Till medlemmar i delegationen förordnade Kungl. Maj:t landshövdingen Malte Jacobsson, tillika vice ordförande, byråchefen i väg- och vattenbyggnadsstyrelsen E. G. Braune, sedermera ersatt av förrådsdirektören i samma styrelse E. Nelander, direktören V. Kullgren i Uddevalla och förtroendemannen O. W. Karlsson i Göteborg. Till ersättare för Kullgren och Karlsson förordnades civilingenjören S. Mattsson respektive ombudsmannen O. Nilsson, båda i Göteborg.

De sålunda särskilt förordnade medlemmarna — förutom representanten för väg- och vattenbyggnadsstyrelsen — äga åtnjuta dagarvode med 20 kronor för varje dag de deltaga i delegationens sammanträden eller eljest i egenskap av medlemmar i delegationen utföra arbete för arbetsmarknadsstyrelsens räkning. Därjämte utgår resekostnads- och traktamentsersättning vid de resor, som de företaga för fullgörande av uppdraget. Kostnaderna för delegationen ha avförts på arbetsmarknadsstyrelsens avlöningsanslag, delposten till ersättningar, fastställda av Kungl. Maj:t. De ha uppgått till 5 600 kronor för budgetåret 1942/43 och för budgetåren därefter till högst 862 kronor och lägst 685 kronor.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har för sin befattning med gatstensinköpen i viss omfattning haft anställd särskild personal. Sålunda har på senare år varit anställda 7 kontrollanter för leveranskontroll m. m., tidigare uppgingo dessa till 9 à 10. För arbetet inom styrelsen avsågs från början en amanuens och ett skrivbiträde. På senare år har amanuensen dock endast delvis varit sysselsatt med frågor rörande stenleveranser. Till bestridande av kostnaderna har årligen ställts till styrelsens förfogande visst belopp av det under femte huvudtiteln anvisade anslaget till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m.¹ Detta anslag har sålunda belastats med kostnader för kontrollanterna och till en början även med kostnaden för ovannämnda amanuens och skrivbiträde. På senare år har emellertid sistnämnda kostnader belastat väg- och vattenbyggnadsstyrelsens avlöningsanslag.

Anslaget till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m. har under de sista åren för detta ändamål belastats med följande belopp, nämligen:

Budgetår	Kronor
1944/45	72 031
1945/46	69 554
1946/47	64 022
1947/48	60 957

¹) Numera benämnt anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m.

Genomförandet av utredningens förslag till åtgärder till rationalisering av gat- och kantstensindustrin förutsätter, såsom i det föregående framhållits, tillsättandet av ett nytt organ för kontroll av stenindustrin. Detta organ föreslås erhålla karaktären av en nämnd. Denna avses visserligen i allt väsentligt endast komma att syssla med ärenden rörande gat- och kantstensindustrin, men även i någon mån med frågor rörande annan granitindustri, exempelvis yttranden till vederbörande länsstyrelser över ansökningar om tillstånd att öppna stenbrott. Med hänsyn härtill synes kontrollorganet böra givas benämningen »statens granitindustrinämnd».

Granitindustrinämndens arbetsuppgifter sådana de i det föregående skildrats, kunna i stort sett sammanfattas i följande punkter:

1. att kontinuerligt följa utvecklingen inom gat- och kantstensindustrin och därvid hålla sig underrättad om den sysselsatta arbetsstyrkans storlek och produktion samt om möjligheterna till avsättning av industriens produkter,
2. att vidtaga sådana åtgärder till befordrande av en jämn sysselsättning inom industrien, vartill förhållandena vid varje tidpunkt giva anledning, såsom exempelvis
  - a. beviljande av lån ur statens buffertlager av gat- och kantsten,
  - b. framläggande av förslag om ökning eller minskning av statliga och kommunala stensättningsarbeten, eller
  - c. framläggande av förslag om begränsning på annat sätt av arbetsstyrkan inom industrien,
3. att inom ramen av anvisade investeringsanslag besluta om erforderlig ökning av buffertlagrets storlek,
4. att — under en övergångstid — vidtaga erforderliga åtgärder till säkerställande av de äldsta arbetstagarnas fortsatta sysselsättning inom industrien, genom exempelvis
  - a. träffande av avtal därom med industriföretag, vilka önska erhålla rätt att använda buffertlagret,
  - b. meddelande av beslut om statlig stenbeställning för leverans till buffertlagret, eller
  - c. framläggande av förslag om statlig förtidspensionering av arbetare,
5. att avgiva yttrande till vederbörande länsstyrelser över ansökningar om tillstånd att bedriva tillverkning av granitprodukter och därvid beakta önskvärdheten av en intensifierad övergång från småbrottsdrift till storbrottsdrift,
6. att framlägga förslag till åtgärder till stöd åt sådana kommuner, inom vilka svårigheter kunna uppkomma genom minskning eller nedläggning av gat- och kantstensstillverkningen,
7. att till Kungl. Maj:t och ämbetsverken avgiva yttranden och förslag i ärenden, som beröra gat- och kantstensindustrin eller avsättningen av dess produkter.

Samtidigt med att nämnden träder i funktion, vilket synes böra ske den 1 juli 1950, torde statens steninköpsdelegation böra upphöra. Därvid bör såsom ytterligare en arbetsuppgift för granitindustrinämnden tillkomma,

8. att avveckla de statliga stenbeställningarna inom så kort tid, som befinner sig möjlig och lämplig.

Granitindustrinämnden synes böra sammansättas av representanter för de statliga verk, vilkas ämbetsområden beröras av granitindustrin, samt för arbetsgivare och arbetare inom industrien. Berörda statliga verk synas vara i första hand väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen, i viss mån även byggnadsstyrelsen och kommerskollegium. Utredningen har för sin del ansett lämpligast att antalet ledamöter begränsas till fem och sammansättes av en ordförande samt en representant för industrien, en för stenindustriarbetarna, en för väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt en för arbetsmarknadsstyrelsen. Ledamöterna synas böra utses för viss tid av Kungl. Maj:t.

Med hänsyn till den mångfald arbetsuppgifter, som kommer att åvila nämnden, synes densamma böra förses med heltidsanställd sekreterare och skrivbiträdespersonal, knutna till en permanent expedition. Sekreteraren bör tillkomma ej endast att sköta löpande expeditionsgöromål utan även att förbereda och inför nämnden föredraga förekommande ärenden. Med hänsyn till ärendenas vikt och karaktär synes det utredningen lämpligast att sekreteraren har teknisk eller juridisk utbildning och placeras i en mot förste byråingenjör eller förste byråsekreterares befattning svarande löneställning. För skriv- och kontorsgöromål torde i avvaktan på vunnen erfarenhet böra beräknas erforderligt med ett kontorsbiträde. Nämndens expedition synes lämpligen böra förläggas i anslutning till arbetsmarknadsstyrelsen.

Ehuru svårigheter föreligga att bedöma, vilken omfattning nämndens arbete kan komma att få, torde man få räkna med, att nämnden behöver sammanträda åtminstone 12 dagar per år. Nämndens ledamöter torde böra äga att, liksom medlemmarna av den nu verksamma steninköpsdelegationen, åtnjuta ersättning i form av dagarvoden samt resekostnads- och traktamentsersättning.

Kostnaderna för granitindustrinämndens verksamhet synes med utgångspunkt från det anförda kunna beräknas till överslagsvis 40 000 kronor per år. De synas böra inräknas i anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m.

Vid genomförandet av utredningens förslag påverkas i viss mån även *väg- och vattenbyggnadsstyrelsens* befattning med ärenden rörande gat- och kantstensindustrin. Denna styrelsens hithörande arbetsuppgifter skulle sålunda bliva

1. att förvalta statens buffertlager av gat- och kantsten genom
  - a. verkställande efter beslut av granitindustrinämnden av upphandling av sten till lagret,

- b. kontroll av stenleveranser till lagret samt
  - c. kontroll av uttagning och återleverans av lånade stenpartier,
2. att förvalta statens gatstensfond enligt bestämmelser, vilka böra meddelas av Kungl. Maj:t,
  3. att efter samråd med granitindustrinämnden beräkna och äska de anslag, som böra anvisas för eventuellt erforderliga inköp till lagret av sten.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens administrationskostnader i anledning av buffertlagrets förvaltning synas, såsom utredningen i det föregående förordad, böra bestridas med de ränteintäkter, som komma att inflyta för lån från buffertlagret. Skulle dessa intäkter icke förslå, torde särskilt anslag för ändamålet böra anvisas styrelsen. Dessa kostnaders storleksordning torde överslagsvis kunna beräknas till 40 000 kronor per år. Som i det föregående angivits böra administrations-(kontroll-)kostnaderna för budgetåret 1950/51 alltjämt utgå av anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m., delposten för statliga steninköp, och därvid beräknas till 60 000 kronor.

De nya arbetsuppgifter, som vid genomförande av utredningens förslag skulle komma att tilldelas *länsstyrelserna* komma huvudsakligen att ävila länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus samt Blekinge län, endast i obetydlig omfattning länsstyrelserna i Hallands, Kristianstads och Kalmar län. De avse handläggning av ansökningar om tillstånd att utnyttja bergtillgång för tillverkning av granitprodukter för avsalu. Under en första men antagligen relativt kort övergångstid torde antalet sådana ansökningar åtminstone inom Göteborgs och Bohus län bliva relativt stort, enär det blir nödvändigt att pröva tillståndsärenden ej endast för öppnande av nya stenbrott utan jämväl för återupptagande av tillverkning i nedlagda brott och för fortsättande av tillverkningen i igång varande brott. Utredningen har dock utgått ifrån, att dessa ärenden skola kunna handläggas utan ökning av länsstyrelsernas personal. Anvisande av särskilt anslag till bestridande av kostnaderna vid länsstyrelserna för denna kontroll torde alltså icke erfordras.

VII. Sammanfattning.

Gat- och kantstensindustrin i Sverige har städse varit baserad i första hand på export av de tillverkade produkterna. Exporten har emellertid under det andra världskriget legat praktiskt taget helt nere och har därefter endast i liten omfattning kunnat återupptagas. Stenindustriutredningen har icke funnit möjligt att med någon säkerhet bedöma, när och i vilken omfattning exporten kan återupptagas och har därför icke ansett sig kunna framlägga ett slutligt förslag till denna industris ordnande på längre sikt.

Utredningen har emellertid funnit nödvändigt att förorda lösning av vissa detaljproblem rörande gat- och kantstensindustrin utan avvaktan å den tidpunkt då industriens avsättningsmöjligheter på utländska marknader bättre kunna bedömas. Det är sålunda angeläget, att de nuvarande statliga stenbeställningarna slopas, att nyrekrytering av arbetskraft möjliggöres, att övergången från småbrottsdrift till storbrottsdrift intensifieras samt att den inhemska förbrukningen bättre anpassas efter det föreliggande behovet.

Utredningens förslag till lösning av de aktuella problemen behandlas i kapitel V (s. 46—50) och kunna sammanfattas sålunda:

Öppnandet av nya stenbrott för brytning av granit och gnejs till avsalu lägges under statlig kontroll i syfte att påskynda en successiv övergång till storbrottsdrift överallt, där så är möjligt. För ändamålet föreslås utfärdande av dels en lag om brytning av granit och gnejs inom vissa delar av riket, dels ock en kungörelse med föreskrifter angående tillämpningen av samma lag (s. 51—59 samt s. 100—102).

Statens stenförråd, nu upplagda på ett flertal lagerplatser inom Göteborgs och Bohus samt Blekinge län, reserveras för användning såsom ett buffertlager för utjämning av sådana ojämnheter i gat- och kantstensindustriens avsättningsvolym, vilka kunna medföra icke önskvärda fluktuationer i den inom industrien sysselsatta, totala arbetsstyrkan (s. 59—73).

De statliga stenbeställningarna avvecklas under senare hälften av år 1950. Från och med kalenderåret 1951 utlämnas icke längre sten från förråden till förbrukare, utan dessa hänvisas till upphandling av sitt behov av gat- och kantsten i den fria marknaden.

I och med de statliga stenbeställningarnas slopande erhålla industriförtag frihet att nyrekrytera arbetskraft i erforderlig omfattning. Statlig kontroll över den inom industrien totalt sysselsatta arbetsstyrkan införes i syfte att förebygga sådan ansvällning av arbetsstyrkan, som ur arbetsmarknads-synpunkt bedömes olämplig (s. 73—77).

Den statliga kontrollen över arbetsstyrkans storlek utsträcker till att omfatta även övervakning av, att möjligheterna till nyrekrytering icke utnyttjas så, att äldre arbetstagare frånhändas möjligheten till fortsatt sysselsättning inom sitt yrke (s. 77—78).

Särskilda åtgärder till stöd för sådana kommuner, inom vilka stenindustriens omfattning kan komma att minska genom övergången till storbrotsdrift eller andra av utredningen förordade åtgärder, anses icke omedelbart erforderliga (s. 78—84). Statens granitindustrinämnd bör dock givas befogenhet att framlägga förslag till stödåtgärder därest sådana bliva erforderliga.

Användningen av gat- och kantsten inom landet bringas upp till en sådan omfattning, som motsvarar det föreliggande behovet. För ändamålet erfordras en ökning av det under sjätte huvudtiteln anvisade anslaget till beläggningsarbeten i städerna och å landsbygden med sammanlagt 3,5 milj. kronor per år från och med budgetåret 1950/51 (s. 84—88).

Genom slopandet av de statliga stenbeställningarna beräknas det under femte huvudtiteln anvisade anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m. kunna minska med 1,3 milj. kronor under budgetåret 1950/51 och med 2,6 milj. kronor under de därefter följande budgetåren (s. 88).

Den av utredningen förordade, måttligt ökade användningen av gatstensbeläggningar inom landet medför icke nämnvärd ökning av den inom väg- och gatuväsendet sysselsatta arbetsstyrkan (s. 89—90).

Den inom arbetsmarknadsstyrelsen arbetande steninköpsdelegationen föreslås slopad i samband med avvecklingen av de statliga stenbeställningarna. För utövande av erforderlig kontroll över gat- och kantstensindustrien föreslås inrättandet av en nämnd, förslagsvis kallad statens granitindustrinämnd. Dess arbetsuppgifter och sammansättning behandlas å s. 95—96. Kostnaderna för dess verksamhet beräknas överslagsvis till 40 000 kronor per år och anses böra utgå av det under femte huvudtiteln anvisade anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m.

Förvaltningen av de statliga stenförråden föreslås ske genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens försorg, därvid redovisningen bör ske över en särskild fond, förslagsvis benämnd statens gatstensfond. Under budgetåret 1950/51 anses styrelsens administrationskostnader med ett beräknat belopp av omkring 60 000 kronor utgå av anslaget till kostnader för arbetslöshetens bekämpande m. m. Kostnaderna beräknas komma att därefter minska till omkring 40 000 kronor per år och böra åtminstone delvis kunna bestridas med ränteintäkter som inflyta för lån, utlämnade från buffertlagret.

Kontrollen över öppnandet av nya stenbrott föreslås utövad genom försorg av länsstyrelserna.

I fråga om två av de framlagda förslagen, nämligen dels hänskjutande av kontrollen över öppnandet av stenbrott till länsstyrelserna, dels ock utlämningen av sten från buffertlagret såsom lån, ha tre av utredningens ledamöter anmält avvikande mening. Därest de i reservationerna (s. 58—59 och s. 71) framlagda förslagen godtagas, erfordras vissa smärre ändringar i författningsförslagen samt i reglerna för buffertlagrets användning och i arbetsuppgifterna för den statliga granitindustrinämnden.

Förslag

till

Lag om brytning av granit och gnejs inom vissa delar av riket.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Inom de delar av riket som Konungen bestämmer må granit och gnejs brytas allenast av den, som erhållit tillstånd därtill av länsstyrelsen. Utan tillstånd må dock brytning för eget behov äga rum.

Tillstånd må icke lämnas annan än den som förfogar över lämpligt belägen bergtillgång, som ur teknisk och ekonomisk synpunkt är brytningsvärd.

Tillstånd skall avse begränsat område och förbindas med de villkor och föreskrifter, som länsstyrelsen finner påkallade.

2 §.

Bryter någon granit eller gnejs utan att vara berättigad därtill eller åsidosätter någon villkor eller föreskrift, varmed tillstånd förbundits, straffes med dagsböter eller fängelse.

Böter tillfalla kronan.

3 §.

Över länsstyrelses beslut enligt denna lag må klagan föras hos Konungen genom besvär, som skola hava inkommit till handelsdepartementet inom trettio dagar från det klaganden erhöill del av beslutet.

4 §.

Föreskrifter angående tillämpningen av denna lag må meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1951.

Beslut enligt denna lag må meddelas efter den 1 juli 1950, dock med verkan tidigast från lagens ikraftträdande.

Motivering.

Utöver den allmänna motivering till lagförslaget, som lämnats i kapitel VI a, må följande anföras.

1 §.

Då i paragrafens andra stycke talas om »lämpligt belägen bergtillgång» åsyftas härmed icke endast, att belägenheten skall möjliggöra kort eller be-

kväm uttransport av stenprodukterna, enär sådan belägenhet är nödvändig, om tillgången skall vara ur »teknisk och ekonomisk synpunkt brytningsvärd», utan jämväl här åsyftas belägenheten ur naturskydds- och bebyggelsesynpunkt.

Med uttrycket »begränsat område» i paragrafens tredje stycke åsyftas ej endast själva bergförekomsten utan jämväl det intilliggande område, som erfordras för stenbrytningens bedrivande samt för uppläggning av bergavfall m. m.

De villkor och föreskrifter, som länsstyrelsen kan finna nödvändigt föreskriva, kunna vara av skilda slag. Tillstånd kan sålunda förenas med villkor att brytning skall ske i storbrott, att brytning må ske i småbrott, så länge viss arbetstagare däri sysselsättes, eller under viss bestämd tid o. s. v.

Förslag

till

Kungörelse med föreskrifter angående tillämpningen av lagen om brytning av granit och gnejs inom vissa delar av riket.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Lagen om brytning av granit och gnejs inom vissa delar av riket skall äga tillämpning inom Kalmar län, Blekinge län, Kristianstads län, Hallands län samt Göteborgs och Bohus län.

2 §.

Ansökan om brytningstillstånd skall innehålla uppgifter om arten och omfattningen av den brytning, som är avsedd att äga rum. Ansökan skall åtföljas av karta, som utvisar gränserna för det område, inom vilket verksamheten skall bedrivas.

3 §.

Innan ärende angående brytningstillstånd avgöres, skall länsstyrelsen inhämta yttrande från statens granitindustrinämnd samt införskaffa den utredning i övrigt, som må finnas påkallad.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1950.

Göres före den 1 januari 1951 ansökan om tillstånd att fortsätta pågående brytning, äger länsstyrelsen medgiva, att uppgifter enligt 2 § första punkten icke behöva lämnas.

Motivering.

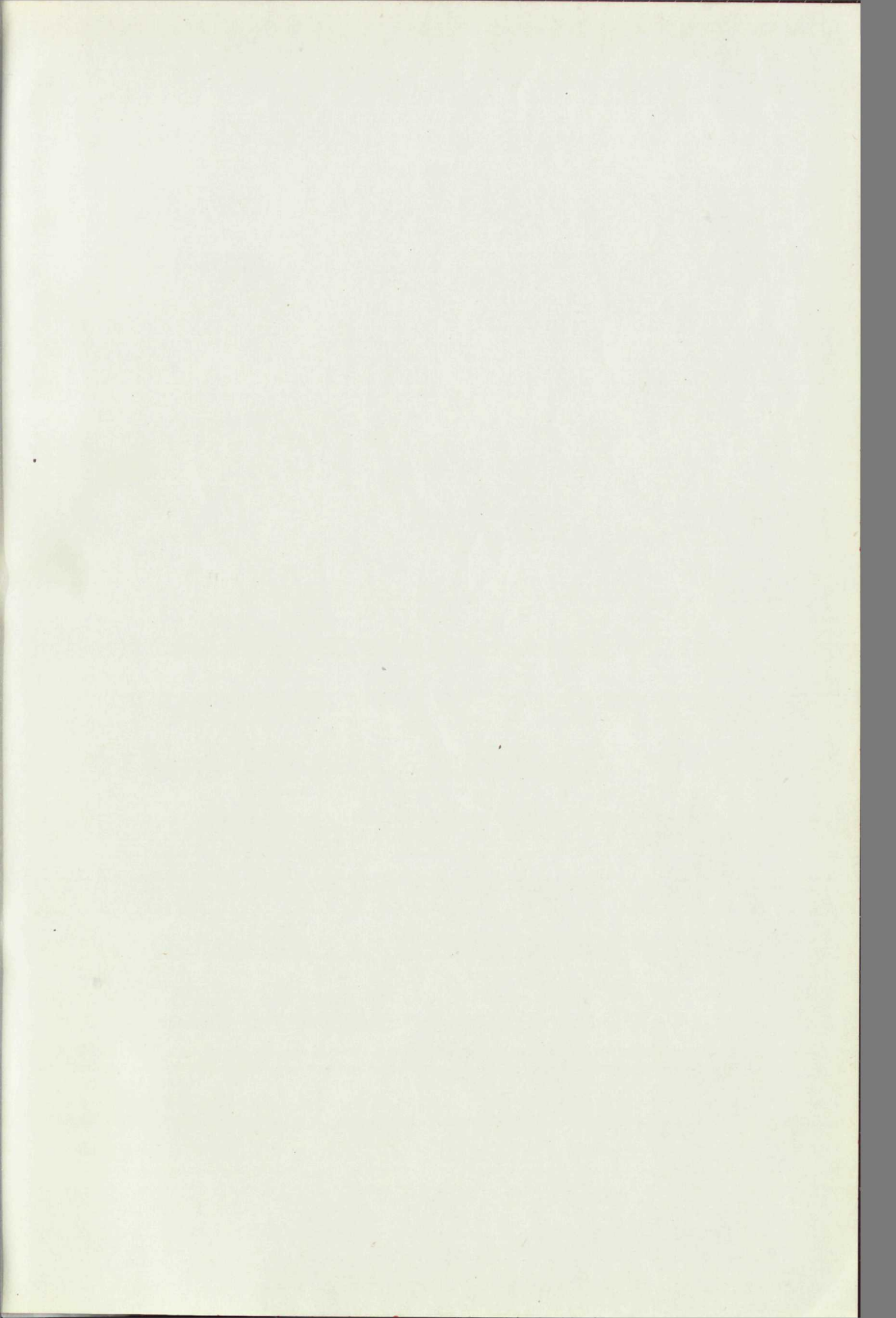
Utöver den allmänna motivering till kungörelseförslaget, som lämnats i kapitel VI a, må följande anföras.

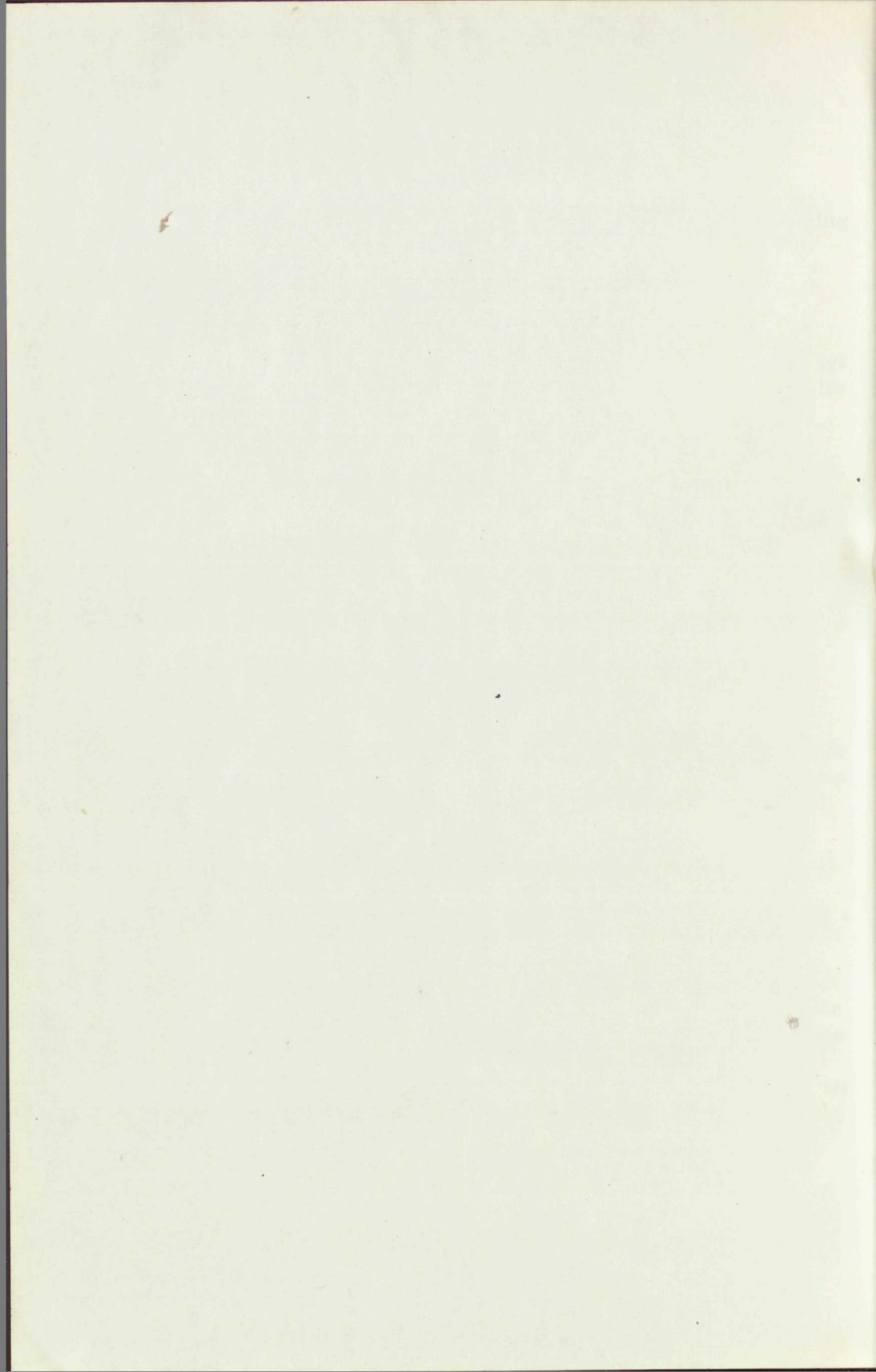
2 §.

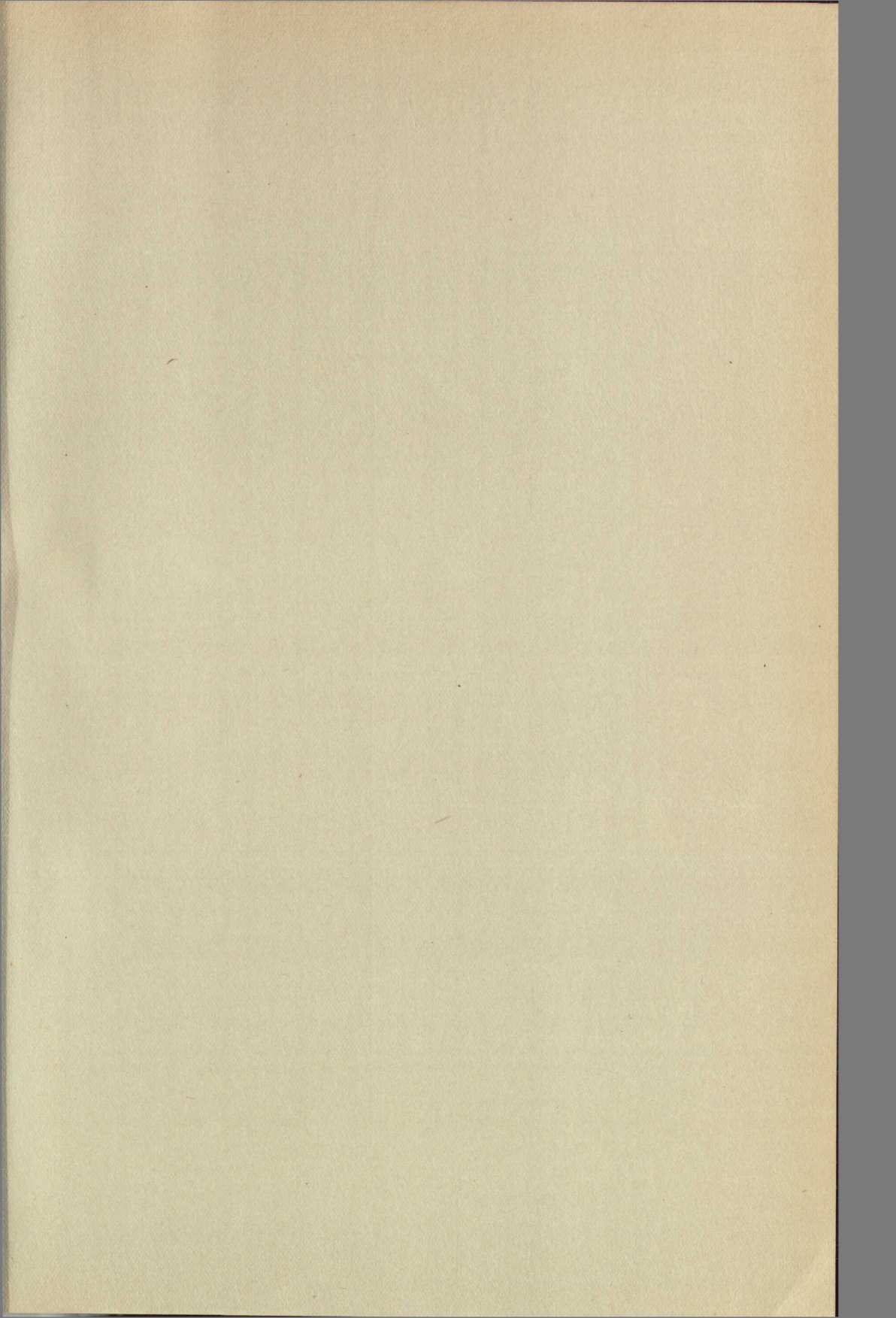
De uppgifter, som avses i paragrafens första mening, skola vara så fullständiga, att därav kan bedömas huruvida bergtillgången är ur teknisk och ekonomisk synpunkt brytningsvärd.

Den karta, som skall åtfölja ansökan, bör vara utförd i så stor skala, att gränserna för tillståndsområdet kunna otvetydigt angivas.

Statens offentliga utredningar 1949

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

- Utredning med förslag om lösdriverlagens upphävande m. m. [4]
Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning ang. skyddsarbetets organisation m. m. [6]
Betänkande ang. förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. [8]
Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. [17]
Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. [27]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

- Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtröendeuppdrag. [24]

Statens och kommunernas finansväsen.

- 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande ang. beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. [9]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

- Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. [7]
Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. [12]
P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimrapport. [15]
1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottnings- m. fl. arbeten. [19]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 9. Tiden juli 1947—juni 1948. [30]
Social upplysning. [31]
Utredningar i anslutning till 1949 års nationalbudget. [36]
Klientelet på arbetshemmen. En socialpsykologisk utredning om försunliga försörjare och störande understödsgatagare. [37]

Hälsa- och sjukvård.

- Betänkande om sinnesslövrården. [11]

Allmänt näringsväsen.

- Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras räffraktkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. [10] 2: 3—4. Uppsala län och Södermanlands län. [29] 2: 1—2. Stockholms stad och Stockholms län. [42]
Betänkande med förslag till livsmedelsstadga m. m. [43]
Betänkande med förslag till vissa åtgärder till rationalisering av gat- och kantstensindustrien. [44]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

- Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. [1] Andra delen. Särskilda utredningar. [2] Tredje delen. Utåtanden och förslag i vissa frågor. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

- Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gränser mot allmänt vattenområde. [23]

Industri.

Handel och sjöfart.

- Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. [18]
Betänkande rörande avbetalnings- och förskottsköp m. m. [38]

Kommunikationsväsen.

- Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. [5] Bilagor. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. [14]
Svensk hamnbyggnadspolitik. [21] En generalplan för rikets farleder och hamnar. [33]
Betänkande med förslag angående ändrade grunder för fördelning och uttagande av kostnad för byggande och underhåll av skogsvägar. [34]

Bank-, kredit- och penningväsen.

- 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. [13]

Försäkringsväsen.

- 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. [25]. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring m. m. [26]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

- Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. [20]
Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgivet av folkbibliotekssakkunniga. [28]
Yrkesutbildning för varubud m. fl. [32]
Skolöverstyrelsens utlåtande över vissa av 1940 års skolutrednings betänkanden och 1946 års skolkommissionens principbetänkande jämte sammanfattning av avgivna yttranden. [35]
Betänkande angående statens konstsamlingars organisation och lokalbehov. [39]
Betänkande med förslag angående förenklat rekvisitions- och granskningsförfarande beträffande vissa statsbidrag till folkskoleväsendet. [40]
Betänkande och förslag angående studiehjälperksamheten vid de allmänna läroverken m. fl. statliga och statsunderstödda läroanstalter. [41]

Försvarsväsen.

- Promemoria över preliminär utredning rörande befälskrityringen inom försvaret. [16]
Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. [22]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.